

Várostarténeti folyóirat

Veszprémi Szemle

28. évfolyam,
2026. 1.

80.

TARTALOM

A III. VESZPRÉMI LEVÉLTÁRI NAP ELŐADÁSAI

TANULMÁNYOK

Veszprém vármegye levéltárának története a kezdetektől 1950-ig 3 Illés Kornélia

---

A veszprémi állami, majd megyei levéltár a szocialista korszakban és a rendszerváltás után 21 Karika Tímea

---

A Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Vármegyei Levéltára lehetőségei és kihívásai a 21. században – kommunikáció, kreativitás, digitalizáció 34 Nagy Balázs Vince

---

Múltmegőrzés és modernizáció: a Pannon Egyetem Levéltárának negyedszázados útja 49 Pityó Gábor

---

SZEMLE

TANULMÁNYOK

Eötvös Loránd tanítványa és munkatársa, Dr. Fekete Jenő (1880–1943). Einstein és Veszprém: elfeledett tudományos örökség? 63 Rybár Olivér

---

KÖZLEMÉNYEK

A Veszprémi Térképvándor a helytörténet szolgálatában (Adatbázisok Veszprémben III.) 83 Boross István

---

Áradások a Sédén VI. 92 Kovács Győző Gyula

A nemzeti ellenállás ékszerei: karkötők, brossok magyar ezüst 6 krajcárosokból 120 Rainer Pál

---

HELYTÖRTÉNETI BARANGOLÁSOK

Veszprém emlékjelei 2018, 2019, 2020 129 Herth Viktória

KÖNYVISMERTETÉS

Források Veszprém kora újkori történetéhez 1538–1566. Szerkesztette: Bagó Zoltán Péter – Szatlóczi Gábor 144 Kanász Viktor

---

Évfordulónaptár 2026 – Veszprém 149 Palkóné Jády Melitta – Vaskorné Reitmesz Andrea

---

A szerzők szakmai véleményét a lap hűen közli, azok tartalmáért a szerző felel! A szerkesztőség azonban fenntartja magának a jogot a cikkek rövidítésére, a szükséges nyelvi és formai javítások végrehajtására. A közölt tanulmányokban megjelenő vélemények nem feltétlenül azonosak a Veszprémi Szemle szerkesztőségének véleményével.

Várostartörténeti Folyóirat

Veszprémi Szemle

---

28. évfolyam, 80. szám 2026. 1. szám

Várostartörténeti folyóirat
ISSN 1217-5358

Alapítva: 1993

Alapító főszerkesztő:
Dr. Tölgyesi József

Főszerkesztő:
Dr. Csizsár Miklós (2011–2018)
Dr. Földesi Ferenc PhD (2018–2025)
Dr. Karlinszky Balázs PhD

E számot lektorálta:
Boross István, dr. Földesi Ferenc,
dr. Karlinszky Balázs, dr. Nagy-
Luttenberger István, Somfai Balázs,
prof. dr. Völgyesi Lajos DSC

Szerkesztőbizottság:
Dr. Földesi Ferenc PhD, Dr. Négyesi
Lajos PhD, S. Dr. Perémi Ágota PhD,
Dr. Vizi László Tamás PhD

Olvasószerkesztő:
Somogyi Boglárka

Technikai szerkesztő:
Dénes Tamás

Kiadja:
a Veszprémi Szemle
Várostartörténeti Közhasznú Alapítvány

Levelezési cím:
alapitvany@veszpremiszemle.hu

Felelős kiadó:
Faa Judit, a Kuratórium elnöke

A főszerkesztő elérhetősége:
veszleszerk@gmail.com

Nyomda:
OOK-Press, Veszprém
Felelős vezető: Szathmáry Attila

E SZÁMUNK SZERZŐI:

E számunk szerzői: BOROSS ISTVÁN főlevéltáros, Veszprém; HERTH VIKTÓRIA művészettörténész, Veszprém; KARIKA TÍMEA levéltáros asszisztens, Veszprém; NAGY BALÁZS VINCE főlevéltáros, Veszprém; ILLÉS KORNÉLIA levéltáros, Veszprém; KANÁSZ VIKTOR történész, Győr; KOVÁCS GYŐZŐ GYULA ny. örnagy, meteorológus, Veszprém; PALKÓNÉ JÁDY MELITTA segédkönyvtáros, Veszprém; PITYÓ GÁBOR levéltáros, Felsőörs; RAINER PÁL régész-történész, Veszprém; RYBÁR OLIVÉR geográfus, tanár, Veszprém; VASKORNÉ REITMESZ ANDREA könyvtáros, Zirc.

Illusztrációk: Fortepan, Laczkó Dezső Múzeum, MNL Veszprém Vármegyei Levéltára, Pannon Egyetem Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont, Rainer Pál, Rybár Olivér, Veszprémi Kaleidoszkóp, Zachár Zsolt.

Veszprémi Szemle Várostartörténeti Közhasznú Alapítvány

MBH Bank Nyrt.:
73200189-11291268

Támogatóink:

Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata

HALMAY GÁBOR
11. választókerületi
önkormányzati képviselő

A Veszprémi Szemle megjelenését támogatták
Lásd a 62. oldalon.

A Veszprémi Szemle szerepel az MTA II. Osztály, Régészeti Tudományos- és Történettudományi Bizottság folyóiratlistáján (MTMT azonosító: 10009273).

A folyóirat évente 4 számmal jelenik meg.

A III. VESZPRÉMI LEVÉLTÁRI NAP ELŐADÁSAI

TANULMÁNYOK

Veszprém vármegye levéltárának története a kezdetektől 1950-ig

ILLÉS KORNÉLIA

The history of the Veszprém County Archives
from its beginnings to 1950

We have data on the archives of Veszprém County from the early 18th century. At that time, the county did not yet have a headquarters, and the documents were stored in the homes of officials. The archive began to take shape in the first half of the 18th century: the county first purchased a house in Pápa to store the documents, then between 1754 and 1763 the first county hall was built in Veszprém, where the county archives were also moved. For a long time, this building housed the county documents, and it is also known in detail how many rooms were used and what kind of documents were stored there. Initially, registrars worked on cataloguing the documents, then in 1820, the county's first archivist, Ignác Balassa Sr. was appointed. The first major sorting of the county documents was carried out in the 19th century, and in 1887 the institution was moved to a new building. The county archives were housed in the new county hall in Veszprém, where a large number of documents were destroyed in 1923 due to an unprofessional sorting process. The destruction of county documents was also significant as a result of World War II. In connection with the history of the archives in the first half of the century, it is important to mention Emil Vevér, chief archivist, who served the archives for almost three decades. Then, in 1950, a major change took place in the Hungarian archival system, as the county archives were declared state public archives.

Keywords: archives, county hall, documents, Veszprém

Veszprém vármegye levéltárának teljes történetét feldolgozó mű eddig még nem született. A jelen írásban tárgyalt korszakkal foglalkozott több tanulmányában is például Takáts Endre volt levéltárigazgató, míg a levéltárnak egykor otthont adó épületekről több írása is megjelent Somfai Balázs volt levéltár-igazgatóhelyettesnek. Mindenképp megemlítendő még Vevér Emil volt főlevéltáros is, aki működése idején (20. század első fele), a levéltár iratanyagának segítségével igyekezett minél részletesebben feltárni a vármegyei levéltár történetét. A felsoroltakon kívül természetesen több kisebb-nagyobb tanulmány született még a levéltár történetének egy-egy részével kapcsolatban. Jelen kutatás a Magyar Nemzeti Levéltár azon projektjének keretében valósult meg, amely az egyes vármegyei levéltárak történetének feltárását, megírását és könyv formájában való megjelenését tűzte ki célul.

A tanulmány elején fontos tisztázni, hogy a kezdeti időszakban, a 18. századtól a vármegyei és a különböző városi levéltárak különálló intézmények voltak. Veszprém vármegyében a vármegyei levéltár mellett Veszprém és Pápa városoknak voltak városi levéltárai, emellett pedig több, a vármegyében birtokkal rendelkező nemesi családnak, továbbá uradalmaknak és üzemeknek is voltak magánlevéltáraik. A világi levéltárak mellett természetesen még egyházi levéltárak is működtek Veszprém megyében. Jelen tanulmány Veszprém vármegye levéltárának történetét mutatja be az első ismert adatoktól egészen a 20. század közepéig, amikor is a magyarországi levéltári rendszerben jelentős változások történtek.

A kezdetek (1702–1754)

A legtöbb megyéhez hasonlóan, Veszprém esetében is a 18. század első felétől számíthatjuk a későbbi megyei levéltárak alapját képező vármegyei archívum valamilyen fokú intézményesülését. Veszprém vármegye a 16–17. században a Hódoltság végeinek helyzetében volt: az itt található várak, mint például Veszprém, Pápa vagy Palota, többször is gazdát cseréltek, a különböző hadjáratok során a vármegyén átvonuló török seregek pedig sokszor felperzselték az útjukba kerülő településeket. Ebben az időszakban a vármegyének még nem volt sem székháza, sem levéltára, így az iratokat nem egy helyen tartották. Nem meglepő tehát, hogy a hosszú ideig tartó háborúskodás során nagy volt az iratpusztulás mind a középkori, mind az újkori iratokat tekintve.¹

---

¹ MNL VeVL XXVI.700. 27/1952. 1.

A vármegyei levéltár korai történetének elsődleges forrásai a fennmaradt vármegyei közgyűlési jegyzőkönyvek. Az 1639-től kezdődő kötetekben azonban eleinte nem esik szó a vármegyei levéltárról, amelyről a 18. századot megelőző időszakból írásos említés nem maradt ránk. Az iratok hollétéről először 1702-ből van adatunk, amikor a várrombolási rendelet kapcsán a vármegye kérte a királyi udvartól, hogy Veszprém várát ne pusztítsák el, mivel ott lakik a püspök, és ott őrzik az archívumot is.²

A 17. század végén Veszprém végvári helyzete miatt a vármegyei közgyűléseket Pápán tartották, majd 1713-tól felváltva Veszprémben vagy Pápán. Ekkoriban a vármegyei tisztségviselők még magánházaikban őrizték irataikat, amelyeket a választások alkalmával átadtak utódaiknak. A vármegye főjegyzője őrizte a közgyűlési jegyzőkönyveket és a hozzájuk tartozó iratokat, amelyeket jegyzőcsere esetén átadott az új jegyzőnek. 1722-ben vásárolt végül a vármegye magának Pápán egy házat (Szeremlei György házat), amelyben archívumot létesített, és ekkor begyűjtette tisztviselői iratait. A házban az archívum számára kijelölt helyiség azonban nem igazán lehetett alkalmas az iratok tárolására, ugyanis egy jegyzőkönyvi bejegyzésből kiderül, hogy 1745-ben a nedves falak miatt deszkafalat húztak fel azok megvédésére.³

Ebben a korszakban még tehát a levéltárak sorsa szorosan összefonódott a nemesi vármegyének és a vármegye hivatali szervezetének sorsával. A levéltári iratok állandó helyen való tárolásának törvényi szabályozására 1723. június 19-én került sor. Ekkor szentesítette ugyanis III. Károly király az 1722/23. évi országgyűlés törvényeit, amelyek közül a 73. törvénycikk első paragrafusa kimondja, „hogymindazok a megyék, melyeknek megyeházuk még nincsen, illet gyűléseik s törvényszékeik tartása, levéltáruk s okleveleik megőrzése, a gonosztevők s foglyaik őrzése és a végrehajtások eszközlése végett [...]”⁴ szerezzenek maguknak. Az előírtak megvalósítása azonban nem történt meg egyhamar Veszprémben, ugyanis csak 1753-ban hozott határozatot a vármegyei közgyűlés önálló megyeháza építéséről.⁵

Az addig eltelt három évtizedből szórványos adataink állnak rendelkezésre a vármegyei archívummal kapcsolatban: különböző jegyzőkönyvi bejegyzésekben olvashatunk arról, hogy a vármegyei jegyzőkönyveket őrző jegyző feladataival, az iratok elhelyezésének kérdésével, egy állandó levéltári helyiség kijelölésével és az iratok rendszerezésével is foglalkoztak. 1745-ben

² FONDJEGYZÉK 1973. V., MNL VeVL XXVI.700. 27/1952. 1.

³ MNL VeVL XXVI.700. 27/1952, 1.

⁴ JOGTÁR 1723. évi LXXIII. tc. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=72300073.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D24> (A letöltés ideje: 2026. jan. 31.)

⁵ SOMFAI 2012. 39.

Veszprém vármegye az 1729. évi 25. törvénycikkre („a megyei birák és tisztviselők minden törvénykezési s ugyszintén más hivatalos iratokat is, minden egyes év lefolyása után a megyei levéltárba eredetiben nyujtsanak be [...]”)⁶ hivatkozva felszólította vármegyei tisztségviselőit, hogy a náluk levő összes iratot egy éven belül adják be a levéltárba.⁷

1749-ben a jegyzőkönyvekben ismét szó esett az archívumról, amelyet a jegyzőnek kötelessége rendben megőrizni. Ekkoriban már évente sürgették a vármegyei tisztviselőket, hogy irataikat (a befejezett és a még folyamatban levőket is) minél előbb adják be a levéltárba. Az iratok épségben és rendben történő megőrzésének céljára Padányi Biró Márton püspök-főispán saját rezidenciájának egy megfelelő helyiségét ajánlotta fel Veszprémben. Ebben az időszakban az országban már központilag is terítékre került a levéltárügy, ugyanis 1752. április 28-án a Mária Terézia által a főispánok részére kibocsátott utasítás ötödik pontjában rendelkezik a levéltárak rendben tartásának és az azok feletti hatósági felügyelet szükségességéről is.⁸ 1754 januárjában Veszprém vármegye közgyűlése határozatot hozott a levéltár számára székek, asztalok, lépcsők és kötözőanyag beszerzéséről, továbbá ekkor született meg a döntés az önálló vármegyeház építéséről is.⁹

A levéltár a régi vármegyeházán (1754–1883)

A vármegyeháza felépítéséhez szükséges telket Padányi püspök ajánlotta fel a külső várban. A szakirodalom hol pusztatelket, hol egy olyan telket említ, amelyen állt egy romos épület, amit elbontottak a vármegyeháza építése előtt. Mindenesetre a felajánlott telken épült meg a püspök-főispán hathatós anyagi támogatásával, valószínűleg Tiethardt József építőmester tervei alapján 1754 és 1763 között Veszprém első vármegyeháza, amely a nyugati várfal és a Vár utca közé szorított szabálytalan négyszög alaprajzú, egyemeletes, egyszerű barokk épület volt. A homlokzaton a következő felirat hirdette az építtetőket: HAS AEDES SUPERIS PATRIAE SUISQUE CIVIBUS NOBILIS UNIVERSITAS VESPRIMIENSIS ELEVAVIT. A részben alapincézett, udvari oldalfolyosós és részben középfolyosós épület helyiségei kicsik és zsúfoltak voltak. A levéltári helyiségek (azt nem tudjuk, pontosan hány szobát kapott ekkor a levéltár,

⁶ JOGTÁR 1729. évi XXV. tc. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=72900025.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei?keyword%3D1729> (A letöltés ideje: 2026. jan. 31.)

⁷ FONDJEGYZÉK 1973. V.

⁸ ILLÉSSY 1903. 731–732.

⁹ A szakirodalomban szereplő lépcsők alatt valószínűleg vagy létrákat, vagy fellépőket kell érteni. FONDJEGYZÉK 1973. V.

erről csak a következő századból van adatunk) valószínűleg a főhomlokzat déli sarkán, az emeleten kaptak helyet. Az addig a vármegyei hivatalnokoknál őrzött hivatali iratok, amelyeknek rendezését a jegyző hivatalává kívánták tenni, ezután kerültek be az archívumba.¹⁰

1767-ben a nemesi közgyűlés megállapította, hogy a levéltárban levő iratok csak részben foglaltattak jegyzékbe, és nincsenek rendezve sem. A helytartótanács az 1760-as években egyébként már rendszeresen sürgette az ország levéltárainak rendezését, majd 1769-ben az udvar megyénkben is kerestetett különböző iratokat, többek között Zsigmond király és Szapolyai János okleveleit, amelyekre vonatkozólag a jegyző azt jelentette, hogy „felhányta” a levéltárat, de a keresett iratokat nem lelte.¹¹

A következő években aztán már rendszeresen sürgette a helytartótanács a levéltárak rendezéséről szóló jelentéseket, majd az 1772. június 19-én kelt, 4164. számú helytartótanácsi rendeletben az uralkodó jelentést kért a főispánoktól a gondozásukra bízott vármegyék levéltárainak állapotáról. Veszprém vármegye a rendelet kibocsátásakor felállított egy négytagú bizottságot, amely megvizsgálta az archívumot, majd 1773. május 13-án felterjesztette jelentését. Ebben a bizottság tagjai azt írták, hogy a vármegyei közgyűlési jegyzőkönyvek 1639-től vannak meg hét kötetben, de mutató nélkül. A köz- és részleges gyűlések aktáihoz nincsenek mutatók, a törvénykezési ügyek pedig ugyan csomózva vannak, de néhány évet kivéve lajstromozatlanok. Továbbá említik, hogy a jobbára 16. századi bíraskodási ügyeket és leveleket (összesen 2706 darabot) Hőgyész András jegyző csomózta, és öt kötet lajstromot készített hozzájuk. Végül pedig közölték, hogy az 1771-ben elhunyt Nagy János jegyző mintegy 313 régi okiratról készített lajstromot, azonban a házában talált köz- és magániratok nagy rendetlenségben kerültek vissza a levéltárba.¹²

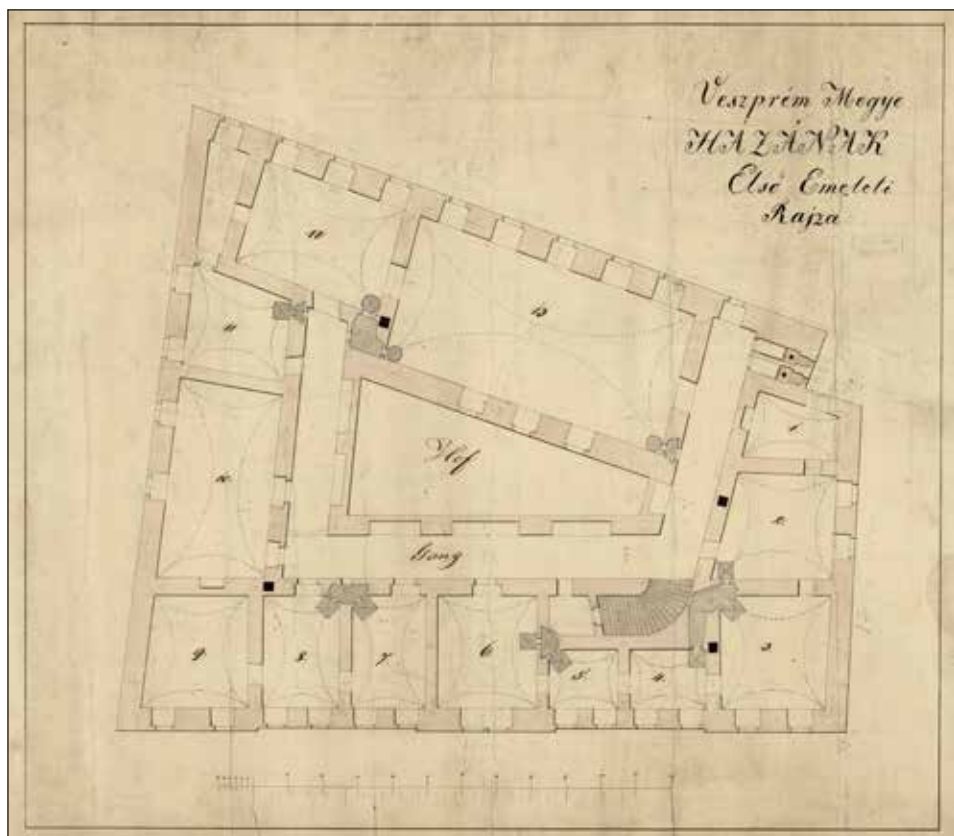
A vármegyei levéltár rendezését ugyan 1772-ben kezdték, azonban a munka nagyon lassan haladt. Ezt többek között azzal indokolták, hogy sok a peres ügy, továbbá hogy a mostani jegyzők csak arra kötelezhetők, hogy a saját kezük alatt keletkezett iratokat lajstromozzák és rendezzék. Problémát jelentett tehát a jegyzőknek mind a régebbi iratok begyűjtése, mind a már bekerült iratok rendezése és lajstromozása a napi feladataik elvégzése mellett, emiatt az uralkodót arra kérték, hogy a fáradságos munkájukhoz méltó tiszteletdíjat kaphassanak.¹³

¹⁰ JAKAB 2011. 3., SOMFAI 2012. 39–40.

¹¹ FONDJEGYZÉK 1973. VI.

¹² ILLÉSSY 1903. 746., FONDJEGYZÉK 1973. VI.

¹³ FONDJEGYZÉK 1973. VI., MNL VeVL XXVI.700. 27/1952. 2.

1.) Veszprém Megye Házának első emeleti rajza, é.n.
(MNL VeVL XV.18.a.aa. Tr 4.)

A felállított bizottság következő, 1774. július 13-i jelentésében a rendezési munkák haladásáról tett értesítést. Eszerint a törvénykezési iratok az 1703 és 1734 közötti időszakból rendezve vannak év és tárgy szerint, továbbá lajstrom és mutató is készült már hozzájuk. Az 1734-től 1773-ig terjedő törvénykezési iratok rendezése is megtörtént évek szerint, de lajstromozva és mutatózva még nincsenek. A jelentésből tudjuk továbbá azt is, hogy ekkor már a felső járási szolgabíróság iratai is rendezettek 1703-tól 1773-ig terjedően, és két-évenként vannak csomózva és lajstromozva.¹⁴

Ezután a rendezés éveken át kis lépésekben haladt előre. A munkák meggyorsításának érdekében megfelelő armáriumok (levéltári szekrények) építé-

¹⁴ ILLÉSSY 1903. 746.

séről is szó esett az 1781. május 14-én tartott vármegyei gyűlés alkalmával.¹⁵ Ez eredményezhette, hogy 1782-ben elkészült a mai napig a levéltár díszének számító hatalmas levéltári szekrény, amelyben sokáig a vármegye közgyűlési jegyzőkönyveit és iratait őrizték.¹⁶

2.) Az 1782-ben készült vármegyei levéltári szekrény, 2022

A korszak politikai rendszerének változása hatással volt a vármegyei levéltár-ra is, ugyanis amikor 1785-ben II. József király megszüntette a megyerendszert, Veszprém vármegyét a győri kerülethez csatolták. A vármegyei levéltárnak 1786-ban költöznie kellett Veszprémből, ugyanis az év márciusában Győry Ferenc kerületi főispán Pápát jelölte ki székhelyül. A vármegyei levéltár Veszprémből Pápara való átköltöztetése sürgős feladat volt, így mindössze két hónap alatt átszállították az iratanyagot a feloszlatott pálos rend pápai rendházába, ahol a könyvtár és az ebédlő helyiségeiben nyertek elhelyezést az iratok, amelyek a gyors költöztetés következtében összekeveredtek. Nem

¹⁵ MNL VeVL XXVI.700. 27/1952. 2.

¹⁶ A tölgyfából készített, L betű alaprajzú, kétosztatú (a felső része rekeszes, az alsó része fiókos) szekrény díszes oromzatán faragott címerrajz található, továbbá a készítésére utaló 1782-es évszám. Készítőjéről nem maradt fent adatunk. TAKÁTS 1971. 137. Az armárium, amely az évszázadok során a vármegyei iratokkal együtt költözött az éppen a levéltárnak helyt adó épületbe, túlélte a második világháborút is. 1980-ban szakszerű felújításon esett át, és 2005 óta ékesíti a Veszprém Vármegyei Levéltár dísztermét.

sokkal később a vármegyei nemesség már kérte is az iratok Veszprémbe való visszazállítását, ez azonban csak II. József halála után valósult meg. 1790. április 9-én már ismét Veszprém városában tartották a vármegyei közgyűlést, ahol a II. József-féle összeírásokat elégették, csupán a felmérési térképek egy része maradt meg, azokat ugyanis a megyei mérnökök őrizték. Visszaköltözött tehát a vármegyei levéltár Veszprémbe, azonban az ismételt szállítás az iratok újbóli összekeveredésével járt.¹⁷

Az ekkor még mindig a jegyző felügyelete alatt álló levéltár rendezésének feladata ezután újból előtérbe került. Veszprém vármegye első ismert jegyzék-készítői Ábrahám Pál és Jursich János voltak, akik még a II. József-féle elsőfokú bíróság (*Iudicium Subalternum*) regesztrátoraiként (lajstromozóiként) szolgáltak 1786 és 1789 között.¹⁸ Az 1790 utáni rendezési munkák meggyorsítása érdekében a vármegye a helytartótanács engedélyével 1794-ben Ányos Antalt nevezte ki regesztrátornak, akinek feladata a folyamatos lajstromozás volt. Ányost 1803-ban idősebb Balassa Ignác táblabíró követte tisztségében, a vármegyei levéltár pedig ekkor függetlenedett a főjegyzőtől. Balassa már 1816-ban azt panaszolta, hogy a tisztviselők hivatali irataikat lajstrom nélkül és rendezetlenül adják át a levéltárnak, ott pedig a régi iratanyag lajstromozását sem győzték, nemhogy az újonnan bekerülő iratok rendezését. Jelentésében kitért arra, hogy az újabb iratok, a jegyzőkönyvek és az árvaszéki ügyek rendben vannak, míg az urbáriumos és régebbi periratok csak ott hevernek a levelestárban. A jelentésben megfogalmazott problémák orvoslásának érdekében a vármegye ismét felállított egy bizottságot, amely egészen 1848-ig felügyelte a levéltárban zajló munkát, az iratrendezés és lajstromozás haladását.¹⁹ Egy későbbi irat tanúsága szerint a rendezési munkákat végül 1835–36-ban fejezték be.²⁰

A munkát meggyorsítandó, Balassa szükségesnek vélte az alregesztrátori állás megszervezését, napi írók fogadását, továbbá a levéltári helyiségek bővítését is.²¹ Végül az alregesztrátori állás megszervezésére irányuló erőfeszítések sikerrel végződtek, ugyanis egy, a vármegye tisztségviselőit felsoroló 1837-es iratból kiderül, hogy 1817-től ebben a pozícióban dolgozott a vármegyénél Somogyi Gedeon, aki az 1813-ban Veszprémbe kiadott *Mondolat* (a Kazinczy Ferenc vezette nyelvújítás túlzásait kritizáló gúnyirat) szerkesztőjeként és kiadójaként vált ismertté.²²

¹⁷ FONDJEGYZÉK 1973. VI.

¹⁸ MNL VeVL IV.302. 10. Cathalogus, 18.

¹⁹ MNL VeVL XXVI.700. 27/1952. 2., FONDJEGYZÉK 1973. VI.

²⁰ MNL OL Y 1-a-1941-286-A-18. 7.

²¹ MNL VeVL XXVI.700. 27/1952. 2–3., FONDJEGYZÉK 1973. VI.

²² MNL VeVL IV.302. 10. Cathalogus, 18.

Levéltártörténet szempontjából fontos évszám 1820, ugyanis az október 2-án tartott vármegyei tisztújítás alkalmával gróf Esterházy János főispán a levéltár kulcsainak átadásával id. Balassa Ignácot archiváriusnak, azaz Veszprém vármegye első levéltárnokának nevezte ki. Somogyi Gedeon a tisztújításról szóló bejegyzésben már regesztrátorként szerepel, tisztségét 1821-es haláláig töltötte be.²³

A levéltári iratanyag első nagyarányú selejtezésére a 19. század első harmadában került sor, ugyanis a levéltár helyiségei már szűknek bizonyultak az iratok befogadására. Véghely Dezső, Veszprém vármegye alispánja 1881. évi jelentésében, jegyzőkönyvi bejegyzésekre hivatkozva az 1830 és 1835 közötti időszakra tette a selejtezés időpontját.²⁴ Szinte a teljes összeírási és számadási anyag selejtezésére sor került: kidobták a pagalis könyveket (számadáskönyveket), az adóösszeírásokat és a perceptori iratokat 1688-tól kezdődően. A megsemmisített iratok között voltak továbbá még a hosszú fuvarok nyugtái és a régebbi bűnügyi jegyzőkönyvek is mellékleteikkel együtt. Az úriszéki fellebbezett iratokat pedig visszaadták az illetékes földesuraságoknak.²⁵ Ekkor már Rohonczy István volt a levéltárnok, aki 1827-ben a betegeskedő Balassa Ignácot előbb helyettesítette, majd a főispáni kinevezés után, Balassa utódjaként 1849-ig töltötte be a levéltárnoki tisztséget.²⁶ Ebben az időszakban bizonyára többször is történt kisebb-nagyobb selejtezés az iratanyagban, erről tanúskodik például az 1848. évi vármegyei közgyűlési jegyzőkönyv 843. szám alatti bejegyzése is, ahol a „haszontalan irományok” megsemmisítéséről esett szó.²⁷

A 19. századi magyar levéltártörténet fontos forrásai azok a jelentések, amelyek a Belügyminisztérium által 1880. május 30-án, az ország törvényhatóságainak kiküldött körrendeletére érkeztek válaszul. A kilencpontos kérdésorban a törvényhatóságok levéltárainak állapotáról és tartalmáról kértek jelentést, főként a legrégebbi iratokról, a Mohács előtti oklevelekről és a vármegyei jegyzőkönyvekről érdeklődtek. Pauler Gyula 1881-ben a *Századok* folyóiratban írt tanulmányában összefoglalta az addig megkapott jelentéseket, amelyekkel kapcsolatban a cikk elején kiemelte, hogy egy megye kivételével már mindenhol beérkeztek. Az ábécérendben közölt vármegyék sorában nem szerepel azonban Veszprém, így a Pauler által említett akkor még hiányzó jelentés éppen a veszprémi volt.²⁸

²³ MNL VeVL IV.1.a. 44. kötet, 1/1820. október 2., 1043.

²⁴ MNL OL Y 1-b-1-221. 11–12.

²⁵ MNL OL Y 1-b-1-221. 11–12., FONDJEGYZÉK 1973. VI.

²⁶ MNL VeVL IV.1.b. 197/1829.02.16.

²⁷ MNL VeVL IV.101.a. 73. kötet, 843/1848., 216.

²⁸ PAULER 1881. 402.

Végül Veszprém vármegye jelentése is elkészült, Véghely Dezső alispán 1881. október 25-i dátummal terjesztette fel a Belügyminisztériumhoz. Véghely jelentése 15 oldalon keresztül fejt ki a minisztérium által feltett kérdésekre a választ, a kiküldött körrendeletben szereplő pontokat sorra véve. Kiemelendő, hogy ebben nemcsak a vármegyei levéltárra vonatkozó információkat olvashatunk, hanem Veszprém és Pápa városok levéltáiról is említést tesz az alispán.²⁹

Az első kérdés a levéltár helyiségeire vonatkozott, amelyekkel kapcsolatban megtudjuk, hogy ekkor összesen hét helyiség állt rendelkezésre a vármegyeháza épületében. Ezek közül kettő a földszinten, míg öt az emeleten volt megtalálható. A földszinti szobák közül az egyik nedves, a másik viszont gondos szellőztetés mellett száraz volt. Az emeleti szobák közül az első helyiség volt a levéltárnok szobája, itt tárolták a legújabb közigazgatási iratokat, illetve a tárgymutatókat. A második szoba ebből nyílt, míg a harmadik és a negyedik a folyosóról volt elérhető. Előbbiben őrizték a „régii levéltárat”, utóbbit pedig ideiglenesen gyámpénztári szobának használták a jelentés írásakor. Az utolsó, ötödik szoba kicsi volt, és a negyedik helyiségből nyílt. Véghely azt is leírta, hogy mely szobáknak voltak vagy éppen nem voltak vasajtajai és vasablakai.³⁰ A következő pont a helyiségek berendezésére és az iratok elhelyezésére kérdezett rá. A válaszból kiderül, hogy az iratok nagy részét állványokon, továbbá ajtós és fiókos szekrényekben tárolták, míg „ládákba csupán a selejtezésre szánt iratok s az 1820-1840 évig terjedő megyei számadások kerültek”.³¹

A körrendelet harmadik kérdése a levéltárakban fellelhető Mohács előtti eredeti iratokra vonatkozott. Véghely itt közli a vármegyei levéltár egyetlen ilyen iratának tartalmi kivonatát, amely egy 1509-es perirat volt. A következő, negyedik kérdés a mohácsi csata előtt keletkezett, de másolatban őrzött iratokról kért adatokat, amelyre az alispán a következőt írta: „Másolatok okmá-

²⁹ A szóban forgó irat a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának Y szekciójában (Magyar Nemzeti Levéltár levéltára) található, levéltári jelzete: MNL OL Y 1-b-1-221.

³⁰ MNL OL Y 1-b-1-221. 1–2.

³¹ MNL OL Y 1-b-1-221. 2–3. Véghely itt az egyes állványok és szekrények pontos méreteit is megadja. A földszinti szobákban levő szekrényekről a következőt írja: „A fiókkal ellátott szekrények egyike 5 méter széles és 90 fiókja van, a másik 3 méternyi széles és 54 fiókja van.” MNL OL Y 1-b-1-221. 3. Az idézett rész azért érdekes, mert a korábban már említett 1782-es nagy levéltári szekrénynek 114 rekesze és 30 fiókja van, továbbá az L alakú szekrény két szára együtt kb. 9 méter hosszú lehet. Vö. SOMFAI 2021. 17–20., MÁRKUSNÉ 2016. 2–3. Elképzelhető tehát, hogy a ma már egy nagy szekrény eredetileg két különálló darab volt, majd valamikor a homorú ajtókkal záródó sarki szekrényrészrel egybeépítették a két részt.

nyok a legrégebb időtől fogva vannak levéltárunkban, a régi joggyökös perek mellékletei gyanánt.”³²

A levéltár iratanyagára leginkább az ötödik kérdés vonatkozott, ezért erre részletes adatokkal válaszolt Véghegy. Ebből megtudhatjuk, hogy a korábbi rendezések során négy osztályba sorolták az iratokat. Az első osztályba tartoztak a peres iratok, amelyek összefüggően 1627-től állnak rendelkezésre, és három tárgymutató készült hozzájuk. A második osztályba rendezték a vegyes tartalmú iratokat (*miscellanea*). Az összesen 4139 iratból álló anyagot 101 csomagba rendezték, és két kötet mutatót készítettek hozzá. Az iratok között vallás-, adó- és pénzügyi, valamint közigazgatási, katonai és törvénykezési iratok is találhatók. A legrégebbi idesorolt irat 1602-ből származik. A harmadik osztályba a vármegyei jegyzőkönyvek és a hozzájuk tartozó iratok kerültek. A jegyzőkönyvek 1639-től kezdődően vannak meg, 1849-ig összesen 72, mindegyikhez tartozik mutató is. A negyedik osztály tartalmazza a levéltárba került nemesleveleket, „ilyen van eredeti és hártýára írott 27 db, másolatos és így papíron levő 7 db”.³³

A jelentés hatodik pontjában a levéltári anyaghoz készített segédletek (regeszták, mutatók) állapotáról olvashatunk. Eszerint a régi iratok regesztázva vannak már, és a mutatókkal is egész jól áll a levéltár, néhány iratanyaghoz szükséges még azonban azokat elkészíteni. A hetedik kérdés az 1849 utáni törvénykezési iratokra vonatkozik, itt Véghegy részletesen felsorolja, hogy az egyes törvényhatóságoktól milyen időkorú és típusú iratok kerültek már be a levéltárba. A következő, nyolcadik pont „a levéltár conserválásának és használhatóságának emelése végett”³⁴ eszközölnödő teendőkre kérdez rá. Az alispán véleménye szerint a régi iratokat a rongálódás miatt nem összehajtva, hanem méretük szerint megfelelően kellene elhelyezni, továbbá a régi indexek helyett újakat kellene készíteni, ezzel a kutatók munkáját segítve. Emellett szerinte új helyiségekkel kell bővíteni a levéltárat, amit a vármegyeházára felhúzott új emelettel lehetne elérni. Megemlíti még, hogy a levéltárnok mellé alkalmazni kellene egy segédlevéltárost is. A minisztérium által kiküldött körrendelet kilencedik pontja érdeklődött a levéltári iratanyag selejtezéséről, erre válaszul írta a már korábban említett 1830–1835 közötti selejtezést Véghegy Dezső.³⁵

³² MNL OL Y 1-b-1-221. 3–4.

³³ MNL OL Y 1-b-1-221. 4–5. Véghegy a következő oldalakon rövid tartalmi kivonattal leírja mind a 27 eredeti nemeslevelet, a másolatban őrzötteket pedig évszámukkal együtt felsorolja. MNL OL Y 1-b-1-221. 5–9.

³⁴ MNL OL Y 1-b-1-221. 10–11.

³⁵ MNL OL Y 1-b-1-221. 9–12. Ez után a rész után tér át Véghegy a vármegye többi levéltárának ismertetésére. Veszprém és Pápa városok levéltárait kicsit részletesebben leírja,

kezdődött, és 1887 júliusában fejeződött be. Az épület historizáló, neoreneszánsz stílusú, téglalap alaprajzú, középpudvaros és szabadon álló. A földszint fölé két emeletet építettek, míg az épület alatt pincét alakítottak ki. Az új vármegyeháza helyiségeit főként hivatali szobáknak tervezték, de kialakítottak benne az alispánnak szolgálati lakást, továbbá egy karzatos nagytermet is.³⁷

A vármegyei levéltárat tehát átköltöztették a Várból az új, a város központi helyén felépített épületbe, ahol a második emeleten kapott helyet. Ez azonban nem bizonyult túl szerencsésnek, ugyanis 1903-ban a vármegyeháza azon szárnyának falai, ahol a levéltári helyiségek voltak, az iratanyag súlya alatt, az egyenlőtlen terhelés miatt repedezni kezdtek. Az iratokat ezután sürgősen le kellett költöztetni, részben a földszintre (a számvevőség helyiségeibe), részben a nagyterem karzatára vitték át őket, de még a pince egy helyiségébe is kerültek levéltári iratok. A költöztetés közben egyes iratok borítólapjai lehullottak, így ezek a csomók szétestek, a pincében lerakott iratok pedig nem sokkal később penészesedni kezdtek, kutatni szinte lehetetlen volt bennük.³⁸

A következő húsz évben tehát ilyen körülmények között tárolták az iratokat, a zsúfoltság is egyre nagyobb lett az épületben. Az ideiglenesen a nagyterem karzatán őrzött levéltári iratokat aztán 1923-ban el kellett onnan távolítani, ugyanis Jókai Mór születésének 100 éves évfordulóját Veszprém vármegye díszgyűléssel kívánta megünnepelni.³⁹ Dr. Bibó Károly alispán ezért selejtezést rendelt el a levéltári iratanyagban, ehhez azonban nem készített semmiféle tervet, és nem kért miniszteri jóváhagyást sem. Dukovits István, aki ebben az időben volt a vármegyei levéltárnok, semmi módon nem vett részt a munkában. A selejtezést eleinte a kirendelt aljegyzők végezték, akik próbáltak némi kritikával dolgozni, de mivel így nagyon lassan haladtak, az alispán hajdúkat rendelt ki a munkára, akik már felügyelet nélkül dobálták ki az iratcsomókat.⁴⁰

A szakszerűtlen selejtezés során mintegy 50 tonna vármegyei levéltári iratanyagot dobtak ki, amelyet aztán 3 millió koronáért egy bizonyos Lebovits nevű budapesti kereskedő vett meg. Az iratanyagot a hulladékgyűjtő azonban az előírásokkal ellentétben nem semmisítette meg, hanem Budapesten áruba bocsátotta. A Magyar Nemzeti Múzeum tisztviselői figyeltek fel erre, és intézkedtek az ügyben: a belügyminisztérium betiltotta a további selejtezést,

³⁷ SOMFAI 2012. 42–43.

³⁸ MNL VeVL XXVI.700. 27/1952. 3., FONDJEGYZÉK 1973. VII.

³⁹ Érdekes, hogy már 1923-ban erre hivatkoztak a vármegyében, holott Jókai születésének 100 éves évfordulója csak 1925-ben volt. Sajnos a korszakból nagyon hiányosan maradtak fent Veszprém vármegye alispánjának iratai, amelyek között nem található ezzel az üggyel kapcsolatos anyag.

⁴⁰ MNL VeVL XXVI.700. 27/1952. 3.

a Múzeum pedig megvette a selejtanyag egy részét. Az ekkor megmentett iratok a Magyar Nemzeti Múzeum Levéltári Osztályának ún. Törzsanyagába kerültek, később pedig az Országos Levéltárba kerülve maradtak meg. A selejtezésről akta nem készült, így hivatalos feljegyzések hiányában nehéz megmondani, pontosan milyen iratok semmisültek meg. Annyi bizonyos, hogy a legrégebbi közgyűlési iratok, a Wesselényi-féle összeesküvés iratai, különböző összeírások, török kori iratok, továbbá az 1861–1879 közötti vármegyei iratanyag is ekkor pusztult el.⁴¹

4.) Veszprémi vármegyeháza (MNL VeVL XV.81.a. – VK-01742)

1941-ben készült egy részletes, 13 oldalas és 16 pontra tagolódó jelentés a Veszprém vármegyei levéltár állapotáról. Az ebben felsorolt fontosabb információk között Vevér Emil főlevéltárnok⁴² feladataival kapcsolatban meg-

⁴¹ MNL VeVL XXVI.700. 27/1952. 3–4., MNL OL Y 1-a-1941-286-A-18. 9., FONDJEGYZÉK 1973. VII.

⁴² Vevér Emil (1888–1960) huszonöt éven át töltötte be Veszprém vármegye főlevéltárnoki tisztségét. 1924-ben szerezte meg a levéltárnoki képesítést az Országos Levéltárban, majd 1925. május 28-án nevezték ki főlevéltárnokká Veszprém vármegyében. A majdnem három évtizedig tartó veszprémi munkássága alatt lelkiismeretesen, nagy szakértelemmel látta el feladatait a vármegyei levéltárban. 1950-ben az állami közlevéltárrá vált Veszprém Megyei Levéltár, majd 1951-től Veszprém Megyei Közlevéltár vezetőjévé nevezték ki. Egészségi állapotának romlása miatt végül 1954-ben nyugdíjazták. TÓTH 2025.

tudjuk, hogy anyakönyvi ügyekben alispáni előadó is volt, és ezzel napi 2-3 órát foglalkozott. Rajta kívül más tisztviselő alkalmazott nem volt beosztva a levéltárba, a levéltári altiszt pedig egyéb teendői mellett itt szinte csak takarítást végzett. A hivatali ügymenet leírása és az ehhez kapcsolódó iktatási folyamatok ismertetése után a jelentés írója felsorolja, hogy milyen iratok kerülnek be rendszeresen a vármegyei levéltárba (például közgyűlési jegyzőkönyvek, anyakönyvi másodpéldányok és irataik, községi szabályrendeletek záradékolt példányai stb.), és ezekkel a főlevéltárnoknak milyen feladatai vannak. Ezután következik a levéltári helyiségek leírása. A levéltár a vármegyeháza földszintjén tíz szobában volt elhelyezve, amelyek közül az egyik egyben Vevér dolgozószobája is volt. A szobák leírásából megtudjuk, melyikben milyen iratokat milyen módon tároltak, alkalmasak voltak-e a helyiségek az iratok őrzésére.⁴³

A negyedik pontban esik szó a legkorábbi iratokról, emellett a teljes állomány terjedelméről is találunk adatokat. Eszerint az 1867-ig terjedő időszak anyagát körülbelül 250, a segéd- és jegyzőkönyveket mintegy 60, az 1867 utáni iratok mennyiségét pedig megközelítőleg 1100 folyóméternyire becsülte a jelentés készítője. Ezután a vármegyei irattárból levéltárba kerülő irategységek felsorolása következik, majd a törvényhatósági szervek irattáraiból bekerülő iratok leírása. A vármegyéhez tartozó községek régebbi iratait nem vette át a levéltár. 1929-ben körrendeletet intézett Vevér a jegyzőkhöz, amelyben a saját irataikról és a községeikben levő további magánlevéltárakról érdeklődött. A beérkezett jelentéseket azonban fenntartásokkal kellett kezelni, így Vevér szerint a legjobb az lenne, ha személyesen járná be a vármegyét a főlevéltárnok, és ő készítené katasztert ezekről a levéltárakról, amihez azonban pénz szükséges. Az egyetlen letét ekkor a vármegyei levéltárban a berhidai nemességi levéltár volt, amit azonban még Vevér ideje előtt adtak be, így az átadásról szóló megállapodásról nem tudott semmit a főlevéltárnok.⁴⁴

A vármegyeháza eléggé zsúfolt volt már ekkor, így nem volt esély új levéltári helyiségek szerzésére, pedig Vevér szerint már csak 2-3 évre elegendő hely volt a szobákban. Selejtezéssel valamennyire lehetett volna ugyan javítani a helyzeten, de a jelentés írója szerint gyűjtőlevéltárrá nem lehetett alakítani Veszprém vármegye levéltárát. Ezután részletes leírás következik az iratanyagban korábban kialakított csoportosítási rendszerről, majd az ira-

⁴³ MNL OL Y 1-a-1941-286-A-18. 1–3. Habár az irat az 1941-es jelentések között szerepel, a benne található pontos adatok (pl. iktatókönyvekben tárgyalt ügyek pontos száma) többször az 1939. évi állapotot tükrözik.

⁴⁴ MNL OL Y 1-a-1941-286-A-18. 4–5.

tok zsúfolt elhelyezésének problémáiról és azoknak esetleges megoldásairól. Megállapítja az író, hogy a levéltárnak nincs selejtezési szabályrendelete, majd ismerteti az 1923-as selejtezéssel kapcsolatos adatokat.⁴⁵

A vármegyei levéltár kevés számú – évente 3-4 fő – komoly kutatót fogadott, akiknek kutatási engedélyt általában az alispán adott. A kutatást a főlevéltárnok személyes felügyelete alatt, az ő dolgozószobájában lehetett végezni. A másolási díjat az erre vonatkozó 1924-es belügyminisztériumi rendelet alapján állapították meg (az 1700 után keletkezett iratok esetében oldalanként 1,40 pengő, míg az 1700 előtti iratok esetében oldalanként 2,10 pengő), és a másolási díj összegét teljes mértékben a főlevéltárnok kapta meg. A vármegyei iratok kölcsönzéséről, majd a levéltár gyér folyóirat- és könyvállományáról is szó esik, továbbá Vevér Emil magánügyfeleknek végzett kutatómunkájáról és azok díjazásáról is. Végül a vármegyházában található központi irattárról, az iktatásról és az itt található iratok tárolásáról tesz említést a jelentés készítője, továbbá leírja, hogy a fent részletezett ügyekkel kapcsolatban egyeztetett a vármegye alispánjával is.⁴⁶

Végzetes csapások (1945–1950)

Veszprém vármegye levéltárának iratanyagát újabb csapás érte a II. világháború idején, ugyanis 1945 tavaszán a Németországból visszaérkező munkaszolgálatosokat Veszprémben a vármegyháza épületébe telepítették, akik éjjel feltörték a levéltár vasajtáját, és az iratcsomókról leszedték az iratvédereket. Emiatt az iratcsomók széthullottak, az iratok összekeveredtek, és a földön összekoszolódtak. Nem sokkal később érkezett meg a parancs a szovjet katonai vezetőségtől, hogy hadikórház céljára három nap alatt ki kell üríteni a vármegyház épületét. Ennyi idő alatt a frontátvonulás miatt korábban kiürített városban rendkívül nehéz volt ehhez munkaerőt szerezni, így mindössze 14 személy – asszonyok és gyermekek – segítségével a levéltári anyag feudális részét, az anyakönyveket és a vízikönyveket sikerült áthordani a közeli múzeum épületébe. Az 1880 és 1945 közötti vármegyei iratanyag szinte teljesen megsemmisült. Egy részüket elégették a vármegyháza udvarán, míg a katonai parancsnokság által egy közeli bombatalálatot kapott házba áthordott részük pedig a tavaszi esőzéseknek köszönhetően elázott, a lakosok széthurcolták, majd a fűzfői papírgyár nyersanyagként felhasznál-

⁴⁵ MNL OL Y 1-a-1941-286-A-18. 5–10.

⁴⁶ MNL OL Y 1-a-1941-286-A-18. 10–13.

ta. 1946 tavaszán kerültek vissza a múzeum épületébe átmenekített iratok, ekkorra azonban a vármegyeháza földszintjén már csak 3 helyiség maradt meg a levéltár céljára. A korábbi berendezési tárgyak közül csupán az 1782-es levéltári szekrény élte túl a háborút, így az iratokat a földön elhelyezve, kupacokban tárolták a szűkössé vált térben. A megmaradt iratanyag mindössze 360 iratfolyómétert tett ki.⁴⁷

A II. világháború utáni években, egészen 1949-ig a megőrződött levéltári iratok rendezése mellett csupán a háború során elpusztult anyakönyvek pótlása volt Vevér Emil főlevéltárnok feladata, aki segítség nélkül dolgozott, a költségvetésből ugyanis csak az ő illetményét tudták biztosítani. Vevér a nehéz körülmények között is próbált helytállni, az iratokat újra megfelelő rendben, polcokon elhelyezni. Egy új korszak kezdődött a magyar levéltári életben 1950-ben, amikor is az 1950. évi 29. törvényerejű rendelet értelmében a korábbi vármegyei levéltárakat állami közlevéltárakká nyilvánították.⁴⁸

FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS IRODALOM

MNL OL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest

Y 1-b-1-221. = Általános iratok. Külön kezelt iratok. Jelentések a vármegyék és városok levéltáiról, 1881.

Y 1-a-1941-286-A-18. = Általános iratok. Veszprém vármegyei levéltárak és irattárak adatgyűjtési munkálatai. Jelentés Veszprém vármegye levéltáráról, 1941.

MNL VeVL = Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Vármegyei Levéltára, Veszprém

IV.1.a. = Vármegyei törvényhatóság, Veszprém vármegye nemesi közgyűlésének iratai Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek

IV.1.b. = Vármegyei törvényhatóság, Veszprém vármegye nemesi közgyűlésének iratai Köz- és kisgyűlési iratok (Acta congregationalia)

IV.101.a. = Vármegyei törvényhatóság, Veszprém vármegye Állandó Bizottmányának iratai. Jegyzőkönyvek

IV.302. = Vármegyei törvényhatóság, Veszprém vármegye tisztségviselőinek jegyzékei

XXVI.700. = Intézetek és intézmények, Veszprém Megyei Levéltár iratai

Fondjegyzék 1973. = BALOGH Elvira – DOBI Marianna – NAGY Domokos Imre – MADARÁSZ Lajos – TAKÁTS Endre (készítették): *A területi levéltárak fondjegyzékei. 22. rész. A Veszprém megyei Levéltár (volt Veszprémi Állami Levéltár) fondjainak jegyzéke.* Budapest, 1973. (A Magyar Állami Levéltárak fondjegyzékei 3.)

⁴⁷ MNL VeVL XXVI.700. 27/1952. 3–4., FONDJEGYZÉK 1973. VII., SOMFAI 2012. 43–44.

⁴⁸ FONDJEGYZÉK 1973. VII., TÓTH 2025.

- ILLÉSSY János (1903): A megyei levéltárak állapota 1772/74-ben. *Századok* 37 (1903) 731–748.
- JAKAB Réka (2011): *Levéltárismertető. Vezető az állandó kiállításhoz*. Veszprém. (A Veszprém Megyei Levéltár kiadványai 23.)
- Jogtár = Netjogtár. Ezer év törvényei: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torvenyei> (A letöltés ideje: 2026. jan. 31.)
- MÁRKUSNÉ Vörös Hajnalka (2016): Levelesházi tékák. A Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára műemlék iratszékényei. *Séd* 2 (2016/4) 2–3.
- PAULER Gyula (1881): Adatok megyei levéltáraink ismeretéhez. *Századok* 15 (1881) 402–410.
- SOMFAI Balázs (szerk., 1987): *A veszprémi Megyeház 100 éve, 1887–1987*. Veszprém.
- SOMFAI Balázs (2012): Az ódon armáriumtól az új levéltári székházig. A megyei levéltár és elődei által használt épületek Veszprémben a XVIII. századtól máig. *Veszprémi Szemle*, 14 (2012/1) 39–51.
- SOMFAI Balázs (2013): Törvényszék és börtön. Adatok a régi veszprémi vármegyeház utóéletéhez. Megjelent: *Veszprémi Szemle* 15 (2013/4) 57–70.
- SOMFAI Balázs (2021): Armárium 2021. A megyei levéltár régi nagyszékényéről. *Séd* 7 (2021/2) 17–20.
- TAKÁTS Endre (1971): Veszprém: Régi „levelesházi thékák” a megyei levéltárban. *Levéltári Szemle* 21 (1971/1–3) 137.
- TÓTH Ágnes (2025): *Egy elfeledett vármegyei főlevéltárnok – Vevér Emil (1888–1960)*. Veszprém Vármegye Kincsestára 45. https://mnl.gov.hu/mnl/veml/hirek/veszprem_varmegye_kincsestara_45_egy_elfeledett_varmegyei_foleveltarnok_vever_emil (A letöltés ideje: 2026. jan. 31.)

Kulcsszavak: iratok, levéltár, vármegyeház, Veszprém

A veszprémi állami, majd megyei levéltár a szocialista korszakban és a rendszerváltás után

KARIKA TÍMEA

The Veszprém state and later county archives during the socialist era and after the change of regime

The paper presents the history of the Veszprém County Archives, established under the name Veszprém State Archives, between 1950 and 2005, from the formation of the county archival collection to the occupation of the current building. It lists the most important document collections in the institution's possession, enumerates the main reasons for the deficiencies in the archive's holdings, and outlines the characteristics of the professional work, while also paying tribute to the former leaders of the public collection. It highlights the fundamental problem of the Veszprém County Archives' half-century of operation, the ongoing concern of storing and securely preserving the ever-growing collection of documents, which was not solved even by the acquisition of the first archive building in 1979. The article also discusses the effects of the change of regime on the institution's operations and concludes by describing the circumstances surrounding the acquisition of the new archive headquarters, which was put into use in 2005, and the preparations for the relocation of the documents.

Keywords: collection of the Veszprém County Archives, Veszprém County Archives, Veszprém State Archives

A jelenlegi levéltári rendszer alapjait az 1950. évi 29. törvényerejű rendelet¹ fektette le, amely elrendelte a vármegyei, városi és községi levéltárak, valamint a káptalanok és konventek által őrzött hiteleshelyi levéltárak megszüntetését, és megszervezte az állami levéltárakat. A szovjet levéltárszervezési alapelveken kialakított, nagy fokú centralizációt megvalósító jogszabály a több megyére kiterjedő illetékességű állami kerületi levéltárak felállítását írta elő, ez azonban – főként anyagi okok miatt – megghiúsult, így 1952-től megyei alapon szervezett állami közlevéltárakról határoztak², majd 1968. január 1-től

---

¹ 1950. évi 29. törvényerejű rendelet a levéltárakról.

² 864-0111/1952. K. M. rendelet.

az állam helyett a megyei tanácsok vették át a megyei levéltárak fenntartását.³ Ennek megfelelően Veszprémben 1950-ben Veszprém megyei Közlevéltár elnevezéssel alakult meg a levéltár, amely 1952 és 1967 között Veszprémi Állami Levéltár, majd 1968-tól Veszprém Megyei Levéltár néven működött egészen 2012-ig. A Magyar Nemzeti Levéltár megalakulásakor, 2012. október 1-jén a Veszprém Megyei Levéltár kikerült a megye fenntartásából és a Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) Veszprém Megyei Levéltára néven működött tovább, mint tagintézmény.

A levéltárakról szóló, fent említett törvényerejű rendelet amellest, hogy a közhatóságok és közhatalok megőrzésre érdemes, rendszeresen már nem használt iratait „levéltári anyagnak” minősítette, és elrendelte azok – bizonyos őrzési idő letelte utáni – levéltárba adását, előírta az 1947-ben elméletben kialakított állami kerületi levéltárak⁴ számára a volt vármegyei, városi és községi levéltárak, a hiteleshelyi levéltárak, a múzeumokban és közkönyvtárakban őrzött levéltári jellegű gyűjtemények, a volt hitbizományi levéltárak, a megszűnt nemzeti bizottságok, továbbá a közhatóságok, közhatalok, köztisztviselők, közintézetek, közintézmények és közületi vállalatok levéltári anyaggá minősített iratainak átvételét. Mindezek alapján azt feltételezhetnénk, hogy az újonnan létrehozott Veszprém megyei Közlevéltár több évszázadot felölelő, jelentős iratanyag őrzőhelyévé vált, a valóság azonban ennél jóval kiábrándítóbb volt.⁵

A levéltárak államosítása után alakult új veszprémi intézmény törzsanyagát az egykori, addigra már jócskán megfogyatkozott vármegyei levéltár, Veszprém és Pápa városok levéltárai, valamint a feloszlott szerzetesrendek és a veszprémi káptalan hiteleshelyi levéltára alkotta, az állomány további részei pedig a törvény által előírt iratátvételekkel kerültek levéltárba 1950 után (községek, közintézmények, közhatóságok iratai stb.). A levéltárakról rendelkező jogszabályban felsorolt, állami kerületi levéltárakba utalt iratok jelentős része azonban Veszprém megye területén addigra megsemmisült, elkallódott. Az évszázadok során tűzvész, barbár selejtezések és rossz tárolási körülmé-

³ A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 2045/1967. (VIII. 8.) számú határozata az egyes tanácsi szervek és a különböző szintű tanácsok gazdasági feladatainak elhatárolásáról III.3. pontja kimondta, hogy a területi levéltárakat 1968. január 1-gyel a tanácsok irányítása alá kell helyezni.

⁴ 1947. évi XXI. törvénycikk a levéltárügy rendezéséről.

⁵ A Veszprém megyei Közlevéltár 1950-ben mindössze 360 iratfolyóméternyi iratot őrzött. A szisztematikus iratátvételek következtében ugyan ez a mennyiség az 1957. esztendő végére több mint négyszeresére növekedett, de még így is az ország legkisebb levéltára volt a veszprémi.

nyek pusztították az iratokat, a legnagyobb csapást azonban talán a második világháború eseményei (légi és szárazföldi harci cselekmények, megszálló csapatok tevékenységei) mérték a megyében addig még megmaradt közigazgatási, önkormányzati, hatósági, uradalmi és más iratokra. A háború utáni társadalmi és politikai változások sem kedveztek az előző rendszer nyomait őrző dokumentumoknak: a Horthy-korszak iratait sok helyen szisztematikusan kiselejteztek, az egykori kastélyok, uradalmak elmenekült vagy elüldözött birtokosainak családi levéltárai nagyrészt odavesztek, és hasonló sorsra jutottak a kisebb-nagyobb üzemek irategyüttese is.

A frissen szervezett Veszprém megyei Közlevéltár feladatainak ellátása az akkor már 62 éves, meggyengült egészségű Vevér Emil korábbi vármegyei levéltárnokra hárult. Vevér eleinte egymaga volt kénytelen helytállni az új rendszerben: szervezte az előírt levéltárak, irattárak, iratok átvételét, vasúton vagy autóbusszal járva be a megnövekedett megye⁶ területét, ellenőrizve az ott működő hatóságok, hivatalok, testületek, intézetek, intézmények, állami vállalatok irattárait és iratselejtezéseit. Mindeközben rá várt az a feladat is, hogy a gondjaira bízott intézménybe került iratokat rendezze, rendszerezze. E feladatok mellett elkészítette még a veszprémi Püspöki és Káptalani Levéltárak iratainak alapleltárát is, amely archívumok fizikailag nem kerültek az állami közlevéltárba, és továbbra is a püspöki palotában és a várbeli kanonoki házakban őrizték, azonban kizárólag a megyei levéltárvezető jelenlétében voltak kutathatók.⁷

Újabb kihívás elé állította Vevér Emilt, hogy a levéltár gazdálkodási feladatait is neki kellett intéznie, vagyis pénzügyi elszámolásokkal is bíbelődhett, ugyanakkor az 1951-es esztendő pozitív fordulatot is hozott. A levéltár személynézetét két fővel bővült: munkába állt dr. Kiss Nándor⁸ levéltári főmun-

---

⁶ Az 1946-ban és 1950-ben végrehajtott közigazgatási változások következtében mindössze néhány települést (azokat is leginkább az enyingi járásból) veszített Veszprém megye, ugyanakkor ide csatolták Zala megyétől a balatonfüredi, tapolcai, sümegi és keszthelyi járásokat. 1950 és 1979 között hét járás 247 településének iratkezelését, iratselejtezését felügyelte a veszprémi állami, majd megyei levéltár. (A keszthelyi járást 1979. január 1-vel visszacsatolták Zala megyéhez.)

⁷ TÓTH 2025.

⁸ Dr. Kiss Nándor (Galánta, 1921 – Veszprém, 1997): a gimnáziumot Komáromban végezte a Bencéseknel, majd jogot tanult Budapesten, a Pázmány Péter Tudományegyetemen. Már ügyvédjelöltként dolgozott Galántán, amikor szüleit és nagyszüleit vagyonuktól megfosztva 1948-ban Magyarországra telepítették, így ő is utánuk költözött. Levéltári pályafutásának lezárulása után jogtanácsosként helyezkedett el a Veszprém megyei TŰ-ZÉP-nél, és nyugdíjazásáig ott dolgozott. (Az adatokat dr. Kiss Nándor lánya, dr. Kiss Klára közölte a szerzővel.)

kaerő és Ihász István⁹ raktárkezelő. 1951-ben már a fiatal főmunkaerő, Kiss Nándor is bekapcsolódott az ellenőrzésekbe: tizennyolc Pápa környéki települést látogatott meg drótszámaron a köziratok selejtezésének felügyelete, illetve a levéltárba adandó iratok kiválogatása céljából. A levéltár dolgozói azonban nem csak az ellenőrzés alá vont irattárakban válogatták ki az egykori községi, körjegyzőségi hivatalok iratait, hiszen a községi tanácsok sokszor válogatás nélkül szabadultak meg a korábbi dokumentumoktól, így a fűzfői papírzúzdát is gyakran felkeresték. Az itt-ott kiválogatott iratokat vasúton vagy teherfuvarral szállították be a levéltárba, azok tárolása azonban rövidesen megoldhatatlan feladatnak bizonyult. A helyhiány okozta problémák orvoslására még az az ötlet is felmerült, hogy a megyeszékhelyről Pápára vagy esetleg Keszthelyre, az ottani főúri kastélyokba helyezik a levéltárat.

1950-ben a megyeháza földszintjén 5 beállványozott helyiség állt a levéltár rendelkezésére, amelyekben már akkor rendezetten sorakozott a vármegyei anyag. A raktárakban a fűtés nem volt megoldott, így az iratokat csak a melegebb időszakokban lehetett rendezni. Külső raktárak bérlése orvosolhatta volna a helyhiányt, erre azonban nem volt lehetőség akkoriban, így 1954-ben a korábbi 3 m-es állványokat megemelték 4,2 m-re, ezzel növelve az irattári kapacitást.¹⁰

A veszprémi vármegyei, majd közlevéltárban eltöltött huszonkilenc éves levéltári szolgálat után, 1954 februárjában Vevér Emil nyugdíjba vonult. A vármegye utolsó levéltárosának, egyben az új korszak első levéltárvezetőjének távozásával Veszprém vármegye levéltárának meghatározó időszaka zárult le. Vevér Emil hosszú pályafutása során viharos történelmi időszakok alatt állt helyt, méghozzá becsülettel, így méltán nevezhetjük őt a megyei levéltári gyűjtemény megalapozójának. Erdemeit az új rendszer is elismerte, Vevér nekrológiájában Vörös Károly történész (akkor az Országos Levéltár munkatársa) hosszasan méltatta egykori kollégája érdemeit.¹¹

A levéltár új vezetője dr. Kiss Nándor lett, aki mindössze öt évig maradt az intézmény élén, mivel munka közben szerzett allergiája miatt pályamódosításra kényszerült. A felvidéki származású Kiss ez idő alatt szakfordításaival gazdagította a hazai levéltárügyet, 1955–1958 között számos cseh nyelvről for-

⁹ Ihász István (Alpha, USA, 1918 – Veszprém, 2004): 1951-ben kezdett dolgozni a levéltárban, és 1982-ben történt nyugdíjazása után is folytatta a munkát egészen 1999 áprilisáig, azaz 48 éven keresztül volt munkatársunk. 1982-ben a Munka Érdemrend bronz fokozatát nyerte el, 1996-ban pedig Pro Comitatu díjat vehetett át nagy kitartással és lelkiismeretességgel végzett munkájának elismeréseként.

¹⁰ TÓTH é. n.

¹¹ VÖRÖS 1961. 273–274.

dított szakkikk jelent meg tollából levéltárszakmai folyóiratokban. A vezetéskéhez kötődő időszakban az intézmény végre külső raktárhoz is jutott, amely tulajdonképpen a későbbi székház elfoglalásának első lépése volt: 1956-ban a levéltár megszerezte a korábbi piarista rendház ebédlőjét és tálalóhelyiségét raktár céljára.

1.) Az egykori piarista rendház épülete 1956-ban (Fortepan / Nagy Gyula)

Dr. Kiss Nándort 1959 februárjában pontosan két esztendő időtartamra Kiss Mária¹² váltotta a Veszprémi Állami Levéltár élén, aki a megkezdett munkák folyamatosságát biztosította. A megyében ellenőrzött tanácsok iratkezelésével kapcsolatban szerzett tapasztalatairól egy rövid összefoglalót is közreadott 1959-ben a Levéltári Híradóban, amely siralmas képet festett az akkori viszonyokról. Lejegyezte többek között azt is, hogy a hanyag iratkezelés és az „ellenforradalmi események” a megye számos településén jelentős veszteségeket okoztak az 1956 előtti iratokban.¹³ Távozásának évében szintén közreadott egy összefoglalást az intézmény 1961. évi tervéről és addigi eredményeiről,

¹² Kiss Mária (Szombathely, 1930 – Vasegerszeg, 2009) 1955-től a Győri Állami Levéltárat vezette, 1959 és 1961 között a Veszprémi Állami Levéltár vezetője volt, majd 1961-ben a Vas Megyei Állami Levéltárhoz került, amelynek később, 1982 és 1986 között igazgatója lett. Nyugdíjba vonulása után, 1991-től közel két évtizeden át irányította a Szombathelyi Egyházmegyei Levéltár iratrendezési munkálatait.

¹³ KISS 1959. 135–136.

amelyben beszámolt a gyűjtőterületi ellenőrzésekről, iratrendezésekről, házi kiállítások rendezéséről. Kiemelte, hogy a levéltár kutatóforgalma kicsi, az ügyfélforgalom viszont jelentős, utóbbi a munkaidő nagy részét igénybe veszi. A kutatóforgalom és az ügyfélforgalom aránya közötti jelentős különbséget elsősorban abban látta, hogy a levéltári anyag jellemzően újkori, jó része egészen „friss anyag”.¹⁴

1961-ben a Veszprém Megyei Levéltár történetében iskolateremtőnek bizonyult vezető került a levéltár élére, méghozzá hosszabb időszakra. Dr. Takáts Endre, akit egyik életrajzírója a „huszadik századi regényhős” jelzővel illetett,¹⁵ október 1-től nyert megbízatást a posztra. (A Kiss Mária távozása utáni, illetve Takáts Endre munkába állása előtti hónapokban Polgár Erzsébet levéltári kezelőt bízták meg a veszprémi levéltár vezetésével, aki 1959 óta dolgozott a levéltárban.)

Takáts Endre¹⁶ polgári családból származó, klasszikus műveltségű szakember volt, teológiát tanult, gimnáziumi hittantanárként működött, majd később történelem–földrajz szakos középiskolai tanári oklevelet és bölcsészdoktorátust is szerzett. 1943 decemberétől – egy kisebb kitéréssel – 1949 végéig Baja város főlevéltárnokaként állt alkalmazásban (1944 októberétől 1945 nyaráig Baja polgármestere és a szovjet csapatok megbízásából a bajai kerület kormányzója volt). 1950-ben a Soproni Állami Levéltár vezetőjévé nevezték ki. Az 1956-os forradalom idején Sopronban az Ideiglenes Nemzeti Tanács vezetőjévé választották, amely a forradalom leverése után komoly következményekkel járt számára. Takáts 1958. június 10-ig vizsgálati fogságba került, akkor a Legfelsőbb Bíróság Népbírószáki Tanácsa felmentő ítéletével szabadult. A kedvező ítélet ellenére a Levéltárak Országos Központja felfüggesztette állásából, fegyelmi vizsgálatot rendelt el ellene, majd írásbeli megrovásban részesítette, visszasorolta és áthelyezte a Szegedi Állami Levéltárba. Itt 1959 februárjáig dolgozott, majd a Szombathelyi Állami Levéltárba került egy rövid időre, azután 1960-tól újra a Soproni Állami Levéltárban helyezkedett el. 1961 nyarán rehabilitációját, hátrányos megkülönböztetésének eltörlését kérte, amely kérésének eleget téve a Művelődési Minisztérium Levéltári Osztálya megbízta a Veszprémi Állami Levéltár vezetésével.¹⁷ Itteni állomáshelyén eleinte a levéltárban lakott, az irodájában aludt egy sezlonon. Családját mindössze hétvégenként láthatta, felesége és két kislánya 1963-ban költözött utána Veszprémbe.

¹⁴ KISS 1961. 170–173.

¹⁵ PÉTER 1997. 28–33.

¹⁶ Apátfalva, 1907 – Veszprém, 1984.

¹⁷ BANK 2018. 140–141.

Dr. Takáts Endre egy kis létszámú, még helyben is alig ismert intézmény vezetését vette át, de tapasztalt szakemberként gyorsan átlátta a levéltár helyzetét, és azonnal munkához látott. Rendbe szedte a levéltári nyilvántartásokat, akkurátus ügyintézését vezetett be az intézményben, beosztottait következetesen oktatta és ellenőrizte. Az intézmény tudományos profiljának erősítésére számtalan fontos szakkönyvvel gyarapította a levéltári könyvtár állományát, elsősorban a Soproni Állami Levéltár és az Országos Levéltár szakkönyvtárának többletpéldányaiból. A Veszprémi Állami Levéltár iratállományát jellemző forráshiányt a más levéltárak, főként az Országos Levéltár őrizetében lévő, Veszprém megyei vonatkozású irategyüttesek mikrofilmmásolatainak megszerzésével igyekezett mérsékelni, valamint friss lendülettel kezdett neki az iratmentésnek, a megyében még megmaradt, történeti értékű iratok felkutatásának és begyűjtésének.¹⁸ Nagy gondot fordított a levéltár népszerűsítésére, a köztudatba való beemelésére is. Már 1961 decemberében interjút adott a megyei napilapnak, amelyben meglehetősen szenvedélyes módon ecsetelte a vezetése alatt álló intézmény helyzetét. Kitért az ott őrzött iratanyag bemutatása és a tudományos feladatok mellett az iratbegyűjtés viszontagságaira is, amit a cikk írója a következőképpen jegyzett le: „A kádártai termelészövetkezet padlásán például egész nap egy nagy halom gabonán ülve találta meg, és mint egy megszállott gyűjtötte össze a levéltár vezetője az 1932-től 41-ig megírt képviselő-testületi jegyzőkönyveket. A Zirci Járásbíróság padlásán (a kincsesbarlangok úgy látszik manapság a padlásokig emelkednek) ötvenöt mázsa iratanyagra bukkantak. A múlt század második részének telekkönyvi anyagát tartalmazta ez az irdatlan mennyiségű – cipelni is elég, hát még áttanulmányozni – papír.”¹⁹

Dr. Takáts Endre vezetése alatt megerősödött az intézmény, a levéltári anyag 1000 iratfolyó méterrel gyarapodott (2483-ra nőtt), a nyilvántartott fondok száma 312-ről 1635-re emelkedett, a kutatók és a kutatási esetek száma megduplázódott, a szakkönyvtár állománya nagyjából ötszörösére, a dolgozók száma pedig háromról nyolcra nőtt – közülük négy tudományos besorolással is bírt.²⁰ Az ez időszakban munkába lépő, a szakmát Takáts irányítása alatt elsajátító kollégák, Dobi Marianna, Balogh Elvira, Madarász Lajos és dr. Kredics László a levéltár későbbi munkájára nagy hatással lévő szakembereké váltak, személyükön, tevékenységükön keresztül „Bandi bácsi” szakmai és szellemi hatása évtizedekre meghatározta a levéltár attitűdjét.

¹⁸ SOMFAI 2018. 143–147.

¹⁹ Napló, 1961. december 15. Szilágyi János: A tizenöt tonnás történelemkönyv. 8.

²⁰ SOMFAI 2018. 147.

Takáts Endre azonban nemcsak a levéltár gyakorlati feladatait vállalta fel, hanem az akkoriban virágkorát élő szakmai módszertan kidolgozásában is szerepet vállalt, és részt vett a hungarikakutatásokban is: járt Prágában, Brűnnben és Belgrádban. A legnagyobb feladatot azonban, amelyet célul tűzött ki, nem tudta megvalósítani: azt, hogy intézményének saját, önálló székházat szerezzen. Ugyan 1965-ben újabb öt helyiséget kapott a levéltár a piarista rendházban, és Takáts javaslatának engedve a megyei tanács 1971-ben határozatot hozott arról, hogy a korábbi rendházat teljes egészében átadják a levéltár használatába, ám a levéltárvezető 1973-ban történt nyugdíjba vonulásáig ez nem történt meg.²¹

2.) *A piarista rendház utcai homlokzatának tervrajza, 1974 (MNL VeVL XV.27.)*

1973. március 1-től az alig több mint másfél éve a levéltárban dolgozó Madarász Lajost²² bízta meg a Veszprém Megyei Tanács az intézmény vezetésével, aki aztán 1974. március 1-től végleges kinevezést nyert, és 2007-ben történt nyugdíjba vonulásáig, vagyis harmincnégy évig állt az intézmény élén. A fiatal, még a 27. életévét sem betöltő Madarász nagy tervekkel és nagy lendülettel kezdte vezetői pályafutását. Elsődleges feladatának tekintette a megyei tanács által 1971-ben, levéltár céljára kijelölt Tolbuhin utca 12. (ma Vár utca

²¹ MNL VeVL XXVI.700. 600/1972. lvt. sz. Az ügyiratban található többek között Takáts Endre feljegyzése a levéltár elhelyezésének ügyéről, amely 1962-től kezdve foglalja össze a történéseket.

²² Madarász Lajos (Balatonfüred, 1946–) a Lóczy Lajos Gimnáziumban érettségizett, majd az Eötvös Loránd Tudományegyetemen szerzett diplomát történelem–levéltár szakon 1971-ben. Közvetlenül az egyetem elvégzése után lett a Veszprém Megyei Levéltár munkatársa.

12.) szám alatti épület felújítási munkálatainak irányítását (1973-ban újabb helyiségeket kapott ott a levéltár), az új épületben korszerű technikai bázis kialakítását, a működés megszervezését, továbbá levéltári forráskiadványok megjelentetését.²³ Madarász kinevezésének évében már tíz fővel működött a Veszprém Megyei Levéltár, a következő években pedig tovább növekedett a jól képzett szakmai munkatársak létszáma: 1974-től Somfai Balázs (1979-től igazgatóhelyettesi kinevezést nyert), 1977-től Lichtneckert András, 1979-től Hudi József erősítette az intézményt, akik mindannyian levéltárosi képesítést is szereztek felvételük után. Madarász Lajos vezetése alatt öttagú szakembergárda – az előbb említettek mellett az 1965-ben munkába állt Dobi Marianna és az 1972 óta alkalmazott dr. Kredics László – határozta meg a Veszprém Megyei Levéltár szakmai és tudományos munkáját a rendszerváltás évtizedének végéig. Folyamatosan zajlottak az iratátvételek és az átvett iratok belső feldolgozása (selejtezés, rendezés, segédletkészítés), nőtt a kutató- és ügyfélforgalom. A levéltár bekapcsolódott a honismereti mozgalomba, erős kötelékek fűzték a helyi közgyűjteményekhez és a Veszprémi Akadémiai Bizottsághoz, 1977-ben elindult a Veszprém Megyei Levéltár kiadványai című sorozat, és a kollégák közül többen részt vettek országos szintű szakmai módszertani bizottságok munkájában is. Egyre több levéltári kiállítás jött létre, továbbá az intézmény részvételével és később szervezésében sorra valósultak meg tudományos konferenciák – a rendszerváltás után bevonva határon túli levéltárakat és kollégákat is (különösen erős kapcsolat alakult ki Novák Veronika igazgató asszonnyal és a Pozsonyi Állami Levéltár Vágsellyei fiókjával, Fodor István igazgató úrral és a Zentai Történelmi Levéltárral, valamint Pál-Antal Sándor marosvásárhelyi történész-levéltárossal). A Takáts Endre által meghatározott utat folytatva az intézmény fiatal szakemberekből álló közössége egy magas színvonalon teljesítő, szakmailag elismert levéltárat épített fel.

Kijelenthető ugyanakkor, hogy az 1973 és 2005 közötti időszakra szinte teljes egészében rányomta bélyegét a szakmai működés és feladatellátás feltételeihez alapvetően szükséges raktári férőhelyért folytatott küzdelem. Ha Vevér Emilre a megyei levéltár alapjait lefektető szakemberként emlékezhetünk, Takáts Endrere iskolateremtőként tekinthetünk, akkor Madarász Lajost leginkább levéltárépítő igazgatóként jellemezhetjük. A levéltári iratanyag gyarapítását és biztonságos elhelyezését szolgáló épületek megszerzése határozta meg jóformán teljes igazgatói pályafutását. Az első és régóta várt eredmény, a piarista rendház épületének kizárólagos használatba vétele vé-

²³ BALÁZS 1974. 499–500.

gül 1979-ben következett be.²⁴ A több mint hatmillió forint értékű beruhá-
zásnak köszönhetően a Veszprém Megyei Levéltár az ország egyik legjobb
szakmai felszereltségű levéltára lett, így a székházavatás ténye a hazai levél-
tárügy terén valóban nagy jelentőséggel bírt. Az esemény súlyát megerősítet-
ték azzal is, hogy a levéltár-igazgatók országos konferenciáját Veszprémben,
az átadóünnepséggel egy időben rendezték meg. A háromnapos konferencia
első napján, október 24-én délben a megye prominens pártvezetői, tanácsi
funkcionáriusai, a kultúra és a közélet neves képviselői mellett a tanácsko-
zás résztvevői is jelenlétükkel tüntették ki a levéltár székházának átadóren-
dezvényét. Az avatóbeszédet dr. Hardy Zoltán, a Veszprém Megyei Tanács
vb-titkára mondta el, aki a műemlék épület felújításában és az intézmény be-
rendezésében kiemelkedő munkát végző személyeknek a „Veszprém megyé-
ért” érdemérem arany fokozatát is átadta az ünnepségen. A kitüntetésben a
levéltár dolgozói közül Madarász Lajos, Dobi Marianna, dr. Kredics László
és Somfai Balázs részesült.²⁵

A levéltár illetékességi körébe tartozó tanácsoknál, hivataloknál, intézetek-
nél, intézményeknél halmozódó, átvételre váró iratok elhelyezésének gondja
az önálló székház birtokbavételével azonban nem oldódott meg, így továb-
bi, iratórzsre alkalmas épületek megszerzésére volt szükség. 1981–82-ben
Bazsiban, az egykori iskola épületében levéltári részleget alakítottak ki, Bada-
csontördemicen egy átmeneti raktárnak nevezett malomépületrészt vehetett
birtokba az intézmény iratórzs céljára, 1984-ben pedig Pápán került sor egy,
a levéltárhoz tartozó iratközpont átadására, ahol a megszűnt járási tanácsok,
járási hivatalok iratait őrizték. A következő nagy eredmény a Tolbuhin (ma
Vár) utca 6. szám alatti épület, a Havranek-ház 1985. szeptemberi birtokbavé-
tele volt, amelyben nemcsak iratraktárakat alakítottak ki, hanem egy restau-
rátor-műhely is megkezdte működését, és az épület tetőterében tanácstermet,
valamint vendégszobákat is létrehozta.²⁶

Az intézményre mindezek ellenére is súlyos gondként nehezedett a raktári
férőhelyek telítettsége, mivel 1979 és 1989 között az őrzött iratok mennyisége
csaknem megháromszorozódott. Ráadásul a Bazsi Községi Közös Tanács a le-
véltár által használt egykori iskolaépület kezelői jogát igyekezett visszaszerez-
ni. Ugyanakkor a működést tovább nehezítette, hogy az 1989–1990 folyamán

²⁴ MNL VeVL XXVI.700. 67/1980. lvt. sz.

²⁵ Az eseményekről a *Napló* is beszámolt: 1979. október 25-i számában *A történelmi iratok védelme fokozott gondoskodást igényel* című cikkben tudósítottak a levéltári épület avatásáról és a levéltár-igazgatók országos konferenciájáról, a másnapi számban pedig *Kitüntetés és jutalom a levéltárfejlesztőknek* címen jelent meg hír az átadott elismerésekről.

²⁶ MNL VeVL XXVI.700. 212/1983. lvt. sz., 37/1984. lvt. sz., 348/1985. lvt. sz.

3.) Köpeczi Béla művelődési miniszter a levéltár egyik raktárát tekinti meg 1985. szeptember 28-án Madarász Lajos levéltár-igazgató kíséretében (MNL VeVL XV.27.)

végbement politikai, gazdasági és társadalmi változások a Veszprém Megyei Levéltárra is új, nem várt feladatokat róttak. Ezek közül az első az MSZMP megyei archívumának megyében tartása és átvétele volt, majd következtek a megszűnt, felszámolt termelőszövetkezetek, állami gazdaságok, szocialista vállalatok és kutatóintézetek (MÁFKI, NEVIKI) iratainak átvételéből adódó feladatok, amelyek miatt még több raktári férőhelyre volt szükség. Megoldást a szovjet hadsereg által elhagyott laktanya területén két épület megszerzése hozott – a jelenleg a Laczkó Dezső Múzeum használatában álló Török Ignác utca 5. és 7. alatt –, amelyek 1991–1993 közötti felújítása megszüntette a korábban Bazsiban és Badacsonytördemicen használt épületrészek visszaadásával megcsappant raktárhelyek hiányából fakadó gondokat is.

Mindeközben az országgyűlés egymás után fogadta el a kárpótlási törvényeket, amelyek következtében számtalan megkeresés zúdult a levéltárakra is az ügyek intézéséhez szükséges, bizonyító erejű iratok felkutatása céljából. A Veszprém Megyei Levéltárba 1995-ig már több mint tízezer megkeresés érkezett vagyoni és személyi kárpótlási esetekben, amelyek hatékony intézését az iratórőhelyek széttagoltsága miatt elkerülhetetlen gyakori utazgatások is nehezítették (a pápai iratközpontot, ahol szakmai személyzet nem állt rendelkezésre, és a volt szovjet laktanyában lévő épületeket is gyakorta kellett felkeresni az ügyintézés során). A levéltár vezetése és a levéltári szakfelügye-

let is szükségét látta az iratraktározás minőségi és mennyiségi feltételei javításának, amelyet a fenntartó megyei önkormányzat is támogatott. A Veszprém Megyei Önkormányzat többszöri próbálkozás után végül 2002-ben nyert címezett állami támogatást a Veszprém Megyei Levéltár teljes épületrekonstrukciójára (az új székháznak kijelölt Török Ignác utca 1. szám alatti épület mellett a leendő pápai fióklevéltárra kiterjedően), és új munkatársak felvételére is sor kerülhetett. A következő három év elsősorban a költözés előkészítésével telt, amelynek alapvető részét az iratok rendszerezése, szállításra való előkészítése képezte, majd ezután biztonságosan és rendben lezajlott a 12 000 iratfolyó méter összterjedelmű, 3101 fondból álló levéltári iratállomány átszállítása az új, Török Ignác utca 1. szám alatti levéltári székházépületbe. (A Havranek-házat már egy évvel korábban ki kellett üríteni és át kellett adni a Veszprém Megyei Közművelődési Intézet használatába.) A levéltár jelenlegi székházának birtokba vétele után Madarász Lajos még két évig állt az intézmény élén. Nyugdíjba vonulásakor egy 21. századi igényeknek megfelelni képes, modern felszereltségű, jó szakmai hírnévnek örvendő intézményt hagyott utódjára. Három és fél évtizedes szakmai tevékenységét számos díjjal és kitüntetéssel ismerték el, egyebek mellett a Veszprém megyéért érdemérem arany fokozata, a Pauler Gyula-díj, a Széchényi Ferenc-díj és a Magyar Köztársasági Arany Érdemkereszt birtokosa is.

4.) A levéltári könyvtár költözés előtti rendszerezése a kutatóteremben
(MNL VeVL XV.27.)

FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS IRODALOM

MNL VeVL = Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Vármegyei Levéltára, Veszprém
XV.27. = Gyűjtemények, Levéltár- és Ügyviteltörténeti tárgyak gyűjteménye
XXVI.700. = Intézetek és intézmények, Veszprém Megyei Levéltár iratai

BALÁZS Péter (1974): Bemutatjuk új igazgatóinkat. Madarász Lajos. *Levéltári Szemle* 14 (1974/2–3) 499–500.

BANK Barbara (2018): Válogatás Takáts Endre vizsgálati anyagának dokumentumaiból, jellemzése, önéletrajza. In: DOMINKOVITS Péter (szerk.): *Takáts Endre emlékezete. A politika, a szakma és a magánélet metszésvonalai egy levéltáros életében a 20. század közepén.* Sopron. 129–141.

KISS Mária (1959): A tanácsok iratkezelési munkája Veszprém megyében. *Levéltári Híradó* 9 (1959/3–4) 135–136.

KISS Mária (1961): A Veszprémi Állami Levéltár 1961. évi terve és eddigi eredményei. *Levéltári Szemle* 11 (1961/3–4) 170–173.

PÉTER László (1997): Egy huszadik századi regényhős (Emlékezés Takáts Endrére). *Szeged – A város folyóirata* 9 (1997/12) 28–33.

SOMFAI Balázs (2018): Takáts Endre veszprémi évei. In: DOMINKOVITS Péter (szerk.): *Takáts Endre emlékezete. A politika, a szakma és a magánélet metszésvonalai egy levéltáros életében a 20. század közepén.* Sopron. 143–154.

TÓTH Ágnes (2025): *Egy elfeledett vármegyei főlevéltárnok – Vevér Emil (1888–1960).* Veszprém Vármegye Kincsestára 45. https://mnl.gov.hu/mnl/veml/hirek/veszprem_varmegye_kincsestara_45_egy_elfeledett_varmegyei_foleveltarnok_vever_emil (A letöltés ideje: 2026. jan. 31.)

TÓTH (é. n.) = TÓTH Ágnes: Levéltárak egyesülése, a megye levéltára 1950 és 1973 között. In: *A nemzet levéltára – Veszprém Vármegye Levéltára* (megjelenés alatt).

VÖRÖS Károly (1961): Vevér Emil (1888–1960). *Levéltári Közlemények* 32 (1961) 273–274.

Kulcsszavak: megyei levéltári gyűjtemény, Veszprémi Állami Levéltár, Veszprém Megyei Levéltár

A Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Vármegyei Levéltára lehetőségei és kihívásai a 21. században – kommunikáció, kreativitás, digitalizáció

NAGY BALÁZS VINCE

Opportunities and challenges
for the MNL Veszprém County Archives in the 21st century –
communication, creativity, digitization

On October 1, 2012, the Veszprém County Archives became a member institution of the National Archives of Hungary. This change opened up new opportunities and prospects for creating a modern, 21st-century archive. Over the past decade and a half, the Veszprém County Archives of the National Archives of Hungary have achieved significant results in the areas of digitization, professional renewal, and the development of archival services. The archives have mobilised all their knowledge and resources to become a leading institution in the fields of public education, public administration, and scientific life, capable of presenting their values in today's modern society. In addition to internal processing, collection, research services, customer service, and scientific work, the archive is paying increasing attention to the most dynamically developing professional areas: public education and archival pedagogy. The greatest challenges for the archives of the future include digitization and communication. These areas can be developed through proper training, learning, innovative solutions, and creativity.

Keywords: communication, creativity, digitalization, history of archives, Veszprém County Archives

A Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Vármegyei Levéltárának 2012-től íródó történetét és jövőképét három, a levéltár számára mérföldkőnek nevezhető eseményhez kötve szeretném bemutatni.

A Veszprém Megyei Levéltár 2012. október 1-jétől – hasonlóan az ország többi megyei levéltárához – a Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) tagintézménye lett. Az MNL küldetésnyilatkozatában egy modern, 21. századi közlevéltár megvalósítását tűzte ki célul.¹ Ennek a feladatnak megfelelően a levéltár az el-

---

¹ <https://mnl.gov.hu/kuldetesnyilatkozat> (A letöltés ideje: 2026. január 20.)

múlt közel másfél évtizedben minden tudását és eszközét mozgósította, hogy a mai modern társadalomban látható, értékeit megjeleníteni tudó, a közművelődés, közigazgatás és a tudományos élet terén meghatározó intézménnyé váljon.

Az első mérföldkő a Magyar Levéltárosok Egyesülete által kiírt *Az Év Levéltára* díj elnyerése volt 2016-ban. Az elismerés odaítélésének indoklásában a következő állt: „Az Év Levéltára 2016 pályázaton kiemelkedő szakmai és tudományos munkával, aktív, közösségformáló kulturális teljesítményével, közművelődési és levéltár-pedagógiai programjaival nyerte el Az Év Levéltára kitüntető díjat és elismerést a Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára.”² A díj az odavezető útban mutatta meg igazi értékét, jelentőségét.

1.) *Az Év Levéltára* díj (2016)

2008-ban Hermann István igazgató egy új, modern levéltár felépítésébe kezdett. A levéltár alapvető feladatai mellett nagy hangsúlyt fektetett a közművelődés, a tudományos munka és a levéltári szolgáltatások fejlesztésére, valamint a szakmai munkatársak továbbképzésére.³

A levéltári munka szervezése és ellátása szakmai területek szerinti csoportokban történt,⁴ amely szervezeti struktúra a mai napig megmaradt, és jól működik. Jelenleg megbízott referensek végzik a szakmai területek irányítását és felügyeletét.

A belső feldolgozó munka területén az iratrendezés mellett különösen nagy jelentőségű az iratanyagok leírása, segédletekkel való ellátása, adatbázisok készítése. A segédletek 2008 óta már csak egységes, elektronikus formában készülnek. A levéltár 2009 óta kiépített saját nyilvántartó rendszerét 2013-ban az E-levéltár projekt keretében létrehozott scopeArchiv elektronikus

² MNL VeVL XXVI.700. 7/2017. lvt. sz.: *Év Levéltára* 2016 pályázat. Lásd még KUTASI 2017.

³ MNL VeVL XXVI.700. 129/2008. lvt. sz.: Hermann István kinevezett és leendő igazgató szakmai vezetési programja és mellékletei.

⁴ Szakmai területek: gyűjtőterület, belső feldolgozó munka, kutatószolgálat, ügyfélszolgálat, közművelődés és levéltár-pedagógia.

nyilvántartó rendszer váltotta fel. 2015-ben a Scope-ba importált adatok az Európai Levéltári Portálon is megjelentek. Az MNL-en belül elsőként a Veszprém Megyei Levéltár teljes fondjegyzéke vált elérhetővé a világhálón.⁵

Hermann István munkáját 2015-től Boross István megbízott igazgatóként, majd 2018. augusztus 1-jétől a mai napig kinevezett igazgatóként folytatja.

Egy intézmény életében mindig meghatározó az otthona, ahol működik. A levéltár székhelye 2005 óta a hajdani Magyar Királyi Veszprém-jutasi Honvéd Altisztképző és Nevelőintézet 1928-ban megépített főépülete. Az MNL Veszprém Vármegyei Levéltára büszkén vállalja és ápolja a hely katonai múltját. A rend és a fegyelem gondolata, a nemzet szolgálatának kötelezettsége összeköti a honvédelem és a levéltárügy eszméjét. Ennek a gondolatnak a jegyében került felállításra R. Kiss Lenke veszprémi szobrászművész *Memento* című bronzszobra a levéltár udvarán, amely alkotás a háborúban elesett magyar katonáknak állít emléket.⁶

A 6000 m²-es, négyszintes levéltári székház 28, egyenként több mint 100 m²-es és több kisebb alapterületű raktárt foglal magában, a két szárnyat összekötő épületrészben irodák és egyéb szakmai helyiségek találhatóak. Az északi szárny földszintjén alakították ki a közösségi tereket. Itt található a kutatóterem, illetve a számos rendezvénynek otthont adó díszterem, valamint kiállító- és oktatóterek. Az épület funkcióját és kialakítását tekintve mindenben megfelelt egy modern levéltár elhelyezésére. 2008-tól a Pápai Fióklevéltárral bővült az intézmény, amely így Pápa városának és a környékbeli embereknek is könnyen elérhetővé tette a levéltári szolgáltatásokat.⁷

A szolgáltató levéltár koncepciója tetten érhető a működés számos területén. Említhetjük a kutatószolgálat és ügyfélszolgálat kutató- és ügyfélbarát hozzáállását, szolgáltatási formáit, infrastrukturális adottságait. Az iratanyagok digitalizálása révén kutathatóvá váltak a középkori oklevelek, kéziratos térképek és az archív fotográfiák gyűjteményei.

A levéltár nemzetközi kapcsolatainak jelentős részét ebben az időszakban a határon túli magyar levéltárosokkal, illetve a levéltárosok intézményeivel kiépített kapcsolatok adták. Ezek közül kiemelkedett a Szlovák Nemzeti Levéltárral és a felvidéki Vágsellyei Levéltárral folyó együttműködés. A levéltár

⁵ https://mnl.gov.hu/mnl/veml/elektronikus_iratnyilvantartas (A letöltés ideje: 2026. január 20.). Lásd még TÓTH 2017.

⁶ MNL VeVL XXVI.700. 44/2004. lvt. sz.: A Veszprém Megyei Levéltár címzett támogatással a Veszprém, Török Ignác utca 1. sz. épületben megvalósuló új elhelyezésével, beruházásával és lebonyolításával kapcsolatos ügyek. Lásd még FÖLDESI 2024. 82–88.

⁷ A levéltár épületének története. https://mnl.gov.hu/mnl/veml/a_leveltar_epuletnek_tortenete (A letöltés ideje: 2026. január 20.)

2.) A levéltár székházépülete

3.) R. Kiss Lenke Memento című bronzszobra

közönségkapcsolata, civil és szakmai kapcsolatrendszere igen széles körűvé, a helyi társadalmi beágyazottsága sokrétűvé vált, városi, községi önkormányzatoktól a helyi társadalmi szervezeteken, vállalkozásokon keresztül kulturális intézményekig, más vármegyei közgyűjteményekig terjed.

A levéltár tudományos műhely is. Az intézmény a tudományos munkatársak eredményeit papíralapon könyv vagy tanulmányok formájában és online módon teszi közzé, ezzel gazdagítva a történettudományt. A levéltár a tudományos és ismeretterjesztő kiadványaira méltán lehet büszke. 2015-ben hét levéltári kötet megjelenésére került sor, ami igazán különlegesnek mondható.⁸

A levéltár kiemelkedően aktív pályázati tevékenységgel igyekezett a levéltárszakmai munka kiteljesítéséhez megteremteni a lehetőségeket. A pályázati forrásokat a Nemzeti Kulturális Alap pályázatain kívül Veszprém város pályázati lehetőségei és európai uniós pályázatok egészítették ki. A pályázatok megírása és megvalósítása sok energiát, kreativitást és szakmai munkát igényelt. Az eredményes pályázatok mindig megerősítették a levéltári közösséget, hogy érdemes volt időt, munkát áldozni a pályázatok sikeréért. Az intézmény számára a pályázatok megvalósítása terén a legkiemelkedőbb a 2015-ös év volt, amikor 15 pályázatot sikerült eredményesen megvalósítani.

A levéltár az elmúlt másfél évtized legnagyobb fejlődését, előrelépését a közművelődés területén érte el. 2008-tól kinyitotta kapuit az intézmény, és megpróbálta sokszínű programokkal megszólítani a különböző korosztályokat. Évente visszatérő, állandó programkínálatot alakított ki a levéltár, de minden évben egyedi projekteket, rendezvényeket is megvalósított. 2012 óta 246 rendezvény valósult meg az intézmény szervezésében. Ezek között voltak könyvbemutatók (Veszprémi Kaleidoszkóp könyvsorozat, Veszprémből Veszprémbe könyvsorozat, a Veszprém Megyei Levéltár kiadványai, pápai levéltári kiadványok), kiállítások, workshopok, vetélkedők, kerekasztal-beszélgetések (Veszprémi Történelmi Szalon), konferenciák, továbbképzések, központi projektek, emlénapok, pápai és veszprémi levéltári napok, könyvhét, gyűjtőköri napok (például 2021-ben az 53. Kékszalag Nagydíj vitorlásversenyhez kapcsolódva), előadássorozatok (Hetedíziglen projekt keretében családtörténeti előadássorozat, Reformáció 500 projekt keretében a reformációhoz köthető előadássorozat), filmvetítések (A Nagy Háború filmek), Múzeumok Éjszakája (2016-ban lappföldi csengettyű együttes koncertezett a levéltárban), Kulturális Örökség Napjai rendezvénysorozat levéltári programjai.

---

⁸ Lásd: <https://mnl.gov.hu/mnl/veml/kiadvanyaink>, https://mnl.gov.hu/mnl/ol/esemenyek/2016_03_18/hetet_egy_csapasra_konyvszemle_es_bemutato (A letöltés ideje: 2026. január 20.)

A 2010-es évek elején egyre nagyobb társadalmi igény jelentkezett az iskolán kívüli oktatás iránt. A Veszprém Megyei Levéltár ezt a lehetőséget felismerve elindította saját levéltár-pedagógiai programját.⁹ A levéltár 2013-ban egy TIOP-pályázat segítségével modern oktatótér kialakítását és levéltár-pedagógiai foglalkozások módszertani háttérének kidolgozását valósította meg. Ez a pályázat hatalmas lökést adott a levéltár-pedagógia infrastrukturális és módszertani fejlesztésének. A levéltár vezetése a levéltár-pedagógia területére referenst nevezett ki, aki koordinálja a feladatokat, egy levéltárosokból álló csapat pedig segíti a munkáját.

A közgyűjtemények szerepe az oktatásban egyre jobban felértékelődött. A levéltárak és a közoktatási intézmények együttműködése új lehetőségeket nyitott. A levéltár-pedagógia a tanórán kívüli, nem formális oktatás terén élménypedagógiai eszközökkel a diákok olyan kompetenciáit fejleszti, amelyekre az iskolai körülmények között nem lenne mód. A levéltár hat veszprémi közoktatási intézménnyel kötött együttműködési megállapodást a 2013 és 2018 közötti időszakra.¹⁰ Az együttműködési megállapodások több vállalást is rögzítettek mindkét fél részéről, ami a tervezhetőséget biztosította.

4.) Levéltár-pedagógiai foglalkozás, a tapolcai Wass Albert Könyvtár és Múzeum csoportja (2015. május 20.)

⁹ NAGY 2024. 53–61.

¹⁰ Az intézmény három általános iskolával és három középiskolával kötött együttműködési megállapodást. Ezek a Hriszto Botev Német Nemzetiségi Nyelvoktató Általános Iskola, az Ipari Szakközépiskola és Gimnázium, a Lovassy László Gimnázium, a Padányi Katolikus Iskola, a Veszprémi Báthory István Általános Iskola és Köznevelési Típusú Sportiskola és a Veszprémi Deák Ferenc Általános Iskola voltak.

5.) Levéltár-pedagógiai foglalkozás, a Veszprémi Báthory István Általános Iskola és Köznevelés Típusú Sportiskola 5.c. osztályos tanulói (2019. szeptember 11.)

A veszprémi közoktatási intézményekkel kötött együttműködési megállapodások nagyon sikeresek voltak, a vállalások és a kitűzött célok maradéktalanul megvalósultak. A levéltár szervezésében a diákok tematikus levéltári órákon, rendhagyó történelemórákon, projektnapokon, levéltár-látogatásokon, szakmai műhelymunkán, tanulmányi versenyekre való felkészítésen, város történeti vetélkedőkön vettek részt. A megállapodásban érintett iskolákon kívül más közoktatási intézményekkel¹¹ is sikerült személyes, jó kapcsolatot kialakítani.

Az intézmény 2013-tól bekapcsolódott az iskolai közösségi szolgálatba. A levéltárban a középiskolás fiatalok júniusban, az iskola befejezése után végezhetnek közösségi szolgálati munkát. A diákok a számítógépes adatrögzítés és raktárrendezési feladatok ellátása mellett külön foglalkozásokon vehetnek részt, amelyeken a levéltári munka minden területével megismerkedhetnek, ezzel is erősítendő a fiatalabb korosztály levéltárhoz való kötődését.

A levéltár egyik fő célja, hogy a társadalom számára elérhetővé, láthatóvá váljon. Kutató- és ügyfélbarát intézményként mindent megtesz azért, hogy mind a kutatókat, mind az ügyfeleket megfelelő körülmények között a lehető leghatékonyabban segítse, szolgálja. 2014-ben a Nemzeti Kulturális Alap

¹¹ Így a Balatonfüredi Református Általános Iskolával, a Herendi Német Nemzetiségi Nyelvoktató Általános Iskolával, a Nagyvázsonyi Kinizsi Pál Német Nemzetiségi Nyelvoktató Általános Iskolával, a Veszprémi Közgazdasági Szakközépiskolával, a Veszprémi Rózsa Úti Általános Iskolával és a veszprémi Vetési Albert Gimnáziummal.

közönségszolgálati terek látogatóbarát fejlesztésére kiírt pályázata segítségével a kutatóterem megújítására, a közművelődési és kiállítási célokat szolgáló terek bővítésére is sor került.¹² Az infrastrukturális fejlesztéseknek köszönhetően a levéltár méltó körülmények között tudja fogadni az ügyfeleket és a kutatókat.¹³

Az intézmény az esélyegyenlőség jegyében a hátrányos helyzetű települések diákjainak egyedi levéltár-pedagógiai foglalkozásokat, a fogyatékkal élők csoportjainak pedig akadálymentesített levéltár-látogatásokat biztosít. Különleges élmény volt, amikor a levéltár a Siketek és Nagyothallók Országos Szövetsége Veszprém Vármegyei Szervezetének tagjait láthatta vendégül egy levéltár-bemutató órára. A foglalkozáson jelnyelvi tolmács segítette a kommunikációt.¹⁴

A Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Vármegyei Levéltárában 2014 óta levéltár-látogatásokon és levéltár-pedagógiai foglalkozásokon összesen 310 csoport 10.792 fővel vett részt.

A 2020-as évben, a Covid 19-járvány alatt egy teljesen új helyzettel kellett megbirkóznia az intézménynek. Hatalmas kihívás volt, hogy a kemény munkával, szervezéssel felépített, jól koordinált és sikeresen megvalósított levéltár-pedagógiai program tovább működhessen. Az új kihívásoknak megfelelően a program a digitális térben folytatódott. A levéltár-pedagógiai csoport digitális tartalmakat, tematikus levéltári órákat, mindenki számára elérhető online feladatokat kezdett kidolgozni. A levéltár-pedagógiai referens az együttműködés jegyében felvette a kapcsolatot a helyi iskolákkal, tanárokkal, hogy az iskolák igényeinek megfelelő tartalmak készüljenek, amiket majd a történelem órákon is hasznosíthatnak a tanárok és a diákok egyaránt. A digitális tartalmak az MNL Oktatólapok webes felületén kaptak helyet.¹⁵

A levéltárnak a kommunikáció, a láthatóság és nyitottság területén is meg kellett újulnia. 2012-től az intézmény elérhető és követhető a Facebook közösségi oldalon, ami új kommunikációs lehetőséget biztosít a közép- és idősebb korosztály elérésében. Élő kapcsolat alakult ki a levéltár és a helyi internetes portálok, valamint a sajtó között. Az intézmény közművelődési tevékenységeiről, rendezvényeiről saját honlapján, Facebook-oldalán, hírlevélben is tudósít.

¹² A pályázat segítségével az intézmény projektor, vetítővászon és a kiállítások modern megjelenéséhez elengedhetetlen eszközök beszerzését valósította meg.

¹³ TÓTH 2017.

¹⁴ Lásd: https://mnl.gov.hu/mnl/veml/hirek/siketek_es_nagyothallok_leveltari_latogatasa (A letöltés ideje: 2026. január 20.)

¹⁵ Lásd: <https://oktatalogok.mnl.gov.hu/feladatok?stext> (A letöltés ideje: 2026. január 20.)

2020-ban indult el egy új, rendszeresen jelentkező, a megyei levéltár forrásait bemutató sorozat a levéltár honlapján *Veszprém (vár) megye kincsestára* címmel.¹⁶ Az intézmény ezzel a sorozattal a levéltár értékes forrásait, kincseit szeretné minél több emberrel megismertetni a digitális térben is.

A Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Vármegyei Levéltárát 2020-ban a Magyar Családtörténet-kutató Egyesület *Év Kutatóhelye* díjban részesítette a családtörténeti kutatások érdekében végzett szakszerű és áldozatos munkájáért.¹⁷ Nagy megtiszteltetés volt, hogy a Covid 19-járvány nehéz időszaka alatt is elismerték és értékelték a levéltár munkáját, a kutatószolgálati munkatársak kutatókhoz való hozzáállását, segítőkészséget, szaktudását.

A 2008-ban létrejött Pápai Fióklevéltár története 2021-ben ért véget. A Pápa város tulajdonában lévő, fióklevéltárként használt épületet a város önkormányzata oktatási célú hasznosításra visszakérte, így a Pápán őrzött iratanyag a levéltár veszprémi székházában kapott új helyet. Az iratanyag felmérése, költöztetése nagy szervezethez és összehangolt munkát igényelt.¹⁸

A Covid 19-járvány utáni éveket az újrakezdés jellemezte. Meg kellett ismét, személyesen szólítani az embereket. Új, kreatív, digitális és modern tartalmakat, programokat kellett készíteni a közművelődés és a levéltár-pedagógia területén. Meg kellett újulni szemléletben, kommunikációban és kínálatban is ahhoz, hogy a levéltár el tudja érni a célközönségét. Ebben segített az intézménynek Veszprém város és a régió sikeres Európa Kulturális Fővárosa pályázata.

Veszprém és a Balaton-régió számára a 2023-as év a kultúra éve volt. Az Európa Kulturális Fővárosa cím nagy lehetőséget biztosított a városnak és a régióknak, de természetesen a levéltárnak is, hogy még jobban megmutathassa magát. Ez volt a második jelentős mérföldkő a levéltár életében. Az intézmény megpróbálta a lehető legtöbbet kihozni ebből a lehetőségből.

A Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Vármegyei Levéltára két pályázattal is részt vett a kapacitásfejlesztési programban. Ennek során nyelvtanfolyamokon fejleszthették a levéltár munkatársai angol tudásukat. Az esélyegyenlőség jegyében a levéltár épületében több fontos fejlesztés történt, hogy a fogyatékkal élő emberek levéltárhasználatát elősegítse. E fejlesztések révén a levéltárépület az *Access4you* bronz fokozatú tanúsított akadálymentes helyszín címet nyerte el. A fenntarthatóság jegyében is több, hosszú távon használható beszerzés valósult meg.¹⁹

¹⁶ Lásd: <https://mnl.gov.hu/mnl/veml/hirek/kincsestar> (A letöltés ideje: 2026. január 20.)

¹⁷ JUHÁSZ-LÉHI 2022.

¹⁸ A Pápai Fióklevéltárból közel 1600 iratfolyóméternyi iratanyag került a veszprémi székházba.

¹⁹ Lásd: https://mnl.gov.hu/mnl/veml/ekf_2023 (A letöltés ideje: 2026. január 20.)

Intézményi látogatóbarát fejlesztés keretében angol nyelvű honlappal gazdagodott a levéltár. Az MNL gyűjtőportáljának Veszprém Vármegyei Levéltár aloldalához angol nyelvű verzió készült, hogy a külföldi érdeklődők is tájékozódhassanak az intézményről.²⁰ A honlapfejlesztéshez sorolható az Európa Kulturális Fővárosa segítségével megvalósuló virtuális épületséta, amelynek segítségével otthonról is betekinthetünk a levéltár épületébe.²¹ A gyűjtőportálon egy *Térképvándor* aloldal is készült a projekt népszerűsítéséhez.

„Mélyfúrás” címmel a helytörténetírás módszertanát bemutató workshopot tartott a vármegyei levéltár a téma iránt érdeklődőknek. A workshopokon a közgyűjteményi szakemberek előadásai mellett Veszprém város és az Európai Kulturális Fővárosa címet elnyerő régió falvainak történetéről szóló levéltári források interaktív bemutatására is sor került. A rendezvényeken az érdeklődők konzultálhattak is helytörténeti kérdésekben a levéltár szakembereivel.

„Az elveszett pecsét nyomában” című projektben egy speciális levéltári szabadulószoza valósult meg. A Múzeumok Éjszakáján nagy sikerrel bemutatott levéltár-pedagógiai program a levéltár épületében zajló izgalmas nyomozásra invitálta a családokat, baráti társaságokat. A levéltári szabadulószoza célja, hogy játékos, interaktív formában, izgalmas, érdekes és ismeretterjesztő feladatok által közel hozza Veszprém város történetét az érdeklődőkhöz. A feladatok levéltári forrásokra épülnek, amely lehetőséget biztosít arra, hogy a résztvevők a történeti értékű, eredeti levéltári iratokat megismerhessék. A szabadulószoza kihívásai között megtalálható logikai, kereső, interaktív, szövegértő és digitális feladat egyaránt. A pályázat eredményeként létrejött egy olyan interaktív tér, ahol az érdeklődők Veszprém város történetét játékosan, de történelmi tudásra építve, levéltári források alapján fedezhetik fel. A levéltári szabadulószobával egy olyan nyomozós játékot sikerült megvalósítani, amely minőségi kikapcsolódást biztosít minden korosztály számára, helytörténeti ismeretekkel és maradandó élményekkel gazdagítja a játékban résztvevőket. A szabadulószoza-projekt igazi csapatmunka volt tele kreativitással.²²

A Veszprém Vármegyei Levéltár legjelentősebb Európa Kulturális Fővárosa projektjévé a Veszprémi Térképvándor²³ vált. Az elkészült applikáció révén a felhasználók okostelefonnal a kezükben barangolhatják be Veszprém utcáit, beazonosíthatják a házakat, megtudhatják, hogy korábban kik éltek ott,

²⁰ Lásd: https://mnl.gov.hu/angol/mnl/veml/front_page (A letöltés ideje: 2026. január 20.)

²¹ Lásd: https://mnl.gov.hu/mnl/veml/virtualis_epuletseta (A letöltés ideje: 2026. január 20.)

²² NAGY 2024. 58.

²³ Lásd: <https://veszpremiterkepvandor.mnl.gov.hu/> (A letöltés ideje: 2026. január 20.)

milyen funkciót töltött be az épület. Az archív fotók segítségével az érdeklődők felfedezhetik azt is, miként festett 80-100 évvel ezelőtt az épület vagy az utca, ahol éppen állnak.²⁴ A Térképvándor alapját Veszprém város történeti magjának 1857–1947 közötti utca- és házszerkezete képezi. Ezen belül három idősík (1857, 1927, 1947) történeti térképeire építve mintegy 2000 ház és telek, valamint a hozzájuk tartozó adatok, információk és képek digitális megjelenítése valósult meg, továbbá több mint 100, Veszprém múltjában kiemelten fontos épületről leírások is készültek. A Magyar Nemzeti Levéltár által fejlesztett háttéradatbázisra építve a Térképvándor mobilapplikációt a VEB2023 EKF fejlesztői készítették el. Az applikáció júniusi bemutatóján várostörténeti sétákat is szervezett a levéltár, így bemutatva a Térképvándor ismeretterjesztésre történő használatát. Ez az ismeretterjesztő jelleggel készített egyedülálló, innovatív fejlesztés 2025-ben új lendületet kapott, és elérhetővé vált a Térképvándor továbbfejlesztett, több tartalommal és forrással megjeleníthető adatbázisa levéltári webes felületen is. Az új webes felületen egy bővített, sokkal több levéltári adatra, adatbázisokra épülő, kifejezetten kutatók számára fejlesztett Térképvándor valósult meg. Az új verzióban alaprajzok, telekjegyzőkönyvek adatai is szerepelnek. Ez egy hosszú távú projekt, ami további levéltári adatokkal, adatbázisokkal bővíthető.²⁵

6.) A Veszprémi Térképvándor sajtónyilvános bemutatója
a II. Veszprémi Levéltári Napon (2023. június 30.)

²⁴ B. SZABÓ 2023.

²⁵ NÉMETH-VILÁGI 2022. 91.; B. SZABÓ 2023., illetve lásd még ebben a számban: BOROSS 2026.

7.) Várostörténeti séta a Veszprémi TérképVándor alkalmazással
(2023. június 30.)

A TérképVándorra épülve 2024 szeptemberében a levéltár *Kincskereső* néven egy rendkívül sikeres levéltár-pedagógiai programot valósított meg. Felső tagozatos általános iskolás csapatok várostörténeti vetélkedőn vettek részt Veszprém belvárosában. A feladatok megoldásához aktívan használták a TérképVándor applikációt, miközben fontos helytörténeti ismeretekre tettek szert, és erősítették kötődésüket a városhoz.²⁶

A harmadik mérföldkő egy országos, központi projekt, aminek megvalósítása még nem ért véget. Az intézmény 2023-tól részt vesz az országos Petőfi Kulturális Program hét projektjében. Az MNL a Nemzeti Művelődési Intézettel közösen a Petőfi Kulturális Program következő projektjeiben vállalt részt: a *Kutasd a múltad!* – családtörténeti és helytörténeti előadások felnőtt csoportoknak, a *Ma is tanultam valamit!* elnevezésű levéltár-pedagógiai program általános és középiskolai diákok részére, a *Légy büszke az örökségedre!* – a települések történetét és múltját meghatározó dokumentum kiválasztása, reprezentatív másolatának átadása, a *Legyél egyesületi tag!* – a településeken működő polgári kori egyesületek történetének feldolgozása, a *Legyél krónikás!* – diákok és felnőttel számára kiírt írásos pályázat, az *Örökítsd meg a jelent a jövőnek!* – a település meghatározó épületeinek és tereinek fotózása, digitális fotók készí-

²⁶ Lásd: https://mnl.gov.hu/mnl/veml/kincskereső_varostorteneti_vetelkedo (A letöltés ideje: 2026. január 20.)

tése, a fotózás jelentőségének bemutatása és a *Légy a történelem része!* – forrás-gyűjtés a településeken, dokumentumok digitalizálása.

8.) Kutasd a múltad! – előadás Lovászpatonán (2023. december 5.)

9.) Légy büszke az örökségedre! – a település múltját meghatározó dokumentum másolatának átadása Kiscsőszön (2024. november 3.)

A Petőfi Kulturális Program egyik kiemelt célja, hogy a vármegye legkisebb településeit is elérje, és a minőségi kultúrát helyben is meg tudja mutatni. Ez a program nagy lehetőség és kihívás a levéltár számára. Lehetőség arra, hogy az intézmény sok olyan, a levéltár iránt érdeklődő embert megszólítson, akinek eddig nem volt személyes kapcsolata a levéltárral. Kihívás pedig azért, mert a levéltárosok nem a megszokott környezetben, nem a saját komfortzónájukban dolgoznak. A csoportokhoz mérten kell kialakítani a foglalkozások tematikáját, módszertanát, sokkal több digitális eszközt, adatbázist szükséges használni. A foglalkozások célja, hogy felkeltse az érdeklődést a családtörténet, a közösség, a település története iránt, valamint elősegítse a kutatással járó felfedezés örömeinek megtapasztalását, különös figyelmet szentelve az online levéltári adatbázisok bemutatására.

Az intézmény a Petőfi Kulturális Programban 2023 novembere és 2024 novembere között – tehát egy év alatt – 45 projektben, 19 fővel, 112 külső helyszínen megtartott előadással vett részt. Ez hatalmas próbatétel és megterhelés volt a szakmai dolgozóknak, mivel az alapfeladatok ellátása mellett kellett ezekben a projekteken helytállni, de olyan lehetőség is egyben, ami nem sokszor adódik a levéltár életében.

2012 óta mind strukturális, mind szakmai szempontokból nagy változások történtek az MNL tagintézményeként a levéltár életében. Az ügyfélszolgálat modernizálása, a közigazgatás digitalizálása, a megnövekedett ügyfélforgalom, a kutatószolgálat soha nem látott mértékű átalakítása, a Scope-rendszer használata, a teljesen elektronikus regisztráció és iratkikérés folyamata, elektronikus megkeresések bővülése, a megnövekedett gyűjtőterületi feladatok és iratátadások, a levéltárban működő modern digitalizációs műhely teendői, ahol modern szkennerekkel iratok, térképek, könyvek, fotónegatívek tömeges digitalizálását végzik: mindez sok tennivaló és nagy kihívás elé állították a munkatársakat. Ezeken az alapvető kötelezettségeken túl a számos helyi és központi projekt, közművelődési feladat eredményes megvalósítása nagy teljesítmény volt a levéltár részéről. Az intézmény próbál lépést tartani a mai társadalommal mind a kommunikáció, mind az elérhetőség terén.

A jövő levéltárának alapja az állandó tanulás, képzés, megújulás, a megfelelő és hatékony kommunikáció. A digitális jövő nagy feladatai közé tartozik a jelentős mennyiségű levéltári digitális dokumentum tárolása, őrzése, az azokhoz történő hozzáférés biztosítása, levéltári adatbázisok fejlesztése és összekapcsolása, valamint innovatív megoldások felhasználása.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS IRODALOM

MNL VeVL = Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Vármegyei Levéltára, Veszprém
XXVI.700. = Intézetek és intézmények, Veszprém Megyei Levéltár iratai

BOROSS István (2026): A Veszprémi Térképvándor a helytörténet szolgálatában. *Veszprémi Szemle* 28 (2026/1) oldalszám

FÖLDESI Ferenc (2024): *Erős hit – erős akarat. Magyar Királyi Veszprém-jutasi Honvéd Altiszt-képző és Nevelőintézet 1924–1944. 2.*, bővített és átdolgozott kiadás. Veszprém. (Veszprémi Szemle Könyvek 15.)

JUHÁSZ-LÉHI István (2022): *A Veszprém Megyei Levéltár lett Az Év Kutatóhelye.* <https://www.veol.hu/helyi-kultura/2022/05/a-veszprem-megyei-leveltar-lett-az-ev-kutatohelye> (A letöltés ideje: 2026. január 20.)

KUTASI Zsófia (2017): *Országosan is kiemelkedő – A Veszprém Megyei Levéltár az Év levéltára díj 2016 elismerést kapta.* <https://www.veol.hu/kultura/2017/02/orszagosan-is-kiemelkedo-a-veszprem-megyei-leveltar-az-ev-leveltara-dij-2016-elismerest-kapta> (A letöltés ideje: 2026. január 20.)

NAGY Balázs Vince (2024): Levéltár-pedagógiai program az MNL Veszprém Vármegyei Levéltárában. *Levéltári Szemle* 74 (2024/3) 53–61.

NÉMETH Ágnes – VILÁGI Dávid (2022): Krónika – válogatás a levéltári élet híreiből [EKF-pályázat – Térképvándor]. *Levéltári Szemle* 72 (2022/4) 90–97.

B. SZABÓ Eszter (2023): *Digitális időutazás a Térképvándor applikációval.* <https://vehir.hu/cikk/69558-digitalis-idoutazas-a-terkepvandor-applikacioval> (A letöltés ideje: 2026. január 20.)

TÓTH Eszter (2017): *Az év levéltára.* <https://kultura.hu/ev-leveltara> (A letöltés ideje: 2026. január 20.)

Kulcsszavak: digitalizáció, kommunikáció, kreativitás, levéltártörténet, Veszprém Megyei Levéltár

Múltmegőrzés és modernizáció: A Pannon Egyetem Levéltárának negyedszázados útja

PITYÓ GÁBOR

Preserving the past and modernizing:
The quarter-century journey of the Archives
of the University of Pannonia

This paper commemorates the twenty-fifth anniversary of the Pannon University Archives, which coincided with the institution's seventy-fifth anniversary in 2024. It provides a broader context for the history of Hungarian higher education archives before detailing the developments in Veszprém. Although a preliminary "Archive" was established within the University Library in 1964 to preserve the institution's core documents, the University Archives was not officially opened until April 30, 1999.

The paper analyses the challenges of the first two decades, which were characterised by chronic storage shortages and limited human resources. A significant portion of the text focuses on the comprehensive modernization and organizational development that began in 2022. During this period, staff numbers grew, storage capacity increased by 70% thanks to infrastructure improvements, and significant amount of new records were acquired in three years. In addition, a modern digitization workshop was opened in 2024, supporting both preservation and research access. Finally, the study outlines future goals, highlighting the continuation of the document digitization program, the construction of databases, the collection of documents of lasting value, the continuous expansion of storage capacity, as well as improving communication and the publication of achievements and important and interesting documents.

Keywords: archives, archival value, digitization, history, development
Pannon University

2024 kitüntetett év volt a Pannon Egyetem életében. Ebben az évben volt az intézmény 75 éves, egyúttal ekkor ünnepelte alapításának 25 éves évfordulóját az egyetem levéltára. E kettős jubileum tiszteletére a levéltár 2024 októberében kiállítást rendezett, melyen saját gyűjteményéből mutatott be dokumen-

tumokat, felelevenítve az egyetem 1949-es alapításától kezdve a fontosabb eseményeket, neves személyiségek munkásságát és az intézmény történetének jelentősebb mérföldköveit.

A levéltár létrejöttéről már olvashattunk korábban az 1999-ben megjelent, Szögi László, Kiss József Mihály és Varga Júlia által írt *A Veszprémi Egyetem Levéltárának ismertetője*, valamint a 2001-ben publikált *Veszprémi Egyetemi Levéltár Repertórium* című kiadványokban.¹ Jelen írás célja megemlékezni a levéltár alapításának történetéről, újabb információkkal kiegészítve az alapítás körüli események bemutatását, ismertetni iratanyagának kialakulását, visszatekinteni az alapítása óta végbement változásokra, valamint számba venni a felmerült kihívásokat és az elért eredményeket.

A felsőoktatási levéltárak létrejötte

Ahhoz, hogy lássuk a felsőoktatási levéltárak szerepét és helyét a magyar levéltári rendszerben, érdemes röviden áttekinteni kialakulásuk történetét. A felsőoktatási levéltárak különleges helyet foglalnak el a magyar levéltárügyben. Illetékességi körüket illetően szorosan kötődnek az őket létrehozó és fenntartó intézményhez, és még ha különböző méretekben és feltételekkel is működnek, alapvető feladataikat tekintve nem térnek el jelentősen más levéltáraktól.

Magyarországon a felsőoktatási levéltárak alapítása a 20. század második felében kezdődött. Az 1950-es években az Országos Levéltár elkezdte begyűjteni az egyetemek iratanyagát, mely a budapesti Bécsi kapu téri főépületben kapott elhelyezést. Az épületet 1956-ban tűzérési találat érte, és az addig beérkezett egyetemi iratanyag a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium irataival együtt megsemmisült.² Ebben az iratpusztulásban érintett volt az Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE) is. Az ELTE 1951-ben 137, majd két évvel később újabb 200 folyóméter iratot adott át az Országos Levéltárnak. Az 1951-ben átadott iratanyag 1361 kötetet, 318 dobozt és 34 csomagot tett ki. Ezek között voltak többek között jog- és orvostanhallgatók anyakönyvei (összesen 415 kötet), rektori és tanácsülési jegyzőkönyvek (107 kötet), a rektori hivatal iratai (318 doboz), valamint pénztárkönyvek.³ Ez a többségében 18–19. századi ira-

¹ SZÖGI – KISS – VARGA 1999., PÖR – EGYHÁZY – DÖMÖTÖR 2001.

² MOLNÁR 2012. 149.

³ Az ELTE Rektori Hivatal iratainak gyarapodástörténete: <http://univa.mflsz.hu/index.php/rektori-hivatal> (A letöltés ideje: 2026. január 6.)

tanyag az 1956-os eseményekben odaveszett. Ez a jelentős veszteség készítette az egyetem vezetését arra, hogy 1957-ben javaslatot tegyen egy önálló egyetemi levéltár létrehozására, mely végül 1958-ban megkezdhette működését, így létrejött az első magyar egyetemi levéltár.⁴

Az ELTE sokáig az egyetlen felsőoktatási intézmény volt, ahol önálló levéltár működött, azonban a következő évtizedekben sorra alakultak újabb felsőoktatási levéltárak. 1972-ben a Budapesti Műszaki Egyetemen, majd ezt követően a Nehézipari Műszaki Egyetemen – mai nevén a Miskolci Egyetemen – létesült levéltár 1982-ben, mely az első olyan felsőoktatási intézmény volt, mely szaklevéltári minősítést kapott. Egy évvel később, 1983-ban az ELTE már korábban létrejött levéltára is megkapta a szaklevéltári minősítést. 1984-ben asoproni az Erdészeti és Faipari Egyetemen, 1986-ban az Állatorvostudományi Egyetemen, míg 1987-ben a keszthelyi az Agrártudományi Egyetemen, valamint a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen (ma Budapesti Corvinus Egyetem) létesült levéltár.⁵

A rendszerváltást követő években is sorra alakultak levéltárak a felsőoktatási intézményekben. 1993-ban a Budapesti Műszaki Egyetem levéltára kapta meg hivatalosan a szaklevéltári státuszt. Ugyanebben az évben a Semmelweis Orvostudományi Egyetem, a Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetem (ma Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem Entz Ferenc Könyvtár és Levéltár) és a Gödöllői Agrártudományi Egyetem csatlakozott az önálló levéltárral rendelkező intézmények sorához. Az évtized második felében is folytatódott a levéltáralapítási hullám. 1995-ben a Magyar Képzőművészeti Főiskolán, 1997-ben a Magyar Testnevelési Egyetemen, 1998-ban a Magyar Iparművészeti Főiskolán (ma Moholy-Nagy Művészeti Egyetem), míg 1999-ben Veszprémben és Szegeden jött létre felsőoktatási levéltár.⁶ A Pécsi Tudományegyetemen 2004-ben, Mosonmagyaróváron 2005-ben, Szombathelyen 2008-ban alakultak új felsőoktatási levéltárak.⁷ 2016-ban a Nemzeti Közszerződési Egyetemen, 2018-ban a Magyar Táncművészeti Egyetemen, míg 2020-ban Győrben a Széchenyi István Egyetemen létesült levéltár.

⁴ <https://leveltar.elte.hu/hu/leveltar/leveltarrol/leveltar-tortenete> (A letöltés ideje: 2026. január 6.)

⁵ ZSIDI-MOLNÁR 2008. 13–14.

⁶ Uo. 15.

⁷ MOLNÁR 2012. 150.

Archívumtól a Levéltárig

Mielőtt rátérnénk a levéltár megalapításának körülményeire, röviden tekintsük át az előzményeket. Veszprémben 1949-ben megalakult a Budapesti Műszaki Egyetem Nehézvegyipari Kara. Ezt követően két évvel később a Kar Veszprémi Vegyipari Egyetem néven önálló intézménnyé vált. Az egyetem a szerencsésebbek között tudhatja magát, hiszen legfontosabb iratanyaga a kezdetektől fogva épen megmaradt. Nincs tudomásunk arról, hogy 1956-ban vagy akár később nagyobb iratpusztulás következett volna be.

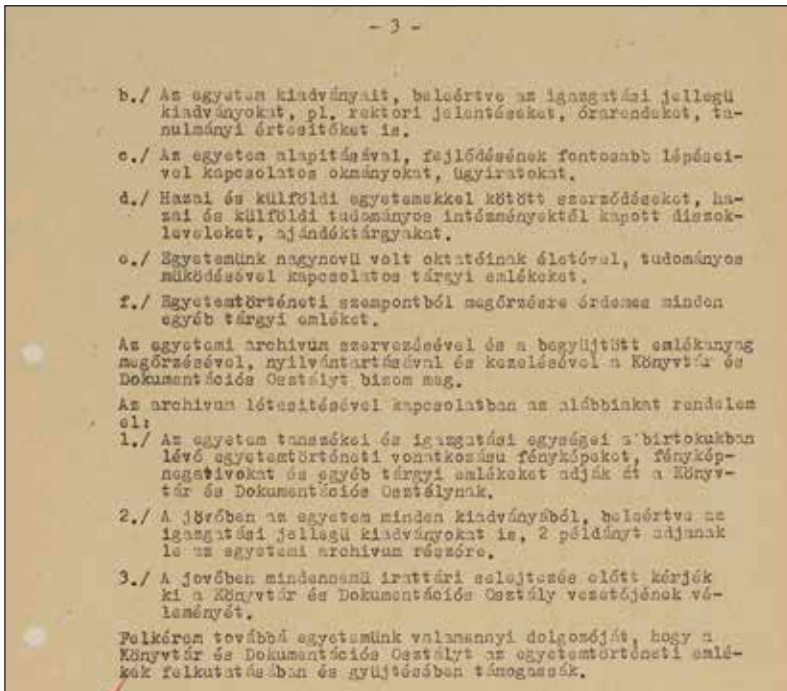
1964-ben, felismerve a fontosabb iratok megőrzésének fontosságát, az egyetem vezetősége úgy döntött, hogy létrehoz egy archívumot, melyet a Könyvtár és Dokumentációs Osztályon belül alakítottak ki. Meghatározták gyűjtőkörét, melynek alapján állományba vette az egyetem építéséről és fontosabb rendezvényeiről készült fotókat, a rektori körleveleket, értesítőket, az egyetem saját kiadványait, az alapításához és fejlődésének fontosabb állomásaihoz kötődő iratokat, hazai és külföldi egyetemekkel kapcsolatos dokumentumokat, hazai és külföldi tudományos intézményektől kapott díszokleveleket, ajándéktárgyakat, neves oktatóinak életével és munkásságával összefüggő tárgyakat, valamint minden egyéb, egyetemtörténeti szempontból megőrzésre érdemes tárgyi emléket. Az 1964. évi 12. számú rektori körlevél 3. pontja⁸ külön kitér arra, hogy az egyetem szervezeti egységei a jövőben mindennemű iratselejtezéskor ki kell, hogy kérjék a Könyvtár és Dokumentációs Osztály vezetőjének véleményét. Ez az utóbbi kitétel, bár még nem adott az Archívum kezébe a selejtezésre kijelölt iratok esetében engedélyezési jogkört, fontos lépés volt a maradandó értékű iratok kiválogatása és megőrzése, így az iratértékelés érdekében tett erőfeszítések irányába. Az archívum ugyan nem funkcionált levéltárként, létrehozása mégis jelentős mérföldkő volt az egyetemi levéltár megalapítása felé vezető úton.

3./ Egyetemi archívum létesítése.

Egyetemünk történetének tárgyi emléktárából egyetemi archívum létesítését rendelem el.
A gyűjtemény az alábbi jellegű emléktárgyakat foglalja magában:
a./ Az egyetem építéséről, működéséről, rendezvényeiről, továbbá az oktatók és hallgatók életéről készült fényképfelvételeket és azok negatívjait.

. / .

⁸ PEKT 1.i.3.

1–2.) Az Egyetemi Archívum létesítése.

Részlet az 1964. évi 12. számú rektori körlevélből (PEKT 1.i.3.)

A Veszprém Megyei Levéltár szakemberei 1976-ban egy irattári ellenőrzés során javasolták egyetemi levéltár létrehozását, ám akkor az egyetem vezetése még nem látta szükségét egy ilyen intézmény létesítésének. A megyei levéltár szakemberei által 1987. november 19-én írt feljegyzésben⁹ olvashatjuk, hogy az egyetemi archívum az I épület harmadik emeletén a 303. számú helyiségben kapott helyet, és hétfő délelőttönként tartott nyitva. A feljegyzésben amellet, hogy az archívum irattári kérdésekkel nem foglalkozik, megemlíti a tanszékeken található tekintélyes mennyiségű iratanyag helyzetét is.

Egy évtizeddel később 1997-ben Dömötör Lajosné, a könyvtár igazgatója előterjesztésében javasolta az egyetem csatlakozását a Magyar Egyetemi és Főiskolai Levéltári Szövetséghez. Javaslatában ezt fontos lépésnek tekinti a Veszprémi Egyetemi Levéltár megalapításához vezető úton, hiszen a szövetség szakemberei a tapasztalataikat felhasználva szakmai segítséget tudnak nyújtani a levéltár megalapításának szakszerű előkészítéséhez. Az előterjesz-

⁹ MNL VeVL XXVI.1. Veszprémi Vegyipari Egyetem szervdossziéja.

tést az Egyetemi Tanács az 1997. január 30-i ülésén tárgyalta, és az 54/1996-97. (I.30.) ET számú határozatában jóváhagyólag támogatta.

A következő évben a Szövetség szakemberei 1998. július 27–28-án látogatást tettek az egyetemen, ahol felmérték a különböző irattárak helyzetét, átnézték az archívumban és más központi szervezeti egységeknél található iratanyagot, és felmérték a létesítendő levéltár számára szükséges helyiségeket. Ezt követően szeptember 4-én Szögi László, a Szövetség elnöke részletes szakvéleményt küldött a Veszprémi Egyetem levéltári anyagának rendezésével és az egyetemi szaklevéltár megalapításával kapcsolatos teendőkről. Ebben megfogalmazza, hogy mivel az 1949-ben alapított egyetem 1999-ben ünnepli fél évszázados jubileumát, ezért elengedhetetlenné vált az ötven év alatt felhalmozódott történeti értékű dokumentumok védelme, kutathatóvá tétele és biztonságos megőrzése. A javaslat részletesen tárgyalja az elvégzendő feladatokat, az iratok összeválogatását, rendezését, dobozolását, segédletek készítését és azok fizikai elhelyezésének kérdéseit. Ekkor az első felmérések alapján a leendő levéltár alapállományát a válogatást és a selejtezést követően megközelítőleg 200 iratfolyóméterre becsülték. Első körben a Rektori Hivatal és kapcsolódó részegységei, a Tudományszervezési Osztály, a nemzetközi kapcsolatok, a Központi Könyvtár és az érdekvédelmi szervek iratainak rendezését tervezték. Az akkori felmérések szerint a selejtezés előtti állapotot tekintve az irattárakban található iratok mennyisége megközelítette az 1000 iratfolyómétert, azonban az egyetem akkor egy megközelítőleg 140 folyóméter irat tárolására alkalmas levéltári raktár kiépítésére vállalkozott. Az előkészületek már 1998 végén elkezdődtek. A Magyar Egyetemi és Főiskolai Levéltári Szövetség munkatársai elkezdték összegyűjteni a különböző szervezeti egységek irattáraiból az értékes iratokat, de azonnal kiderült, hogy óriási munka lenne a teljes iratanyag átválogatása, ezért, illetve a tervezett levéltári raktár várható kapacitása miatt kezdetben csak a legfontosabb gyűjteményekre összpontosítottak.

Az első rendezés során kialakították többek között a vezető testületek iratanyagainak, így az egyetemi, a rektori és a dékáni tanácsulések jegyzőkönyveinek, a Rektori Hivatal iktatott iratainak, a Gazdasági Igazgatóság ügyeivel, a tudományos tevékenységgel, a doktori ügyekkel és a nemzetközi kapcsolatokkal foglalkozó iratoknak a csoportjait. Emellett a Főtitkári Hivatal és a Központi Könyvtár iratait is kiválogatták. Meg kell említenünk, hogy a Személyzeti Osztály és a Tanulmányi Osztály iratanyaga ekkor nem került a levéltár állományába.

A Személyzeti Osztály irattárából 2022 óta több alkalommal vett át iratot a levéltár, és a Tanulmányi Osztály iratait tartalmazó fond¹⁰ is napjainkra már jelentős mennyiségű iratot tartalmaz. A felsőoktatási intézmények sajátossága a gyakori átszervezés, szervezetátalakítás, bővítés, amely jelentősen megnehezíti a levéltárosok dolgát, amikor több évtizedes távlatban a szervezet egykori felépítését próbálják rekonstruálni, és az alapján igyekeznek rendezni az iratanyagot. A proveniencia, azaz az iratképzők szerinti rendezést nehezítette az is, hogy az alapítás óta eltelt évtizedek alatt az irattári rend az átszervezések nyomán megbomlott, ezért annak visszaállítása már problémássá vált. Ebből következően nem ritka a veszprémi gyűjteményben a pertinencia elve, azaz irattípusok vagy tematikák szerint kialakított állagok és fondok megléte. A levéltár alapításakor a más felsőoktatási levéltárakban is használt számkontingensrendszer alapján alakították ki az iratanyag törzskönyvi besorolását. Ennek lényege, hogy a fond- és állagrendszer kialakításakor bizonyos számtartományokat meghatározott szervezeti egységek számára fenntartottak. Ennek alapján 1–50-ig a központi szervezeti egységek, 51–100 között a Mérnöki Kar, 101–150 között a Tanárképző Kar, valamint utód-tanszékeinek és szervezeti egységeinek fondjai kaptak helyet. A személyi és professzori hagyatékok besorolása a 300-as fondtól kezdődik.

1999. április 30-án ünnepélyes keretek között nyitották meg az új levéltárat. A nyitóünnepségről Somfai Balázs a Veszprém Megyei Levéltár igazgatóhelyettese az 1999. május 13-án kelt feljegyzésében részletesen beszámol.¹¹ Ebből kiderül, hogy a megyei levéltár szakemberei csak a meghívóból értesültek az új intézmény létrehozásáról, ami miatt sajnálkozásukat fejezték ki. Somfai Balázs megemlíti az intézmények közötti együttműködés fontosságát, és kiemeli, hogy a jövőben természetesen az Egyetem Levéltára számíthat a Megyei Levéltár szakmai támogatására. A feljegyzésből azt is megtudjuk, hogy a Veszprémi Egyetemi Levéltár az egyetem „A” épületének alagsorában kapott helyet négy egymás melletti helyiségben. Somfai becslése alapján a raktár 140 folyóméter irat befogadására alkalmas korszerű állványzatot kapott, melyen a megnyitó időpontjában körülbelül 125 folyóméter irat volt található. A beszámoló készítője megjegyzi, hogy további bővülésre az adott helyiségekben már nem lát lehetőséget.

¹⁰ Fond: a levéltári iratanyag tagolásának és rendszerezésének egyik legfontosabb alap-egysége.

¹¹ MNL VeVL XXVI.1. Veszprémi Vegyipari Egyetem szervdossziéja.

Az iratanyag felhalmozódása

A létrejött ifjú levéltár állományáról, az iratanyag felhalmozódásáról és az iratrendezés fontosabb szempontjairól részletesen olvashatunk a bevezetőben már említett, 2001-ben kiadott Repertóriumban. Ebből kiderül, hogy a 2000. december 15-i állapot szerint az iratállomány 16 fond, 1305 raktári egység és 133,86 iratfolyóméter terjedelmű volt. Ez azt jelentette, hogy az akkori raktári kapacitás lényegében megtelt, ezzel megnehezítve a további iratátvételt. Ennek következtében az első néhány évben az iratanyag csak kis mértékben bővült.

2006-ban új helyre költözött a levéltár. Az Egyetemi Könyvtár és Levéltár ekkor vehette birtokba az egykori Magyar Ásványolaj és Földgáz Kísérleti Intézet (MÁFKI) épületét, mely ma az egyetem M épülete. Az első emeleten új raktárat, kutatóhelyiséget és munkaszobát alakítottak ki. A 117 m² alapterületű raktár lényeges bővülést jelentett, azonban a helyiség polcokkal és állványzattal való felszerelésére még várni kellett. Az első nagyobb iratátvételekre 2008-ban került sor, amikor 12 folyóméter irat érkezett a gyűjteménybe. Működésének első évtizede alatt összesen 22,56 iratfolyóméterrel bővült az iratállomány, ami az 1999-es állapothoz képest közel 17%-os gyarapodást jelent. A levéltár a következő évtizedben is igyekezett folyamatosan növelni raktárkapacitását a lehetőségeihez mérten. 2019-re, működésének huszadik évfordulójára az iratállomány már 300 iratfolyómétert tett ki.

Nagyobb iratátvételekre került sor 2010-ben, 2011-ben, 2013-ban, 2016-ban és 2018-ban. Ebben az időszakban az Oktatási Igazgatóságtól törzskönyvek, szigorlati és államvizsga-jegyzőkönyvek, a hallgatók személyi nyilvántartása, a Tudományos és Nemzetközi Igazgatóságtól doktori képzésekkel, külföldi kiküldetésekkel, nemzetközi ügyekkel, külsős cégekkel való együttműködésekkel, valamint újításokkal és szabadalmakkal kapcsolatos iratok kerültek az állományba. Emellett a Föld- és Környezettudományi Intézeti Tanszék, valamint az Analitikai Kémiai Tanszék is adott át nagyobb mennyiségű iratanyagot. A levéltárak állandó problémája a helyhiány, ami nincs másként a veszprémi egyetemi gyűjtemény esetében sem. Bár a raktári férőhelyek folyamatosan bővültek, az iratanyag gyarapodása olyannyira dinamikus volt ebben az időszakban, hogy az újabb polcok beszerzésével sem tudtak kellő mennyiségű tárolóhelyet biztosítani.

Az első húsz évben néhány időszaktól eltekintve szinte végig egy fővel működött az intézmény. Csak pár év volt, amikor két fő, illetve egy rövid ideig plusz egy fő rész munkaidős alkalmazott dolgozott a gyűjteményben. A folyamatos létszámhiány a gyűjtőterületi munka mellett a feldolgozást, rendezést és a segédletek készítését is megnehezítette. Ennek ellenére ebben az

periódusban több más mellett elkészültek a vezetőtestületi ülések napirendi pontjainak jegyzékei, valamint bizonyos gyűjteményrészekről részletes, darabszintű leírások is születtek.

2022 a változás éve

2021 végén új főigazgató került a levéltárat is magába foglaló Egyetemi Könyvtár és Levéltár élére. A szervezet, amely egy Tudománymetriai Műhellyel gyarapodott, azóta a kibővült feladatoknak megfelelően új névvel, Egyetemi Könyvtár és Tudásközpontként működik. Ennek a változásnak, valamint az egyetemi vezetők támogatásának is köszönhetően ezt követően jelentős szervezetfejlesztés kezdődött, ami új lehetőségeket hozott az intézményen belül a levéltár számára is. 2022-ben a létszám két főre nőtt. Az új munkatárs levéltárvezetőként friss lendületet hozott a levéltár életébe. Elsőként a raktár helyzetének felülvizsgálata történt meg, amelynek eredményeként számos ponton volt szükség beavatkozásra. Új tárolópolcok beépítésével a raktárkapacitást közel 70 %-kal növelték a 2025-ig tartó időszakban. Savmentes irattári dobozokat szereztek be, így elkezdődhetett a régi savas dobozok cseréje, valamint megoldódott a korábban átvett és helyhiány miatt ideiglenes körülmények között tárolt iratanyag szakszerű elhelyezése is. A bővülő raktári kapacitás lehetőséget biztosított egy átfogó raktárrendezés elvégzésére is. Bizonyos állományrészeket és összetartozó irategyütteseket, melyek korábban a helyhiány miatt a raktárban egymástól elkülönülten voltak tárolva, sikerült rendezni.

A megnövekedett szabad raktári helyeknek köszönhetően lehetőség nyílt újabb iratátvételekre. 2022-től 2025 végéig 126 folyóméter új irattal bővült az állomány. Ez a 2021. év végi állapothoz képest 40%-os gyarapodást jelentett. Ebben az időszakban többek között a Rektori Kabinet, a Minőségfejlesztési Központ, a Modern Filológiai és Társadalomtudományi Kar¹², az Oktatási Igazgatóság, a Humánerőforrás-gazdálkodási Igazgatóság, valamint a Fejlesztési és Projektigazgatóság adott át iratokat több alkalommal. Az iratátvételekhez kapcsolódóan 2023-ban átfogó szervellenőrzés történt. A cél az volt, hogy a levéltár lehetőség szerint valamennyi szervezeti egységtől begyűjtse a tárolt iratokra, az irattárakra és az iratképző szervekre vonatkozó legfontosabb adatokat. Egy adatbekérő űrlap segítségével és néhány esetben személyes látogatással kiegészült adatgyűjtés formájában zajlott az ellenőrzés. Az adatlapot sajnos nem minden szerv küldte vissza, de a beérkezett össze-

¹² 2023. augusztus 1-től Humántudományi Kar.

sített adatok hasznos információkkal szolgálnak a jövő iratátvételeinek tervezéséhez. Az ellenőrzés legfontosabb tanulsága szerint még mindig jelentős mennyiségű levéltárérett iratanyag található a szerveknél, melyek között potenciálisan több száz folyómeter maradandó értékű irat van.

Az állományvédelem fontos része a megfelelő környezet kialakítása a dokumentumok számára, amibe beletartozik az optimális hőmérséklet és páratartalom biztosítása is. Ennek érdekében 2023 végén az intézmény beszerzett egy nagy teljesítményű, a levegő kicserélésére és tisztítására is alkalmas klíma-berendezést. Ezzel együtt a klimatikus viszonyokat folyamatosan ellenőrzik a levéltár munkatársai. Az UV-sugárzás jelentős károkat tud okozni a papír anyagában, ezért a megfelelő fényvédelem érdekében árnyékolók kerültek a raktár ablakaira. A levéltár illetőségébe tartozó iratképző szervek állományvédelemhez kapcsolódó ellenőrzésekor a munkatársak egyetlen esetben találtak fertőzött iratanyaggal. Bár ezen iratokat a levéltár még nem vette át, valamint egy részük esetében az őrzési idő sem járt le, a további fertőzések és esetleges iratpusztulás elkerülése érdekében a levéltárosok az Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont többi munkatársának segítségével iratmentés keretében gondoskodtak a fertőzött iratok elkülönítéséről és a fertőtlenítés megszervezéséről, ezzel segítve az iratképző szerv munkáját. Ezt követően a már fertőtlenített iratokat átadozolás után a szerv időközben kialakított új irattárában helyezték el biztonságos módon.

Az állományvédelem másik lehetséges eszköze a digitalizálás. A veszélyeztetett állapotú, gyakran erősen savas, valamint a 20. század közepére jellemző papírhiány miatt rossz minőségű papírra gépelt iratok védelme érdekében ma már egyre több gyűjtemény készít digitális másolatot eredeti dokumentumairól. Ez az állományvédelem mellett a kutató- és ügyfélszolgálat számára is hasznos megoldás. Az eredeti dokumentumokat megkímélve lehetőséget nyújt az azokról készült digitális felvételek segítségével kutatásokat végezni. A kutatók továbbra is ugyanúgy megismerhetik az iratokat, melyek aktuális állapotát a digitális másolat rögzíti, ugyanakkor ez az eljárás megóvja az eredeti dokumentumot, s így élettartamát jelentősen megnövelhetjük. A Pannon Egyetem, felismerve ennek fontosságát, lehetőséget biztosított egy korszerű digitalizáló műhely kialakítására.

A levéltár munkatársai több alkalommal egyeztettek más hazai közgyűjteményekkel és a digitalizálás terén nagy tapasztalattal rendelkező piaci szereplőkkel annak érdekében, hogy a lehető legjobb, a feladatok szempontjából optimális, többcélú környezetet tudjanak kialakítani a rendelkezésre álló feltételeket figyelembe véve. Hosszú előkészítés eredményeként 2024-ben megvalósult a két munkaállomást magába foglaló műhely, amelyben fototechnikai

eljárás segítségével lehet a legtöbb típusú levéltári és könyvtári dokumentumot digitalizálni. Ennek a módszernek a lényege a rugalmasság, melynek segítségével a rendszert mindig az aktuális dokumentumtípushoz lehet igazítani, legyen szó iratokról, fényképekről, kötetekről vagy akár könyvekről. Természetesen az eszközpark kialakítása önmagában még nem elégséges, ha nem tudjuk a feladathoz a megfelelő létszámú szakembert biztosítani. Egy ilyen kis levéltár esetében külön kihívást jelent a sokféle feladat összehangolása, ugyanakkor a levéltár szisztematikus digitalizálási tervének köszönhetően folyamatosan bővül az ily módon elérhető dokumentumok köre. Ezek egy részét az intézmény saját weboldalán rendszeresen publikálja, ugyanakkor az adatvédelem szempontjából védett dokumentumok a hatályos jogszabályoknak megfelelően a levéltár helyiségeiben rendelkezésre állnak a kutatók számára. A cikk írásának időpontjáig megtörtént az 1949–1957 közötti egyetemi tanácsulések jegyzőkönyveinek digitalizálása, valamint az *Egyetemi Értesítő*ké 1956-tól 1983-ig. Emellett az ügyfélszolgálati munka során felmerült eseti igények alapján, valamint a bevezetőben már említett kiállítás anyagához is készültek digitális másolatok.

A 2025-ös év egyik legfontosabb fejlesztése volt a törzskönyvi nyilvántartás feltöltése a Magyar Felsőoktatási Levéltári Szövetség által működtetett, AtoM¹³ rendszerű UNIVA-adatbázisba¹⁴. Ez az adatbázis tartalmazza több hazai felsőoktatási levéltári intézmény iratanyagának és raktári nyilvántartásának adatait, leírásait és elérhetőségét.

Jövőbeli lehetőségek

A következő fejezetben a jövőre vonatkozó lehetőségek nem a levéltár hivatalos terveit vázolják, sokkal inkább a cikk írójának személyes meglátásait tükrözik. Az elmúlt években elvégzett raktárkorszerűsítés és rendezés, irat-

¹³ Az AtoM egy nyílt forráskódú, ingyenes, webalapú, a levéltárak nyilvántartásainak kezelésére alkalmas rendszer. Fejlesztője a kanadai ICA-Artefactual, ami a Nemzetközi Levéltári Tanács támogatásával 2008-ra készült el az első változattal. Napjainkban közösségi támogatással fejlesztik tovább, melyet egy kanadai alapítvány felügyel. Az AtoM mozaikszó jelentése Access to Memory, amit egyszerűen úgy fordíthatnánk magyarra, hogy „hozzáférés az emlékezethez” – ez jól jelzi a rendszer funkcióját. A Nemzetközi Levéltári Tanács által létrehozott szabványok közül támogatja a levéltári anyag leírására szolgáló ISAD(G)-, az iratképzők leírására szolgáló ISAAR-, valamint a levéltár adatait leíró ISDIAH-szabványokat és az ezeknek megfelelő adatcsere-formátumokat.

¹⁴ A Magyar Felsőoktatási Levéltári Szövetség által működtetett egységes adatbázis lehetőségét biztosít a szervezet tagjai számára a fond- és állagjegyzékek, raktári nyilvántartások, leírások, segédletek és szervleírások kezelésére és publikálására.

átvételek, valamint a digitalizálóműhely kialakítása után a jövőben lehetőség lesz újabb területek felé fordítani a figyelmet. Egyrészt a megkezdett digitalizálási programot továbbra is érdemes folytatni a rendelkezésre álló erőforrások felhasználásával. Történeti forrásértéküknél fogva fontos kiemelten kezelni az egyetemi, dékáni, rektori tanácsulések jegyzőkönyveit, dékáni és rektori körleveleket, rektori jelentéseket és az *Egyetemünk* című folyóirat korai számait.

Az iratképző szerveknél kint lévő maradandó értékű levéltárárett iratanyag begyűjtése továbbra is prioritásként kezelendő, ugyanakkor ennek a humán erőforrás szűkössége mellett a rendelkezésre álló raktári kapacitás szab a jövőben is határt. Ezen a téren a megfelelő irat- és szervértékelés jelentőségét emelem ki. Azaz a szűkös szabad raktári helyek miatt az elsőbbséget élvező szervek legfontosabb iratanyagát érdemes továbbra is átvenni. Ide sorolom a teljesség igénye nélkül a Rektori és Kancellári Kabinetet, a Karok intézeteit, a dékáni titkárságokat, az Oktatási Igazgatóságot, valamint a Humán erőforrás-gazdálkodási Igazgatóságot. Természetesen ehhez kapcsolódva a raktári helyek bővítése továbbra is alapvető feladat marad.

Az iratanyag egyik legfontosabb részét képezik a fényképek, melyek a legkutatottabb és legkeresettebb dokumentumok között szerepelnek. A jövőben a gyűjteményben található több ezer fénykép rendezését és digitalizálását szintén el kell végeznünk.

2024 folyamán elkezdődött a hallgatói adatbázis építése, mely igyekszik felmérni az egyetemen az alapítás óta megfordult hazai és külföldi diákokat. Ez a hatalmas munka több száz folyóméter irat feldolgozását jelenti. Az adatbázis jelentősen megkönnyíti az ügyfélszolgálat munkáját, ugyanakkor alapjául szolgálhat a jövőben egyetemtörténeti kutatásoknak is. Ennek az adatbázisnak az építése a jövőben is rengeteg feladatot ad a levéltár munkatársainak. Emellett érdemes megfontolni a jövőben tematikus adatbázisok készítését is, adott események vagy történelmi korokhoz kapcsolódó dokumentumok adatainak rögzítésével. Ezen a területen érdekes volna az 1956-os események anyaga, de ahogyan telik az idő, egyre inkább az lehet a rendszerváltással kapcsolatos tematikus adatbázis kialakítása is, mely akár az oktatáspolitikával, oktatás- és társadalomtörténettel foglalkozó szakemberek számára is forrással szolgálhat a későbbiekben.

A levéltári feldolgozómunka továbbra is központi helyen szerepel a feladatok között. Így amellet, hogy folytatni kell a fond- és állagleírások frissítését a nemzetközi ISAD(G)-szabványnak megfelelően, az iratanyag további rendezése is fontos teendő. A levéltár állományának jelenlegi rendezettsége jónak mondható, hiszen az iratanyag nagy része középszinten rendezett, sőt bizonyos állományrészek darabszintű jegyzékekkel is el vannak látva, ugyanakkor

ellenőrző rendezésekkel, illetve további közép- és darabszintű rendezésekkel az iratanyag kutathatóságát és a benne való tájékozódást jelentősen lehetne javítani. Ennek kapcsán kiemeljük a Zsolnai József által az 1980-as években indított kísérleti pedagógiai program több mint 30 iratfolyóméter terjedelmű anyagát, valamint az ő nevéhez kötődő Értékközvetítő és Képességfejlesztő Iskola iratanyagát tartalmazó fond rendezésének fontosságát. Ez az iratanyag a hazai oktatástörténet és oktatáspolitikai fejlődésének egyik fontos forrása.

Természetesen minden levéltári iratgyarapodás, rendezés, adatbázisépítés legfontosabb célja a dokumentumok elérhetőségének és kutathatóságának növelése. Ahhoz, hogy a közönség hozzájusson a kellő információkhoz a levéltár munkájáról és az ott elérhető iratanyagról, nélkülözhetetlen a megfelelő kommunikáció. Szükséges tehát a folyamatos kapcsolattartás a kutatókkal, az érdekes, valamint az újonnan beérkezett iratanyag publikálása, az események és eredmények bemutatása az online felületeken. Emellett a szakmai szervezetekkel és a levéltárosközösséggel való rendszeres, jó kapcsolat fenntartása is elengedhetetlen.

Bár az elmúlt években sok fejlesztés történt, korántsem mondhatjuk azt, hogy a munka véget ért. Rengeteg lehetőség és feladat áll még a levéltár előtt, melyekre érdemes örömteli kihívásként tekinteni.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS IRODALOM

MNL VeVL = Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Vármegyei Levéltára, Veszprém

XXVI.1. = Intézetek és intézmények, Veszprémi Vegyipari Egyetem iratai

PEKT = Pannon Egyetem, Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont, Veszprém

1.i. = Dékáni, rektori hivatal iratai, Dékáni, rektori körlevelek

HARASZTI Viktor (2020): Városi levéltárak „AtoM-meghajtással”. *Levéltári Szemle* 70 (2020/4) 104–106.

MOLNÁR László (2012): Az egyetemi levéltárak kialakulása és fejlődése napjainkig. In: VÁMOS Éva – VÁMOSNÉ Vigyázó Lilly (szerk.): *A tudomány-, technika és orvostörténet kutatásának irányai és intézményei az elmúlt 40 évben*. Prof. Dr. Schultheisz Emil orvostörténetész tiszteletére. 149–152.

MOLNÁR László – ZSIDI Vilmos (szerk., 2002): *Egyetemi levéltárak Magyarországon*. Budapest.

POZSGAI Mónika (2024): *Veszprém vármegye kincsestára 34. Egyetemépítés és levéltáralapítás Veszprémben*. https://mnl.gov.hu/mnl/veml/hirek/veszpreml_varmegye_kincsestara_34_egyetemepites_es_leveltaralapitas_veszpremlben (A letöltés ideje: 2026. január 6.)

- PŐR Csilla – EGYHÁZY Tiborné – DÖMÖTÖR Lajosné (2001): *Veszprémi Egyetemi Levéltár. Repertórium*. Veszprém.
- SZÖGI László – KISS József Mihály – VARGA Júlia (1999): *A Veszprémi Egyetem Levéltárának ismertetője*. Veszprém.
- SOMFAI Balázs (1999): *Feljegyzés a Veszprémi Egyetemi Levéltár ünnepélyes megnyitásáról és bemutatásáról*. MNL VeML XXVI.1. A Veszprémi Vegyipari Egyetem szervdossziéja, Veszprém, 1999.
- SZÖGI László – MOLNÁR László: *Semmelweis Egyetem, A Levéltár története*, <https://semmelweis.hu/leveltar/altalanos-informaciok/a-leveltar-tortenete/> (A letöltés ideje: 2026. január 6.)
- ZSIDI Vilmos – MOLNÁR László (2008): Az egyetemi levéltárak hazai kialakulása, fejlődése. *Levéltári Szemle* 58 (2008/2) 13–20.

Kulcsszavak: digitalizálás, fejlesztés, Pannon Egyetem, levéltár, maradandó érték, történet

* * *

A Veszprémi Szemle megjelenését támogatták:

Elek Miklós – Balatonfüred
Dr. Énekes Ambrus – Veszprém
Fábián Péter Pál – Veszprém
Dr. Kovács Gyula – Székesfehérvár
Kiss Árpádné Kovács Ilona – Öskü
Mayer Rózsa – Veszprém
Pétfürdői Közösségi Ház és Könyvtár – Pétfürdő
Somfai Balázs – Veszprém
Tóth Sándor – Pétfürdő
Vörösmarty Mihály Könyvtár – Székesfehérvár

Honoráriumukról lemondtak:

Sebő József – Veszprém
Rainer Pál – Veszprém
Dr. Tölgyesi József – Veszprém

SZEMLE

TANULMÁNYOK

Eötvös Loránd tanítványa és munkatársa, Dr. Fekete Jenő (1880–1943)

Einstein és Veszprém: elfeledett tudományos örökség?

RYBÁR OLIVÉR

Dr. Jenő Fekete (1880–1943), student
and colleague of Loránd Eötvös
Einstein and Veszprém: a forgotten scientific legacy?

Jenő Fekete (1880–1943), the forgotten scientist of our city, was born 145 years ago, on 5th March 1880, in Veszprém, the youngest son of tailor Károly Fekete and Rozália Galambos. Fekete started his academic career after graduating from the Piarist High School in Veszprém. Dr. Jenő Fekete chief geophysicist, chief mining advisor, institute director, ministerial advisor, corresponding member of the Hungarian Academy of Sciences, earned a great scientific and professional recognition as a colleague of Loránd Eötvös. Jenő Fekete's nearly 20 dissertations and scientific works are of pioneering significance in the field of geophysical research. His measurements with the Eötvös's torsion balance are still accurate today. Their experiment with Eötvös contributed to the development of Albert Einstein's general theory of relativity. Although his name is mentioned in writings related to Eötvös, no summary writing about his life has been written so far. This study presents a summary of Jenő Fekete's life and work.

Keywords: geophysics, history of science, Jenő Fekete, Loránd Eötvös, torsion balance

Veszprém harminc év különbséggel három jelentős földtudományi szakembert is adott az országnak és a világnak. Simonyi Jenő (1860)¹, Cholnoky Jenő (1870)² és Fekete Jenő (1880) városunk megbecsülésre méltó geotudósai vol-

---

¹ RYBÁR 2024.

² RYBÁR 2015.

1.) Fekete Jenő
(Ásványolaj 5 (1935/II–12) 146.)

tak. Mindhárom Jenő tíz év korkülönbséggel indult el a veszprémi piarista gimnáziumból a tudományos pályán. Fekete Jenő életművét eddig összefoglaló munkában nem ismertették.

A Fekete család

Fekete Jenő 1880. március 5-én született Veszprémben, Fekete Károly (1844–1923) szabó és Galambos Rozália (1848–1897) legkisebb gyermekeként. Két nappal később keresztelte meg Rosos István³ káplán, keresztszülei Veégh Sándor⁴ káplán és anyai nagyanyja, Pfilf Borbála voltak. Apai nagyszülei Fekete János (?–1902) szabómester és Pécseli/Péczei Terézia, anyai nagyszülei Galambos Pál birtokos és Pfilf Borbála. Szabómester apjának, Fekete Károlynak nyolc fiatalabb testvére volt, egyik öccse, Fekete Izidor (1862–1903) rövidáru-kereskedő lett. Fekete Károly első gyermeke, Ilona még Budapesten született 1872 nyarán; a szülők csak 1873. február 24-én házasodtak össze Veszprémben. A párnak öt gyermeke született, így Fekete Jenőnek négy idősebb testvére volt: a már említett Ilona (1872), Károly (1874), Róza (1876) és Gyula (1877). Édesanyjukat, Galambos Rozáliát 49 évesen vízbetegségben⁵ vették el. Jenő testvérei közül Ilona (1872–1927) Farkas Dezső (1867–1936) veszprémi királyi postatiszt, főellenőr felesége lett, a háromgyermekes család Veszprémben a Pósa-házban lakott (ld. lentebb). Bátyja, Gyula (1877–1937) divatáru-kereskedő, a Veszprémi Kötött és Szövött Iparárugyár Rt. igazgatósági tagja, aki gönczi Göncz Kamillát (1892–1975) vette feleségül, a későbbi harmadik Magyar Köztársaság első köztársasági elnökének, Göncz Árpádnak (1922–2015) a nagynénjét. Esküvői tanújuk Fekete Jenő volt. Fekete Gyula és családja a Fekete Károly tulajdonában lévő (1903-tól), Jókai u. 3. sz. épületben (az ún. Csirke-házban⁶) éltek.

³ Rosos István (1849–1919): veszprémi karkáplán 1878–1884 között.

⁴ Veégh Sándor (1845–1889): veszprémi káplán 1874–1883 között.

⁵ Vízbetegség – vízkór, mai nevén hydropsia anasarca: súlyos, egész testre kiterjedő víznyőképződés, ödéma.

⁶ MÁRKUSNÉ VÖRÖS 2018. 81.

A veszprémi évek

Fekete Jenő 1880-ban, nagypapa, Fekete János házában született (Veszprém 200. – Rozmaring utca 200., ma Ányos Pál u. 10.). Az Ostromlépcsővel szembeni nagy házban – ahol a nagyszülőkkel együtt laktak – viszonylag kényelmesen élő család így már hétfősre bővült.

Az édesapa, Fekete Károly 1884 tavaszán a zirci ciszterciék alig 150 méterre fekvő egykori házat, a ma ismert nevén ún. Pósa-házat⁷ vette meg 24 ezer forintért⁸, tágasabb otthont nyújtva gyermekeinek. Fiának, Fekete Gyula kereskedőnek az épületben üzlethelyiséget is biztosított. 1902-ben, a nagypapa halála után az Ányos Pál utcai ház felét a gyermekek, köztük Fekete Károly örökölte. Ezzel egy időben Fekete eladta az Óváros téri házat, feltehetően azért, mert felesége elhunyt, a legkisebb gyermek, Jenő pedig elvégezte iskoláit, és elköltözött. A szabónak ekkor már Vörösberényben is volt ingatlana (felesége már ott halt meg), és a későbbiekben is Almádiban élt. Ekkoriban szakmájánál a kereskedő bejegyzés szerepelt. Az Ányos Pál utcai házat 1906-ban a Vadász házaspár vette meg. Az egyik fiú, Fekete Gyula a későbbiekben (1903-tól) még

2.) Fekete Jenő szülőháza az Ányos Pál utcában, 1982-ben
(Veszprémi Kaleidoszkóp VK_02595)

⁷ Az épület névadója Pósa Endre (1862–1941): könyvkereskedő és nyomdász, aki 1902-ben vette meg az épületet.

⁸ MOLNÁR 2019. 170.

két évtizeden át bérelt üzletet a Pósa-házban. „Szabósága, Rákóczi téri divatár- és textilkereskedése a város legelegánsabb üzletei közé tartozott.”⁹

Fekete Jenő tehát négyéves kora után a Pósa-házban nőtt fel, innen járt a közeli piarista gimnáziumba is. Középiskolai tanulmányait az említett intézményben, azaz a Kegyes-tanítórendiek Veszprémi Római Katolikus Főgimnáziumában kezdte meg 1890-ben¹⁰, a harminchárom fiú közt osztálytársa volt Cholnoky László¹¹ későbbi író, Cholnoky Jenő öccse is. Csak latinból és tornából nem sikerült jelest elérnie az első tanév végén. A második évben, mivel kitűnő bizonyítványt szerzett, szorgalmáért és jó magaviseletéért Devich József¹² apátkanonok és Tallián Lázár¹³ címzetes püspök felajánlásából egy aranyat kapott.¹⁴ A harmadik évben ugyanígy történt,¹⁵ majd 1894-ben könyvjutalomban részesült, Louis Thomas *A legnevezetesebb találmányok könyve* című művét kapta ajándékba.¹⁶ A későbbi tudományos pályáját tekintve akár ez a könyv is befolyással lehetett Fekete érdeklődésére. A következő tanévben br. Hornig¹⁷ püspök is könyvjutalomban részesítette. Hatodik osztályos korában egy Hunyadi Mátyásról szóló kötetet kapott.¹⁸ 1896 őszén az 1885-ben megalakult, Ányos Pál költőről elnevezett iskolai ifjúsági önképzőkör, az Ányos-kör aljegyzőjévé Fekete Jenőt választották meg. A hetedik év végén is jutalomban részesült.¹⁹

Már ebben az évben érdeklődése egyre inkább a reáltantárgyak, főként a matematika felé fordult. A Középiskolai Matematikai Lapokban megjelelő feladványokat rendszeresen hibátlanul megoldotta, az év végén saját matematikafeladványt is küldött a lapba.²⁰ Végzős korában már hét feladatát közölte a folyóirat. A gimnázium utolsó évében az iskola 1848/1849-es ünnepségén, a Nemzeti Kaszinó nagytermében *A nagy nemzeti átalakulás hazafias lírája* címmel adott elő. Az Ányos-körben két fizikai témájú előadást tartott (*A hó befolyása a halmazállapotra*, *Az örök eső*). A kör bírálóbizottságának tagjaiként Cholnoky Lászlóval diáktársai irodalmi és tudományos előadásait is értékelték. Egyik

⁹ MÁRKUSNÉ VÖRÖS 2018. 81.

¹⁰ TAKÁCS 1891. 65.

¹¹ Cholnoky László (1879–1929): író, Cholnoky Viktor író és Cholnoky Jenő földrajztudós öccse.

¹² Devich József (1819–1898): veszprémi kanonok 1878–1884 között.

¹³ Tallián Lázár (1811–1896): veszprémi kanonok 1859–1867 között.

¹⁴ TAKÁCS 1892. 59.

¹⁵ TAKÁCS 1893. 87.

¹⁶ TAKÁCS 1894. 88.

¹⁷ Br. Hornig Károly (1840–1917): 1888–1917 között veszprémi püspök.

¹⁸ TAKÁCS 1896. 70.

¹⁹ TAKÁCS 1897. 55., 60.

²⁰ *Középiskolai Matematikai Lapok* 4 (1897/ 9–10) 1897. június, 163–164.

saját matematikai pályaművével – *A geometriai sor és összes alkalmazásai* – 10 korona aranyat nyert. Az Ányos-körben végzett munkájáért kitüntetésben is részesült. A tanévben a vallás- és közoktatásügyi miniszter Fekesházy-féle alapjából jutalmat vehetett át. A gimnáziumi éveit kiténő bizonyítvánnyal zárta.²¹ Szeretett iskolájáról a későbbiekben sem feledkezett meg, 1908 nyarán egykori osztálytársainak találkozóit is szervezett.²² 1898-ban leérettségizett, és elköltözött a városból. Fekete Jenő továbbtanult, és nem folytatta a család férfi tagjainak ruhaipari szakmáját.

A tudományos pálya kezdetei

1898-ban Budapesten kezdte meg egyetemi tanulmányait a Királyi Magyar Tudományegyetem matematika–fizika szakán.²³ Már elsőéves hallgató korában belépett a Matematikai és Fizikai Társulatba. 1901-től tanárjelöltként a pesti Magyar Királyi Tanárképző Intézet Gyakorló-Főgymnasiumba (ma ELTE Trefort Ágoston Gyakorló Gimnázium) került mint a br. Eötvös József Collegium²⁴ növendéke.²⁵ A gimnáziumban heti négy órában matematikát tanított. Ebben az időszakban a IX. ker. Csillag u. 8.-ban lakott. 1902-ben kilépett ugyan a kollégiumból,²⁶ de később is Az Eötvös-kollégium Volt Tagjainak Szövetsége elnevezésű szervezet tagja maradt.

1904 októberében Eötvös Loránd²⁷ Zemplén Győző²⁸ szabadságidejére Fekete Jenő középiskolai tanárt jelölte tanársegédnek,²⁹ az egyetem a jelölést később elfogadta.³⁰ 1904. október 1-től Fekete Jenő okleveles középiskolai tanár a tudományegyetem fizikai intézetébe tanársegédi kinevezést kapott.³¹ Mint

²¹ TAKÁCS 1898. passim.

²² *Az Újság* 1908. jún. 20. Iskolatársak találkozója 11.

²³ *A Budapesti Királyi Magyar Tudomány-Egyetem almanachja MDCCCXCVIII-XXIX. tanévre.* Budapest. 180.

²⁴ Az Eötvös József Collegiumot 1895-ben alapította a névadó Eötvös József (1813–1871) jogász, akadémikus, politikus fia, Eötvös Loránd.

²⁵ BADICS 1902. 23.

²⁶ *Szövetségi Évkönyv* 10 (1930/31) 31.

²⁷ Br. Eötvös Loránd (1848–1919): fizikus, egyetemi tanár, az MTA elnöke, Magyarország kultuszminisztere.

²⁸ Zemplén Győző (1879–1916): fizikus, egyetemi tanár, az MTA lev. tagja, tüzér főhadnagy. Az első világháborúban esett el az olasz fronton, az asiagói csatában.

²⁹ Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának ülései, 1904–1905 (HU-ELTEL 8.a.9.) 1904. október 20. II. rendes ülés.

³⁰ Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának ülései, 1904–1905 (HU-ELTEL 8.a.9.) 1904. december 21. IV. rendes ülés.

³¹ *Hivatalos Közlöny* 12 (1904/27) 568.

Eötvös Loránd Semsey-ösztöndíjas³² tanársegédje, első előadását 1905 márciusában tartotta *A sívítő ívlámpáról* címmel a Matematikai és Fizikai Társulat ülésén. Ettől az évtől kezdve 13 évig volt Semsey-ösztöndíjas. A nyár folyamán a Magyar Tudományos Akadémia megbízásából tanárával, br. Eötvös Loránnal és Pekár Dezsővel³³ részt vett Maros-Torda vármegye mágneses és geofizikai felvételezésében.³⁴ 1906 nyarán Arad és Temes megyében folytatták vizsgálataikat.³⁵ Fekete Jenő részt vett Eötvös korábbi, balatoni méréseinek feldolgozásában és publikálásában is. Ez év őszén Gorka Sándor³⁶ ajánlására belépett a Természettudományi Társulatba.³⁷ Ekkor az egyetem Természettani és erómítani gyűjteménytárának alkalmazásában állt. Első rövid írása 1907-ben *A Nap hőmérsékletéről* címmel jelent meg a *Természettudományi Közönyben*.³⁸

Fekete Jenő kísérlete és Einstein elmélete

1906-ban a göttingeni egyetem pályázatot írt ki „Eötvös igen érzékeny módszert jelölt ki, a melylyel az anyag tehetetlensége és nehézsége összehasonlítható. Erre, továbbá az elektrodinamika újabb fejlődésére és a radioaktív anyagok fölfedezésére tekintettel Newton törvénye a tömeg és nehézség arányosságáról pontos vizsgálatnak vetendő alá” felhívással.³⁹ A titkos, név nélküli pályázaton maga Eötvös és két tanítványa is indultak, és 1906 és 1908 között több mérésorozatot is végeztek.⁴⁰ Megjegyezzük, Eötvös már korábban (1899) is vizsgálta a tehetetlen és a gravitációs tömeg arányosságát. Eötvös és társai a pályázathoz szükséges gravitációs méréseket az ún. balatoni inga továbbfejlesztett változatával, a „kettős nagyesszközzel” végezték.⁴¹

1909 tavaszán arról cikkeztek a hazai lapok, hogy Eötvös, Pekár és Fekete Jenő *Ars longa, vita brevis*⁴² jellegű pályamunkájukkal a Göttingeni Tudomá-

³² Semsey Andor (1833–1923): birtokos, az MTA tiszteleti tagja által alapított ösztöndíj.

³³ Pekár Dezső (1873–1953): geofizikus, feltaláló, az Eötvös-inga egyik továbbfejlesztője.

³⁴ *Maros-Torda Vármegyei Hivatalos Lap* 6 (1905/32) További intézkedést igénylő általános jellegű rendeletek 1.

³⁵ *Pesti Hírlap*, 1906. jún. 23. Tudományos élet 5.

³⁶ Gorka Sándor (1878–1944): biológus, egyetemi tanár.

³⁷ *Természettudományi Közöny* 38 (1906) 447. füzet. Társulati ügyek 696.

³⁸ *Természettudományi Közöny* 39 (1907) 85–86. pótfüzet. A nap hőmérsékletéről 73–74.

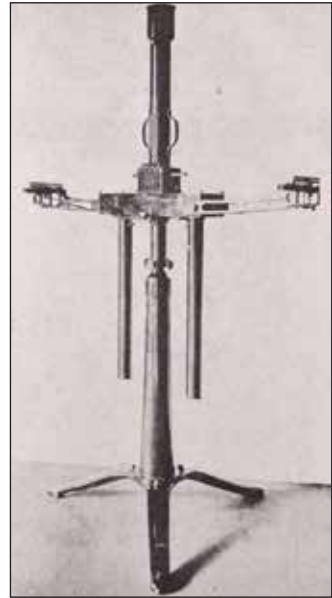
³⁹ *Természettudományi Közöny* 41 (1909) 482. füzet. A göttingeni egyetem fizikai pályázatának eredménye 396.

⁴⁰ VÖLGYESI 2019.

⁴¹ VÖLGYESI et al. 2018.

⁴² „A tudás hosszú, az élet rövid” (Hippokratész).

nyos Társaság első díját nyerték el.⁴³ A „*Beiträge zum Gesetze der Proportionalität von Trägheit und Gravität*”⁴⁴ című dolgozatuk jutalma a Beneke-féle alaptól 3400 márka lett.⁴⁵ Sikerükről a szintén veszprémi Cholnoky Jenő is beszámolt a *Földrajzi Közlemények* oldalain *Eötvös Loránd báró kutatásainak újabb sikere* címmel.⁴⁶ Sajnos az említett pályamunka magyar nyelven akkor nem jelent meg nyomtatásban, csak a bíráló szövege német nyelven. Az év őszén Cambridge-ben a Nemzetközi Földmérési Szövetség XVI. konferenciáján, valamint a kanadai Winnipegben tartott British Association for the Advancement of Science ülésén is méltatták Eötvös és tanítványai sikerét. Eötvösök e megállapítására (lásd lentebb) építette fel Einstein⁴⁷ a gravitációs elméletét.⁴⁸ Az először 1916-ban megjelent, általános relativitáselméletéről szóló tanulmányában név szerint is említi az Eötvös-kísérletet.⁴⁹ Ez máig a magyar kísérleti fizika csúcsteljesítménye. Einstein kutatásai kapcsán többször is előkerült Fekete és munkatársainak neve: „Bennünket, magyarokat a relativitás elmélet azért érdekelhet közelebbről,

3.) Az Eötvös-Pekár-Fekete kísérlethez használt inga, az ún. „kettős nagyveszköz” (*Uránia* 7 (1906/11) 428.)

⁴³ *Budapesti Hírlap*, 1909. ápr. 23. Eötvös Lóránt báró pályaműve 9.

⁴⁴ „Adalékok a tehetetlenség és a gravitáció arányosságának törvényéhez.”

⁴⁵ RENNER 1983. 118.

⁴⁶ CHOLNOKY 1909.

⁴⁷ Albert Einstein (1879–1955): Nobel-díjas elméleti fizikus, egyetemi tanár, több munkájában is hivatkozott az Eötvösök-féle kísérletre:

1. Bemerkung zu dem Gesetz von Eötvös. *Annalen der Physik und Chemie*. Band 339. (1911) 165–169.,
2. Entwurf einer verallgemeinerten Relativitätstheorie und einer Theorie der Gravitation. *Zeitschrift für Mathematik und Physik* 62 (1913) 225–261.,
3. Zum gegenwärtigen Stande des Gravitationsproblems. *Physikalische Zeitschrift* 14 (1913/25) 1251., 1255.
4. Die Grundlage der allgemeinen Relativitätstheorie. *Annalen der Physik* 49 (1916/7) 769–822.

⁴⁸ TÁRCZY-HORNOCH 1948.

⁴⁹ „Daß das Gravitationsfeld diese Eigenschaft mit großer Genauigkeit besitzt, hat Eötvös experimentell bewiesen.” – ‘Eötvös kísérletileg nagy pontossággal bebizonyította, hogy a gravitációs mező rendelkezik ezzel a tulajdonsággal.’ EINSTEIN 1916. 773. I. lj.

mert Einstein megállapításai szoros összefüggésben vannak az elhunyt Eötvös Lóránt báró világhíres gravitációs megfigyeléseivel, a melyekre Einstein folytonosan hivatkozik is. Eötvös Lóránt bárónak és hűséges munkatársainak, Pekár Dezső dr. és Fekete Jenő dr. fizikus tanároknak egyik közös dolgozata, a mely a göttingai egyetemen pályadíjat nyert és a mely aprólékos pontossággal azt bizonyítja be, hogy a testek nehézkedése (súlya) arányos a tehetetlenségével (tömegével), Einstein elméletének egyik jelentős kísérleti bizonyítéka.⁵⁰ Vagyis a tömegvonzás (gravitáció) az egymásra ható testek anyagi minőségétől független. 1922-ben a német *Annalen der Physik* folyóirat lehozta Eötvösök tanulmányát, de némileg rövidítve – a számítások és a táblázatok egy részét elhagyva –, a következő évben pedig Pekár Dezső a kísérlet lényegi bemutatását a *Természettudományi Közlönyben* ismertette.⁵¹ Fekete és munkatársai 1922-ben megjelent német nyelvű írására a 2010-es évekig, ha áttételesen is, de több mint 800-an hivatkoztak.⁵² Az EPF-kísérletet⁵³ az elmúlt évtizedekben sokkal pontosabb mérésekkel többször megismételték a modern kor eszközeivel is – legutóbb 2019-től egy felújított Eötvös-ingával –, de helytállóságát nem sikerült cáfolni.⁵⁴ Az utóbbi években már műholdas eszközökkel (pl. CHAMP, GRACE, GOCE) is vezettek űrgravimetriai (gravitációs) projekteket.⁵⁵

„Pekár Dezső és Fekete Jenő pedig az Eötvös-ingával szerezték dicsőséget a magyar névnek”⁵⁶

1911 nyarán ismét országos terepi felmérésekbe kezdtek a hazai geofizikusok; Eötvös, Pekár, Rybár István⁵⁷ és Fekete Jenő, valamint Garcsár Sándor obszervátor és Oltay Károly⁵⁸ műegyetemi adjunktus.⁵⁹ A munkálatok az esztendőben tovább folytatódtak,⁶⁰ Némethy államtitkár az összes hazai vármegyéhez,

⁵⁰ *Budapesti Hírlap*, 1919. dec. 2. Új elmélet a természettudományban. Az Einstein-féle teória jelentősége 5.

⁵¹ PEKÁR 1923.

⁵² DETREKŐI 2010. 33.

⁵³ Eötvös–Pekár–Fekete-kísérlet.

⁵⁴ VÖLGYESI et al. 2024.

⁵⁵ VÖLGYESI–TÓTH–PONGRÁCZ 2022.

⁵⁶ *Földtani Közlöny* 58 (1928) Társulati ügyek 140.

⁵⁷ Rybár István (1886–1971): geofizikus, egyetemi tanár, az Eötvös–Rybár-inga feltalálója, az MTA rendes tagja. A szerző dédapja.

⁵⁸ Oltay Károly (1881–1955): mérnök, műegyetemi tanár, az MTA lev. tagja.

⁵⁹ *Belügyi Közlöny*, 16 (1911/31) 85. sz. rendelet 304.

⁶⁰ *Balatonvidék*, 1911. aug. 20. Földregéstanulmány Zalamegyében 4.

4.) Terepi mérések az Alföldön, a kép jobb szélén, pipával a kezében
Rybár István áll (a szerző gyűjteményéből)

főszolgabíróhoz és polgármesterhez felhívást intézett, miszerint Eötvös tanítványainak (Fekete, Rybár, Pekár) biztosítsák a terepi mágneses és geofizikai mérések zavartalan elvégzésének lehetőségét.⁶¹ Erről így számoltak be a híres, 1911-es kecskeméti földrengés helyszínéről: „Három tudósunk érkezett tegnapelőtt Kecskemétre: Pekár Dezső dr. geofizikus, egyetemi magántanár, Fekete Jenő és Rybár István dr. adjunktusok szerdán érkeztek meg a Vacsi hegy szőlői közé öt nagy kocsival és a Daróczy-köz szomszédságában csakhamar felállították a nagy lakó sátrót és két vászon pavillont, melyekben azonnal elhelyeztek két Eötvös báró-féle gravitációs ingát. Az ifjú tudósok már hónapok óta a legnagyobb szorgalommal tanulmányozzák a nagy magyar alföld geofizikai és földmágnességi viszonyait.”⁶² Sokszor mostoha körülmények közt, esőben, sárban, fagyban éjszakáztak a terepen, és végezték a méréseiket. Eötvös hetente meglátogatta munkatársait. A tapasztalt tudós nagyon kedvelte tanítványait, rendszerint ételt is vitt nekik. Az utolsó falatját is megosztotta munkatársaival. „Estére megérkezett Eötvös. Láttá, hogy csapzottak vagyunk és fáradtak. Rögtön »tálalt«. Egyik dobozból hatalmas csokoládés torta került elő. Akkor volt,

⁶¹ Szatmárvármegye Hivatalos Lapja, 1911. aug. 17. 15597-911. sz. rendelet 409–410.

⁶² Magyarország, 1911. okt. 7. Geológusok Kecskeméten 8.

mint egy jókora pólyásbaba. »Fiúk – mondta –, ezt nektek csináltattam. Megünnepeljük a mai sikert.« S aztán a másik ládából, a tortaóriás mellé jófajta melegítő italok kerültek elő. El is felejtettük, hogy sár van⁶³ – emlékezett vissza Rybár.

Fekete 1912 nyarán lett az Országos Középiskolai Tanáregyesület tagja.⁶⁴ 1915 decemberében a VIII. fizetési osztályba ideiglenes geofizikussá nevezték ki,⁶⁵ csak két évvel később véglegesítették kinevezését. 1915-től 1923-ig a pénzügyminisztérium bányakutatási osztályán, illetőleg a Bárány Eötvös Loránd Geofizikai Intézetben teljesített szolgálatot. 1916 tavaszán Fröhlich Izidor⁶⁶ javasolta az egyetemnek, hogy Fekete Jenő egykori Semsey-ösztöndíjas tanársegéd munkájáért adjunktusi titulust kapjon, erről a kar végbizonyítványt állított ki.⁶⁷ 1912 nyarán a Maros völgyében, 1915 és 1916 nyarán Eötvössel, Pekárral és Wagner Lajossal – illetve Steiner Lajos⁶⁸, Renner János⁶⁹ és Walek Károly⁷⁰ társaságában – Egbell (ma Szlovákia) környékén is végeztek geofizikai méréseket.⁷¹ A következő évben Böckh Hugó⁷² javaslatára Lukács Dezsővel az Alföldön, főként Debrecen és Kecskemét környékén kutattak szénhidrogének után.⁷³ 1917-ben a Magyar Filozófiai Társaság is tagjai közé fogadta Feketét. 1918-ban Újvidék és Titel környékén dolgoztak Pekár Dezső, Szecsődy Miklós⁷⁴ és Kerékjártó Béla⁷⁵ társaságában.⁷⁶ A háború alatt katonai szolgálatot is teljesített.

1919-ben a Szociális Termelés Népbiztossága bányászati szakosztályt szervezett, Fekete Jenő a bányászati kutatás, ásványolaj, földgáz és sóbányászat főcsoportozáshoz került.⁷⁷ A Tanácsköztársaság ideje alatt nem mérhettek, sőt eszközeiket el kellett rejtetniük a tervbe vett rekvirálás elől. Mestere, Eötvös halála (1919) után a hátrahagyott kéziratokat segítette feldolgozni Fröhlich Izi-

⁶³ SZABÓ 1957. 5.

⁶⁴ Az Országos Középiskolai Tanáregyesület Közlönye, 45 (1912/42–43) 948.

⁶⁵ Budapesti Közlöny, 1915. dec. 3. 3.

⁶⁶ Fröhlich Izidor (1853–1931): fizikus, egyetemi tanár, az MTA rendes tagja, Fröhlich Pál nagybátyja.

⁶⁷ Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának ülései, 1915–1916 (HU-ELTEL 8.a.20.) 1916. március 21. IV. rendes ülés.

⁶⁸ Steiner Lajos (1871–1944): geofizikus, az MTA lev. tagja.

⁶⁹ Renner János (1889–1976): geofizikus, c. egyetemi tanár.

⁷⁰ Walek Károly (1878–1952): bányamérnök, egyetemi tanár.

⁷¹ BÖCKH 1917.

⁷² Böckh Hugó (1874–1931): geológus, a Földtani Intézet igazgatója, az MTA lev. tagja, apja Böckh János geológus volt.

⁷³ Kecskeméti Újság, 1917. júl. 6. Az alföldi földgáz. 2.

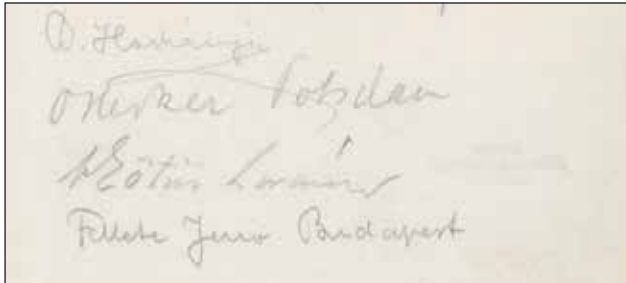
⁷⁴ Szecsődy Miklós (1881–1962): mérnök, geofizikus.

⁷⁵ Kerékjártó Béla (1898–1946): matematikus, egyetemi tanár, az MTA rendes tagja.

⁷⁶ PEKÁR 1918. 151.

⁷⁷ Bányászati és Kohászati Lapok 52 (1919/9) I. A bányászati szakosztály szervezete 109.

dorral. Fekete Jenő főgeofizikus 1920 után is folytatta országszerte a terepi földgázkutatókat. A tudós 1905-től egészen 1922-ig, azaz 17 éven át végzett hazai terepi méréseket.⁷⁸

5.) Eötvös Loránd és Fekete Jenő aláírása egy étlapról, 1906-ból
(MTA KIK Kézirattár, Ms 5234/89.)

Amerikai karrier

1922-ben a pénzügyminisztérium alá tartozó, Pekár vezette Eötvös Loránd Geofizikai Intézet (ELGI) főgeofizikusa lett. Külföldi megbízásokat vállalt, 1923-ban⁷⁹ már Mexikóban – főként a Mexikói-öböl déli sávjában – végzett kutatókat az Eötvös-ingával mint állami kutatóvezető.⁸⁰ Fekete Jenő 3 éven át vezette a legnagyobb mexikói olajvállalat, a Mexican Eagle Oil Co. Ltd. és a holland Corona olajtársaságok szolgálatában geofizikai kutatókat (mindkét vállalat a Royal Dutch Shell konzern tagja volt).⁸¹ Kollégáját, Rybár Istvánt több nyugati országba meghívták előadó körútra, 1930-ban a houstoni egyetemen több hónapot töltött. Itthoni fizetésének többszörösét ígérte a Standard Oil Company, de nem fogadta el a felkínált lehetőséget. Maga helyett Fekete Jenőt ajánlotta, aki azután három éven keresztül irányította, tanácsaival támogatta az Eötvös-ingával végzett amerikai olajkutatókat.⁸² Fekete az Egyesült Államokba került, ahol kezdetben Texasban végzett szénhidrogén-kutatókat.⁸³ Az USA-ban a szintén magyar Vajk Raul⁸⁴ volt a munkatársa. Vajk 1932-

⁷⁸ RYBÁR 1983.

⁷⁹ PEKÁR 1932. 46.

⁸⁰ *Pesti Napló*, 1925. nov. 3. Magyar tudósok a világ petróleumkutató munkájában. 24.

⁸¹ BÖHM 1928. 728.

⁸² RADNAI 2010.

⁸³ TEMESVÁRY 1929.

⁸⁴ Vajk Raul (1896–1980): geofizikus, 1928–1932 közt az USA-ban kőolajat kutató, 1946-ban az Egyesült Államokba emigrált, később a Kaliforniai Egyetem professzora lett.

ben doktorált Rybár és Kövesligethy Radó⁸⁵ előtt.⁸⁶ Fekete 1926-tól 1934-ig Texasban, Oklahomában és Kaliforniában dolgozott. Utoljára Houstonban a Torsion Balance Exploration Company technikai tanácsadója volt.⁸⁷ 1930-ban rövid időre hazatért az Eötvös emlékére tartott előadórülésre, amit az egyetem fizikai intézetében tartottak. Fekete Jenő *A Báró Eötvös Loránd-féle torziós ingának gyakorlati alkalmazásairól* címmel tartott előadást a Matematikai és Fizikai Társulat felkérésére.⁸⁸ Ebben az időben a VIII. ker. Főherceg Sándor tér 2. sz. alatt volt lakása.

Az Eötvös Loránd Geofizikai Intézet élén

1935-ben végleg hazatért Magyarországra, és Pekár Dezsőtől átvette az ELGI vezetését. A Geofizikai Intézet működését kiszélesítette. Új geofizikai módszerek, mint a szeizmikus, elektromos és gravimetrikus módszerek végzésére rendezte be az intézetet. Ebben az évben az Országos Természettudományi Tanács tagjává választották.⁸⁹ 1936-ban *Sódómkok kutatása geofizikai módszerekkel* címmel tartott előadást a Magyarhoni Földtani Társulatban. Az intézet vezetőjeként a Magyar–Német Ásványolaj Rt. koncessziós területeinek geofizikai vizsgálatát is ő irányította. Az MTA mellett működő Kis Akadémia tagja is volt, ahol természettudományos előadások hangzottak el. Az 1930-as évek végén Fekete Jenő portréját Kopits János szobrászművész bronzplaketten örökítette meg.⁹⁰

1937-ben a kir. iparügyi miniszter a „Bányászat és bányászati kutatás” műszaki személyzetének létszámában főbányatanácsossá nevezte ki.⁹¹ Pogány Bélával⁹² az Akadémián *Reflexiós szeizmikus mérések a Nagy-Alföldön* címmel tartottak előadást az érdeklődőknek, a Földtani Társulatban pedig a szeizmikus mérések gyakorlati alkalmazásáról értekezett. Ebben az évben megalakult a Magyarhoni Földtani Társulat geofizikai és szeizmológiai bizottsága Liffa Aurél⁹³ vezetésével. Az alapító tagok közt találjuk Fekete Jenő választmányi

⁸⁵ Kövesligethy Radó (1862–1934): csillagász, geofizikus, az MTA rendes tagja.

⁸⁶ VARGA–GRÁCZER 2013.

⁸⁷ *Ásványolaj* 5 (1935/3) 27–28. Báró Eötvös Loránd Geofizikai Intézet.

⁸⁸ *Matematikai és Fizikai Lapok* 37 (1930) 110.

⁸⁹ *Budapesti Hírlap*, 1936. ápr. 9. A Felsőoktatási, Közoktatási, Ösztöndíj és Természettudományi Tanács új tagjai 2.

⁹⁰ Az *Érem* 7. szám (1957) A Kis Akadémia plakettjei 107–108.

⁹¹ *Bányászati és Kohászati Lapok* 70 (1937/13–14) Kinevezések, cím- és jellegadóományozások 262.

⁹² Pogány Béla (1887–1943): fizikus, egyetemi tanár, az MTA rendes tagja.

⁹³ Liffa Aurél (1872–1956): geológus, műegyetemi tanár, a Földtani Intézet vezetője.

tag nevét is, aki a társulatban geofizikai módszerekről tartott előadás-sorozatot.⁹⁴ 1937-ben Dr. Pogány Bélával szabadalmi bejelentést tettek egy sűrítős (multicellularis) geofon⁹⁵ készülékre, mely a talajrezgéseket tudta detektálni.⁹⁶ 1938-ban az Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesületbe tagnak⁹⁷ ajánlotta Telegdi-Róth Károly⁹⁸ és Pantó Dezső⁹⁹.

1939-ben „szerezte meg” doktori címét, amikor tiszteletbeli doktorrá (honoris causa) avatták. „A debreceni magyar királyi Tisza István tudományegyetem Fekete Jenő m. kir. főbányatanácsost, a budapesti m. kir. báró Eötvös Lóránd Geofizikai Intézet vezetőjét a geofizikai és az azzal kapcsolatos geológia tudományok elméleti és gyakorlati művelés terén szerzett érdemei elismerésüül a bölcsészettudományok tiszteletbeli doktorává avatta.”¹⁰⁰ Az avatásra 1939. április 27-én került sor. Ekkor a debreceni Tisza István Tudományos Társaság rendes tagja is lett. Ebben az évben felvételt nyert a L’Union Géodésique et Géophysique Internationale¹⁰¹ Magyar Nemzeti Bizottságának levelező tagjai közé. Budapesten a XI. kerületi Fadrusz u. 6.-ban lakott.

Magánéleti vonatkozásaként megemlítjük, hogy 1939. június 5-én Budapesten vette feleségül Rieszinger Éva Karolinát (1900–?), Rieszinger Károly és Sneider Katalin lányát. A hölgy családja az erdélyi, Krassó-Szörény vármegyei Stájerlaktól (Steierdorf) származott. A település német nyelvű lakossága az osztrák Felső-Ausztria és Stájerország tartományból települt át a 18. század folyamán. Esküvői tanújuk Fekete Jenő barátja, dr. Vajk Raul és Mitró Tibor volt. A párnak nem született gyermeke.

Az Iparügyi Minisztériumban a Geológiai Tanácsadóbizottság gr. Teleki Pál vezetésével,¹⁰² tagjai közt Papp Simonnal¹⁰³, Fekete Jenő országos főgeofizikussal, ifj. Lóczy Lajossal¹⁰⁴ és Telegdi-Róth Károllyal az 1930–1940-es években többször tárgyalt a hazai és erdélyi földtani kutatások és nyersanyag-

⁹⁴ *Földtani Közlöny* 68 (1938/1–3) Társulati ügyek 82.

⁹⁵ *Elektrotechnika* 31 (1938/19–20) Fontosabb találmányi bejelentések 207.

⁹⁶ Szabadalmi Leírás – 120487. lajstromszámú szabadalom.

⁹⁷ *Bányászati és Kohászati Lapok* 71 (1938/2) Új tagnak jelentkezik 39.

⁹⁸ Telegdi-Róth Károly (1886–1955): geológus, paleontológus, egyetemi tanár, az MTA lev. tagja.

⁹⁹ Pantó Dezső (1884–1975): bányamérnök.

¹⁰⁰ *Bányászati és Kohászati Lapok* 72 (1939/6) Tiszteletbeli doktorrá avatás 111.

¹⁰¹ Geodéziai és Geofizikai Nemzetközi Unió.

¹⁰² MTI – Napi hírek, 1935. jún. 8.: https://library.hungaricana.hu/hu/view/NapiHirek_1935_06_1/?pg=307&layout=s (A letöltés ideje: 2025. november 3.)

¹⁰³ Papp Simon (1886–1970): geológus, egyetemi tanár, az MTA rendes tagja.

¹⁰⁴ Ifj. Lóczy Lajos (1891–1970): geológus, egyetemi tanár, a Brazil Tudományos Akadémia tagja, id. Lóczy Lajos geológus fia.

6.) A Magyarhoni Földtani Társulat 1940. március 6-án megtartott ünnepi ülésének résztvevői. A kép bal szélén, a második sorban (b-j) Vajk Raul és Fekete Jenő áll (Földtani Közlöny 70 (1940/4–6) 79.)

lelőhelyek kérdéséről.¹⁰⁵ A háború idején, 1940 tavaszán, Orosházán, majd két évvel később Erdélyben Fekete Jenő újabb földgáz kutatásokba kezdett az ingával.¹⁰⁶ Köszönhetően Eötvös Lorándnak és munkatársainak, a hazánkban végrehajtott mintegy 60.000 Eötvös-ingaméréssel Magyarország a világon legjobban felmért terület lett. 1941-ben a kormányzó miniszteri tanácsosi címet adományozott Fekete Jenőnek.¹⁰⁷ Még ebben az évben május 16-án a Magyar Tudományos Akadémia Matematikai és Természettudományok Osztálya, Matematikai és Fizikai Alosztály levelező tagjává választotta¹⁰⁸ 28 igen és 5 nem szavazattal.¹⁰⁹ A tudóst Mauritz Béla¹¹⁰, Pogány Béla, Rybár István, Fröhlich Pál¹¹¹ és Telegdi-Róth Károly ajánlotta tagnak.¹¹²

¹⁰⁵ PAPP 2000. passim.

¹⁰⁶ *Népújság*, 1940. ápr. 5. Jövő hónapban megkezdik az orosházi földgáz kutatásokat 1.

¹⁰⁷ *Bányászati és Kohászati Lapok* 74 (1941/14) Kinevezés 259.

¹⁰⁸ FEKETE 1975. 71.

¹⁰⁹ *Magyar Nemzet*, 1941. máj. 17. A Tudományos Akadémia új tiszteleti, rendes és levelező tagjai. 7.

¹¹⁰ Mauritz Béla (1881–1971): petrográfus, mineralógus, egyetemi tanár, az MTA rendes, majd tiszteleti tagja.

¹¹¹ Fröhlich Pál (1889–1949): fizikus, egyetemi tanár, az MTA lev. tagja, Fröhlich Izidor unokaöccse.

¹¹² MTA tagajánlások 1941-ben. 47–49. https://adt.arcanum.com/hu/view/MTA_Tagajanlasok_1941/?pg=46&layout=s (A letöltés ideje: 2025. november 3.)

Az Akadémiának ekkor csak két veszprémi tagja volt: Fekete Jenő és Cholnoky Jenő.

A tragikus vég

1942 májusában még ott volt a Konkoly Thege Miklós¹¹³ születésének 100. évfordulójára rendezett emléktábla-leleplezésnél Ógyallán, viszont az év végén idegrendszeri problémák jelentkeztek nála. Bár hosszabb szabadságot kapott, a gyógyulás nem sikerült. 1943. március elején hunyt el. Az akkor otthonában egyedül tartózkodó Fekete napok óta nem adott jelt magáról, ezért a Fadrusz utcai szomszédok értesítették a házfelügyelőt, aki a rendőrség segítségével bejutott a lakásba. Fekete Jenőt felakasztva találták meg az egyik mellékszobában, a hatósági orvos megállapítása szerint az öngyilkosság körülbelül öt-hat nappal korábban történhetett.¹¹⁴ Más lapok szerint vidékről hazatérő felesége találta meg holtan az utcai szoba ajtókilincsén, ahová Fekete Jenő felakasztotta magát.¹¹⁵ Az esetről március 18-án számoltak be először a fővárosi lapok. A másnapi újságok szerint a tudós valójában egyedül élt, és a bejárati ajtónál érte a halál. Búcsúlevelet nem hagyott hátra, elképzelhető, hogy betegsége miatt menekült az öngyilkosságba. Az esetet hivatalosan március 23-án dr. Fodor Elek jelentette be az anyakönyvi hatóságnak. Temetése március 24-én délután volt a Farkasréti temetőben.¹¹⁶

7.) Újsághír a tudós haláláról (*Esti Kis Újság* 1943. március 23. 3.)

¹¹³ Konkoly Thege Miklós (1842–1916): csillagász, meteorológus, a Meteorológiai és Földmágnesességi Magyar Királyi Központi Intézet igazgatója, az MTA tiszteleti tagja.

¹¹⁴ *Esti Kurir*, 1943. márc. 18. Két nyugdíjas halálos öngyilkossága. 4.

¹¹⁵ *Esti Ujság*, 1943. márc. 18. Két magasrangú nyugdíjas öngyilkossága. 2.

¹¹⁶ *Bányászati és Kohászati Lapok* 76 (1943/7) Halálozás 160.

A gyászbeszédet az MTA képviselőjében dr. Rybár István, a tudós barátja és korábbi munkatársa mondta.¹¹⁷ Sírját később – feltehetően leszármazottak hiányában – felszámolták.¹¹⁸

„Eötvös szerette és nagyrabecsülte. Szerette benne egyenes jellemét, igazi úri egyéniségét, megbecsülte munkaszeretetét és nagy tudományos felkészültségét, különösen alapos matematikai, főleg potenciálelméleti ismereteit. E nagy értékeléseinek legszebb bizonyítéka az a Fekete Jenő birtokában lévő

8.) Fekete Jenő
(POLCZ 2003. 24.)

bizonyítvány, amelyben Eötvös sajátkezü írásával kinyilatkoztatta, hogy vizsgálatának eredményességéhez Fekete Jenő közreműködése nélkül aligha jutott volna el. (...) Gyászoljuk benne a tudóst, akinek az Eötvös-féle geofizikai kutatások, e tiszta magyar alkotás fejlesztésében és az egész világon való elterjesztésében a legnagyobb érdeme van, aki hazánk hatalmas területein végrehajtott geofizikai kutatásaival elévülhetetlen érdemeket szerzett a magyar tudomány és a gyakorlati geológia szolgálatában. De gyászoljuk benne az igazi jóbarátot is, aki szeretetreméltó énjével és mindenkor határtalan úri egyéniségével oly sok barátot és tisztelőt szerzett magának.”¹¹⁹

Összegzés

A *Veszprémi Napló*ban először 1995-ben jelent meg róla rövid, kétsoros évfordulós megemlékezés. Nevét ugyan Eötvössel kapcsolatos írásokban említik, de ez idáig összefoglaló írás az életéről nem született. 2014-ben a Veszprémi Települési Értéktárba felterjesztett *A Veszprémi Piarista Gimnázium, mint szellemi és kulturális örökség* című munkában a gimnázium híres diákjainak felsorolásában is helyet kapott. Korábban nevét a *Veszprémi Szemle* oldalain 2024-ben, a Simonyi Jenőről szóló tanulmányomban említettem. Dr. Fekete Jenő főgeofizikus, főbányatanácsos, igazgató, miniszteri tanácsos, volt Eötvös-kollégista

¹¹⁷ RYBÁR 1943.

¹¹⁸ TÓTH–ZSIGMOND 2003. 130.

¹¹⁹ RYBÁR 1943. 285–287.

Semsey-ösztöndíjas tudós pályája során olyan társaságok és egyesületek tagja volt, mint a Tisza István Tudományos Társaság, a Matematikai és Fizikai Társulat, a Természettudományi Társulat, az Országos Középiskolai Tanáregyesület, az Országos Természettudományi Tanács, a Magyarhoni Földtani Társulat, az Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület, a Geológiai Tanácsadóbizottság és a Geodéziai és Geofizikai Nemzetközi Unió. Tagja volt a Magyar Tudományos Akadémiának és a Kis Akadémiának is. Fekete Jenőnek közel 20 értekezése és tudományos munkája a geofizikai kutatások terén irányjelző jelentőségű. Az Eötvös-ingával végzett mérései máig érvényesek. Eötvössel végzett kísérletük hozzájárult Einstein általános relativitáselméletének kidolgozásához.

Ahogy Simonyi Jenő esetében, úgy Fekete Jenő kapcsán is megemlítem, hogy szülővárosában még egy tábla sem emlékeztet a tudós szülőhelyére. Reméljük, ez a jövőben változni fog, és Veszprém méltó emlékjelet helyez majd el a tudós szülőházára.

FEKETE JENŐ IRODALMI MUNKÁSSÁGA

– összeállította a szerző –

Kötetek

FEKETE Jenő – MIKOLA Sándor – PEKÁR Dezső – RYBÁR István – TANGL Károly (1918): *Báró Eötvös Loránd élete és tudományos működése*. Budapest.

Önálló és társszerzős tanulmányok

FEKETE Jenő (1907): A Nap hőmérsékletéről. *Természettudományi Közöny* 39 (1907/85–86. pótfüzet) 73–74.

FEKETE Jenő (1918): A földmágnességre vonatkozó vizsgálatok. *Mathematikai és Fizikai Lapok* 27 (1918) 206–229.

PEKÁR Dezső – FEKETE Jenő (1918): A gravitáció és tehetetlenség arányosságáról. *Mathematikai és Fizikai Lapok* 27 (1918) 188–205.

EÖTVÖS Loránd – PEKÁR Dezső – FEKETE Jenő (1922): Beiträge zum Gesetze der Proportionalität von Trägheit und Gravität. *Annalen der Physik* IV. Folge Bd. 68.

FEKETE Jenő (1930): A földmágnességre vonatkozó vizsgálatok. In: FRÖHLICH Izidor (szerk.): *Báró Eötvös Loránd Emlékkönyv*. Budapest. 206–229.

PEKÁR Dezső – FEKETE Jenő (1930): A gravitáció és tehetetlenség arányosságáról. In: FRÖHLICH Izidor (szerk.): *Báró Eötvös Loránd Emlékkönyv*. Budapest. 188–205.

FEKETE Jenő (1935): Geofizikai módszerek gyakorlati alkalmazása. *Ásványolaj* 5 (1935/11–12) 125–146.

- FEKETE Jenő (1937): Sódóмок kutatása geofizikai módszerekkel. *Földtani Közlöny* 67 (1937/7–9) 216–227.
- FEKETE Jenő (1937): A szeizmikus mérések gyakorlati alkalmazása. *Földtani Értesítő* 2 (1937/2) 66–77.
- POGÁNY Béla – FEKETE Jenő (1937): Reflexiós szeizmikus mérések a Nagy-Alföldön. *Matematikai és Természettudományi Értesítő* 56 (1937) 505–522.
- FEKETE Jenő (1942): Konkoly-Thege Miklós emlékműve előtt a leleplezési ünnepélyen Ógyallán 1942. május 10-én elmondott megemlékezés. *Akadémiai Értesítő* 52 (1942) 177–178.
- FEKETE Jenő (1942): *Az Eötvös-féle torziós inga és alkalmazása a geofizikában*. Budapest. (A Mérnöki Továbbképző Intézet kiadványai XVI.)

Igazgatói jelentések

- Fekete Jenő (1936): *Report on the activities of the Baron Roland Eötvös Geophysical Institute during the period 1933–1935. Submitted to the congress general of the International Geodetical and Geophysical Union in Edinburgh*. Budapest.
- Fekete Jenő (1939): *Jelentés a M. Kir. Bárá Eötvös Lóránd Geofizikai Intézet működéséről az 1931–1938. években*. Budapest.
- Fekete Jenő (1939): *Jelentés a M. Kir. Bárá Eötvös Lóránd Geofizikai Intézet működéséről az 1936–1938. években*. Budapest.
- Fekete Jenő (1939): *Report on the activities of the Royal Hungarian Baron Roland Eötvös Geophysical Institute during the Period 1936–1938*. Budapest.
- Fekete Jenő (1940): *Jelentés a M. Kir. Bárá Eötvös Lóránd Geofizikai Intézet működéséről az 1939. évben*. Budapest.
- Fekete Jenő (1941): *Jelentés a M. Kir. Bárá Eötvös Lóránd Geofizikai Intézet működéséről az 1940. évben*. Budapest.
- Fekete Jenő (1942): *Jelentés a M. Kir. Bárá Eötvös Lóránd Geofizikai Intézet működéséről az 1941. évben*. Budapest.
- Fekete Jenő (1942): *Bericht über die Tätigkeit des königl. ung. Baron Roland Eötvös Geophysikalischen Institutes in den Jahren 1939–1941*.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS IRODALOM

MTA KIK = Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ, Budapest

- BADICS Ferenc (1902): *A M. Kir. Tanárképző-Intézeti Gyakorló-Főgymnasium értesítője az 1901/1902. iskolai évről*. Budapest.
- BÖCKH Hugó (1917): Brachyantiklinálisok és dóмок kimutatása torziós mérleggel végzett nehézségi mérések adatai alapján. *Bányászati és Kohászati Lapok* 50 (1917/9) 265–273.
- BÖHM Ferenc (1928): Ásványolaj-, földgáz- és sóbányászat. In: *Technikai fejlődésünk története (1867–1927)*. Budapest. 712–739.

- CHOLNOKY Jenő (1909): Eötvös Loránd báró kutatásainak újabb sikere. *Földrajzi Közlemények* 37 (1909) 157–158.
- DETREKŐI Ákos (2010): Erik W. Grafarend székfoglalója a Magyar Tudományos Akadémián. *Geodézia és Kartográfia* 62 (2010/10) 33.
- EINSTEIN, Albert: Die Grundlage der allgemeinen Relativitätstheorie. *Annalen der Physik* 49 (1916/7) 769–822.
- FEKETE Gézáné (1975): *A Magyar Tudományos Akadémia tagjai, 1825–1973*. Budapest.
- MÁRKUSNÉ VÖRÖS Hajnalka (2018): *Jeruzsálemhegy*. Veszprém. (Veszprémi Kaleidosz-kóp IV.)
- MOLNÁR Jánosné (2019): *Mesélő házak*. Veszprém.
- PAPP Simon (2000): *Életem*. Zalaegerszeg.
- PEKÁR Dezső (1918): Gravitációs mérések. *Mathematikai és Fizikai Lapok* 27 (1918/6–7) 147–187.
- PEKÁR Dezső (1923): A tehetetlenség és a gravitáció arányossága. *Természettudományi Köz-löny* 55 (1923) 149–152. pótfüz. 35–43.
- PEKÁR Dezső (1932): A Báró Eötvös Loránd Geofizikai Intézet tízéves tudományos működése. *Matematikai és Természettudományi Értesítő* 48 (1932) 27–49.
- POLCZ Iván (2003): *A Magyar Állami Eötvös Loránd Geofizikai Intézet története. I. 1907–1964*. Budapest.
- RADNAI Gyula (2010): 375 éves egyetemünk fizika tanszékeinek vázlatos története. <https://tudosnaptar.kfki.hu/375.htm> (A letöltés ideje: 2025. november 3.)
- RENNER János (1983): Eötvös Loránd. In: SZŐKE Béla (szerk.): *Műszaki nagyjaink. III*. Budapest.
- RYBÁR István (1943): Gyászbeszéd Fekete Jenő I. tag ravatalánál, 1943. március 24-én. *Akadémiai Értesítő* 53 (1943) 284–287.
- RYBÁR István (1983): Eötvös Loránd vizsgálatának jelentősége és továbbfejlesztése. In: SZŐKE Béla (szerk.): *Műszaki nagyjaink. III*. Budapest. 127–128.
- RYBÁR Olivér (2015): Chólnoky (Csólnoky) Jenő veszprémi diákévei. *Veszprémi Szemle* 17 (2015/2) 84–99.
- RYBÁR Olivér (2024): Veszprém elfeledett geográfusa – Dr. Simonyi Jenő (1860–1944). *Veszprémi Szemle* 26 (2024/2) 11–47.
- SZABÓ József (1957): A tudomány fejlesztése embertársaink érdeke – Az Eötvös Loránd Emlékéremmel kitüntetett Rybár István professzor nyilatkozata. *Magyar Nemzet*, 1957. október 4.
- TAKÁCS József (1891): *A Kegyes-tanítórendiek Veszprémi Róm. Kath. Főgymnasiumának Értesítője az 1890–91. tanévről*. Veszprém.
- TAKÁCS József (1892): *A Kegyes-tanítórendiek Veszprémi Főgymnasiumának Értesítője az 1891–92. tanévről*. Veszprém.
- TAKÁCS József (1893): *A Kegyes-tanítórendiek Veszprémi Főgymnasiumának Értesítője az 1892–93. tanévről*. Veszprém.
- TAKÁCS József (1894): *A Kegyes-tanítórendiek Veszprémi Főgymnasiumának Értesítője az 1893–94. tanévről*. Veszprém.

- TAKÁCS József (1896): *A Kegyes-tanítórendiek vezetése alatt álló Veszprémi Róm. Kath. Főgymnasium Értesítője az 1895–96. tanévről.* Veszprém.
- TAKÁCS József (1897): *A Kegyes-tanítórendiek vezetése alatt álló Veszprémi Róm. Kath. Főgimnázium Értesítője az 1896–97. tanévről.* Veszprém.
- TAKÁCS József (1898): *A Kegyes-tanítórendiek vezetése alatt álló Veszprémi Róm. Kath. Főgimnázium Értesítője az 1897–98. tanévről.* Veszprém.
- TÁRCZY-HORNOCH Antal (1948): Eötvös Loránd születésének százéves fordulójára. *Magyar Technika* 3 (1948/12) 212–214.
- TEMESVÁRY Imre (1929): Magyar tudósok a nagyvilágban – Geológusaink Pápuától-Argentínáig. *Budapesti Hírlap*, 1929. január 22. 5.
- TÓTH Vilmos – ZSIGMOND János (2003): A Farkasréti temető felszámolt síremlékeinek válogatott jegyzéke. In: GERŐ András (főszerk.): *A Farkasréti temető I.* Budapest. (Budapesti Negyed 40.) 118–162.
- VARGA Péter – GRÁCZER Zoltán (2013): Kövesligethy Radó és a magyar földrengéskutatás. *Magyar Tudomány* 174 (2013/1) 29–52.
- VÖLGYESI Lajos et al. (2018): Előkészületek az Eötvös-kísérlet újramérésére. *Magyar Geofizika* 59 (2018/4) 165–179.
- VÖLGYESI Lajos (2019): A súlyos és a tehetetlen tömeg – Az Eötvös-kísérlet megismétlése. *Természet Világa* 150 (2019/11) 492–496.
- VÖLGYESI Lajos – TÓTH Gyula – PONGRÁCZ Dániel (2022): A nehézségi erőter gradiensei Magyarország területén Eötvös-inga- és műholdas mérések alapján. *Magyar Geofizika* 63 (2022/4) 170–189.
- VÖLGYESI Lajos et al. (2024): A torziós ingák jelentősége Eötvös Loránd születése után 175 évvel. *Magyar Tudomány* 185 (2024) 331–343.

Kulcsszavak: Fekete Jenő, Eötvös Loránd, geofizika, torziós inga, tudománytörténet

KÖZLEMÉNYEK

A Veszprémi Térképvándor a helytörténet szolgálatában

BOROSS ISTVÁN

The Veszprém Map Wanderer in the service
of local history

Veszprém Map Wanderer is a city history database and application developed by the Veszprém County Archives of the National Archives of Hungary. The staff of the archives began laying the foundations for the project in 2018–2019. In 2023, a mobile application was developed as part of the Veszprém-Balaton European Capital of Culture 2023 (ECoC) project, and in 2024, the website version of the database was completed. The Map Wanderer system is based on the street and house structure of the historical core of Veszprém city between 1850 and 1950. The database behind the map interface, which is based on city maps from 1857, 1927 and 1947, contains information from contemporary house registers and censuses, as well as key data on houses and homeowners. Digital copies of selected archival sources related to individual houses and plots, thousands of plans of public buildings and residential houses, land registers, and contemporary photographs are now available online to those interested in the history of Veszprém.

Keywords: database, land register, map, photograph, plan

A Projekt keletkezéstörténete

A levéltárak elsődleges feladata a maradandó értékű iratok fennmaradásának biztosítása, kezdve az iratok begyűjtésétől a megőrzésükhöz szükséges optimális körülmények megteremtésén keresztül a rendszerezésig és a kutatni vágyóknak a kutatás lehetőségének megadásáig. De legalább ilyen fontos levéltárosi kötelesség az iratok segítségével dokumentált múlt minél jobb megértéséhez és megértetéséhez azok tartalmának bármely formában való közzététele is. Ez utóbbi tevékenysége során a levéltár mai világunkban – haladva a korrallal – a digitális, online elérhető platformokat részesíti előnyben. Ezek az új közvetítő csatornák segítenek abban, hogy a társadalom szélesebb rétegeihez juthasson el a régmúlt korok üzenete. E gondolatmenet jegyében

kezdték hozzá 2018–2019 táján a Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára munkatársai a Veszprémi Térképvándor projekt megvalósításához, amely akkor még az „Időgép” elnevezés alatt futott.

Az ötlet megszületéséhez sokévnnyi előzetes levéltári gyűjtő- és feldolgozó munkán keresztül vezetett az út. De mindenekelőtt érdemes pár mondatot szentelni az inspirációt nyújtó előzményeknek, illetve a mintát szolgáltató kezdeményezéseknek.¹ A megyei levéltár a térképek digitális feldolgozásában tapasztalatokra tett szert már 2009–2010 során, amikor a Pannon Egyetemmel közösen készített és online publikált egy térinformatikai térképes alkalmazással kibővített adatbázist.² De a veszprémi levéltárosokra elsősorban a Velencei Állami Levéltárban 2012-ben meghirdetett „Time Machine” (Időgép) projekt³ hatott inspirálóan, amely azután a következő években európai horizontúvá bővült.⁴ Az elképzelés lényege, hogy a város térbeli és időbeli változását, fejlődését, átalakulását mikrotörténeti megközelítéssel az egyes házak szintjén mutassa be digitalizált levéltári dokumentumok és az iratokban rejlő adatok, információk feldolgozása segítségével. A projekt célja, hogy térben és időben látványos, plasztikus, adatvizualizált digitális időutazás váljon lehetővé az adott város történetében. Magyarországon az első magyar „időgép” alkalmazás – a Budapest Időgép – Budapest Főváros Levéltárának gondozásában 2017-ben indult el, amely ekkor ráadásul nemzetközi szinten is élenjáró volt a tömeges adatszolgáltatást tekintve.⁵

Veszprémben Jakab Réka levéltáros javaslatára és ötlete nyomán 2019-ben indultak meg a fenti elvekre épített adatbázis megvalósítására tett első munkálatok Veszprém Megyei Jogú Város támogatásával. A következő lépésben a város által elnyert Veszprém-Balaton Európa Kulturális Fővárosa 2023 (EKF) cím és program óriási lehetőséget kínált a levéltárnak. A Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) 2021-ben az EKF-hez beadott és nyertes pályázata 2022 januárjától lehetővé tette az ekkor már Térképvándor néven futó alkalmazás back endjének⁶ kifejlesztését. A felpörgött megvalósítási folyamat eredményeként

¹ A projekt koncepciójáról részletesen lásd: NAGY 2023. 37–41.

² A „Veszprém megye közigazgatási adattára. Közigazgatási beosztások és tisztségviselők adatbázisa 1945–1990” című adatbázis 2010–2021 között működött a www.veml.hu honlapon, jelenleg nem elérhető.

³ <https://www.epfl.ch/research/domains/venice-time-machine/> (A letöltés ideje: 2025. november 4.)

⁴ 2019-ben jött létre a Time Machine Organization, amely a hasonló európai projekteket fogja össze. SIPOS 2023. 113., KENYERES 2023. 989–991.

⁵ Az alkalmazás fejlesztését az Arcanum Adatbázis Kft. valósította meg. SIPOS 2023. 113.; <https://www.hungaricana.hu/hu/budapest-idogep/> (A letöltés ideje: 2025. november 4.)

⁶ Back end: informatikai kifejezés a háttéradatbázis megnevezésére, amely a felhasználó

2023 tavaszára elkészült a front end⁷ is az EKF központi mobilapplikációjának részeként. 2023. június 30-án a Laczkó Dezső Múzeumban rendezett levéltári napon került sor a Veszprémi Térképvándor első bemutatójára. Az ekkor lebonyolított helytörténeti séták megmutatták, hogy a Térképvándor turisztikai, illetve ismeretterjesztő célra jól hasznosítható.⁸ 2024-ben az első verzió tapasztalataira építve már önálló MNL-fejlesztésként indult meg a „Térképvándor 2.0.” honlap verziójának fejlesztése. Az adatvizualizációra épülő, interaktív térképes alkalmazás az EKF-es mobilapplikációban még nem szereplő, további tartalmakkal egészült ki, alkalmassá téve a felületet mélyebb tudományos kutatások számára is. A megújult Veszprémi Térképvándor sajtónyilvános bemutatóját a Veszprém Vármegyei Levéltárban 2025. március 14-én tartották meg.⁹

A Térképvándor koncepciója

A Térképvándor rendszerének alapját Veszprém város történeti magjának 1850–1950 közötti utca- és házszerkezete képezi. Ezt a szerkezetet a három, korszakban készült történeti térkép segítségével lehet megjeleníteni. A térképek kiválasztásának legfontosabb szempontja az volt, hogy jól beazonosíthatók legyenek rajtuk az egyes utcák, telkek, házak és más épületek. Ezeknek a feltételeknek az 1857. évi országos kataszteri felméréskor készült térkép, az 1927. évi és az 1947. évi várostérképek feleltek meg leginkább. Az egyes objektumok térképészeti szempontból pontos, precíz ábrázolásán túl szükség volt olyan a térképeken szereplő azonosítókra (helyrajzi szám, telekszám, házszám), amelyek révén a különböző levéltári iratokból, nyilvántartásokból kinyert további adatok, információk társíthatók az egyes térképi helyekhez. A térképes felület mögötti adatbázisban a korabeli házjegyzékekből és házösszeírásokból származó információk, a házak és háztulajdonosok legfontosabb adatai kerültek feldolgozásra. A back endbe kerültek a házakhoz, telkekhez kapcsolva válogatott levéltári források digitális másolatai is. Így az MNL Veszprém Vármegyei Levéltára őrizetében lévő több ezer középület- és lakó-

---

számára nem látható. Lásd NAGY 2023. 42–43.

⁷ Front end: informatikai kifejezés az adatbázisnak a felhasználók által is elérhető, internetes megjelenését biztosító felületének megnevezésére. Lásd NAGY 2023. 43–44.

⁸ https://mnl.gov.hu/mnl/terkepvandor/hirek/bemutattuk_a_terkepvandort (A letöltés ideje: 2025. november 4.)

⁹ https://mnl.gov.hu/mnl/veml/hirek/veszpremi_terkepvandor_sajtonyilvanos_bemutato_kepgaleria (A letöltés ideje: 2025. november 4.)

1.) A Kapuváry-ház 1909-ben (MNL VeVL XV.81.a. VK-991)

háztervrajz, telekjegyzőkönyv, korabeli fotó vált online elérhetővé a Veszprém múltja iránt érdeklődők számára.

A Térképvándor elképzelésének központi elemét képezi a papíralapú történeti térképek informatikai feldolgoása. Az eredeti térképek digitalizálása, szkennelése után el kellett végezni a térképek georeferálását és vektorizálását, a poligontérkép elkészítését, ami biztosította azt, hogy a térképek digitálisan egymásra rétegezhetőek legyenek, és a térképek minden pontja egymással összeköthető legyen a GPS-koordináták segítségével. Így a mai állapotot mutató digitális térképekkel (Google Maps, OpenStreetMap) is gond nélkül összekapcsolhatóvá vált a rendszer. Voltaképpen a térképek hangsúlyos szerepe, a köztük való váltások lehetősége, a virtuális barangolás biztosítása volt, ami miatt végül a projekt és a felület is a Veszprémi Térképvándor nevet kapta. A vektorizált térképeken körberajzolt házakhoz és telkekhez (azaz a házakat és a telkeket leképező poligonokhoz) kapcsolódik a tényleges (háttér-) adatbázisban feldolgozott adattartalom, valamint a különböző digitális iratmások és képek is ezekhez lettek rendelve. Így valósulhatott meg a teljes körű adatvizualizáció.

Az adatbázis felépítése

Jelen állapotában a Veszprémi Térképvándor alkalmazás az alább felsorolt levéltári forrásokból épül fel.

Térképek

1. Veszprém város kataszteri térképe, 1857 (MNL OL S 78. No. 2423.)
2. Veszprém rendezett tanácsú város átnézeti térképe, 1:5000 (Szerkesztették: Tóvári János, Peterdy Artur, Cságyoly Ferenc), 1927 (MNL VeVL XV.11.f.)
3. Veszprém megyei város átnézeti térképe, 1:5000 (Szerkesztette: Nagymihály Ferenc), 1947 (MNL VeVL XV.11.f.)

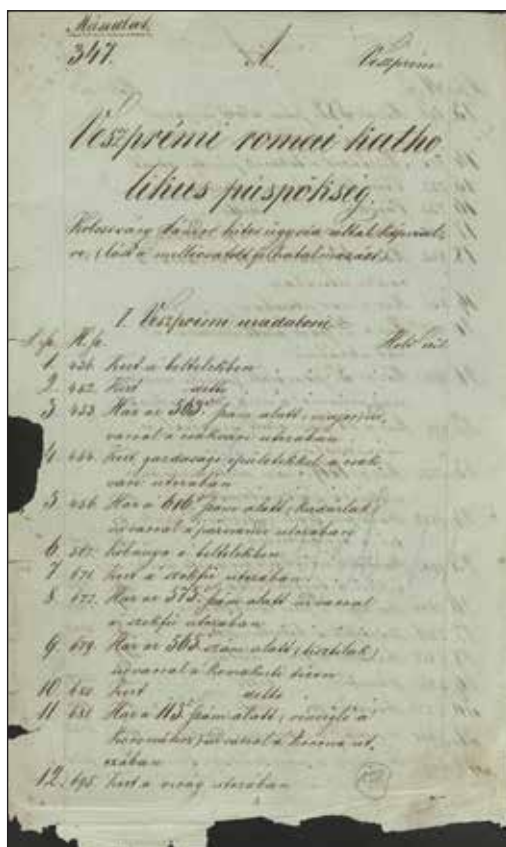
Házjegyzékek, összeírások

4. Veszprém város házjegyzéke, 1857 (MNL OL S 79. No. 1536. / MNL VeVL XV.14.)
5. Veszprém város 1898. évi házjegyzéke (MNL VeVL V.177.)
6. Veszprém város különböző korú házjegyzékei, 1907–1938/1945 (MNL VeVL V.177.)

Telekjegyzőkönyvek

7. Veszprém város telekjegyzőkönyvei, 1857–1930-as évek (MNL VeVL VII.6.c.2.)

2.) Veszprém város házjegyzéke 1926-ból (Forrás: MNL VeVL V.177.)

3.) A Veszprémi Püspökség telekjegyzőkönyvének első lapja, 1856
(Forrás: MNL VeVL VII.6.c.2. No. 347.)

Tervrajzok

8. Veszprém városi épületek tervrajzai, 1902–1945 (MNL VeVL V.177.)

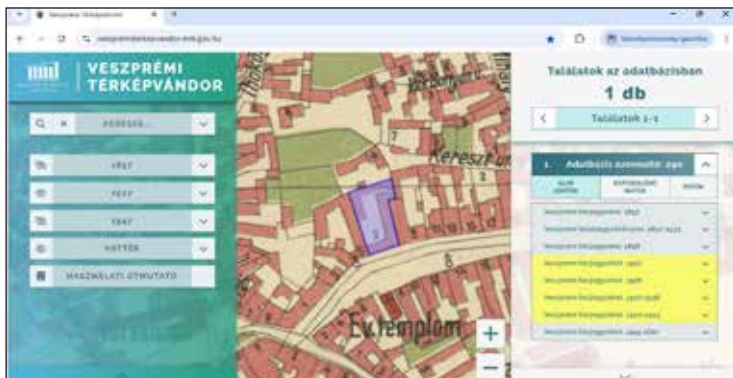
Fotók

9. Épületek, közterületek fotói, 20. század (MNL VeVL XV.81.a.)
10. Veszprémi épületek, közterületek fotónegatívjai, 1959–1989 (MNL VeVL XV.13.e.)

A statisztikai adatokat tekintve összességében a 2025. évi állapot szerint a Veszprémi Térkép-vándor a 3 db történeti térkép képezte idősíkokhoz kapcsolva 2038 db házat és telket, 12 221 rekordban a házak és háztulajdonosok adatait, valamint 26 347 db digitális képet (telekjegyzőkönyvek, tervrajzok, fotók) tartalmaz.

Az adatbázis használata és a felhasználók

Ki, mire és miként használhatja az új levéltári adatbázist? A Térképvándor internetes felületén (<https://veszpremiterkepvandor.mnl.gov.hu/>) használati útmutató segíti a tájékozódást. A térképek kezeléséről, a keresési lehetőségekről, a találati listák értelmezéséről olvashatunk itt hasznos információkat. A GY.I.K.-ból megtudhatja a felhasználó, hogy miként tud hozzájutni az adatbázisban felfedezett, őt érdeklő képek teljes felbontású példányához.¹⁰ A felület széles közönséget céloz meg a laikus érdeklődőktől a hely- és családtörténeti kutatókon, a tudományos szakembereken át, az ügyfeleken és hivatalokon keresztül egészen az iskolákig, tanárokig és diákokig. A Térképvándor nagyon sok lakástulajdonos nevét tartalmazza, ami sokat hozzátehet a családtörténeti kutatásokhoz. A város időbeli és térbeli változását, terjeszkedését, új utcák születését, házak építését és lebontását, tulajdonosok változásait követhetik nyomon az amatőr helytörténeti kutatók, de például a készülő várostörténeti monográfia tudományos kutatói is profitálhatnak a Térképvándor tanulmányozásából. A levéltárat ügyfélként felkereső háztulajdonosok már a felületre fellépve otthonról megállapíthatják, őriz-e a levéltár számukra hasznos dokumentumot, amelyet érdemes kikérniük hiteles másolatban is. Az önkormányzat munkatársai számára is adhat segítséget az alkalmazás egy-egy új városi emlékhely kialakításakor¹¹, vagy új építkezések és városrészek tervezése al-

4.) A Térképvándor alkalmazás internetes felülete

¹⁰ Az adatbázisba a képek kis felbontásban kerültek feltöltésre. A levéltár őrizetében lévő iratok másolatának és a fotóknak a felhasználása a levéltár engedélyéhez kötött.

¹¹ 2025 tavaszán a VMJV Köztéri műalkotások munkacsoport számára nyújtott segítséget az Auschwitzban meggyilkolt, elhurcolásuk előtt a ma már nem álló Horthy utca 19. számú házában lakó Hamburger család tagjai emlékére elhelyezendő botlatókövek pontos helyének kijelöléséhez.

kalmával a korábbi korok állapotának tanulmányozása során. Az iskolák és a történelemtanárok a helytörténet tanításához nyerhetnek kiváló segédletet, a vármegyei levéltár pedig az iskolán kívüli oktatás keretében tartott levéltári órákon és helytörténeti vetélkedők szervezéséhez¹² használhatja sikerrel a Térképvándort.

A jövő – további fejlesztési lehetőségek

Az adatbázisok többségére soha nem mondhatjuk azt, hogy készen vannak, hacsak nem döntünk a lezárásuk mellett. Bizonyos határok között egy adatbázis szerkezete fejleszthető, az adattartalom bővítése pedig általában csak tárhely kérdése. Ilyen módon a Veszprémi Térképvándor előtt is vannak még távlatok. A technikai fejlesztések, frissítések bizonyos időnként törvényszerűek akár a keresés és a megjelenítés optimalizálása, az adatbázis-szerkezet kisebb módosításai vagy az interaktivitás növelése terén. Tartalmi szempontból szóba jöhet további térképretegek beillesztése, a vektorizált házak számának növelése további városrészek bevonásával (Nándortelep, Újtelep, Dózsaváros északi része, majd az újabb építésű Jutasi úti lakótelep, Egyetemváros és Cholnokváros városrészek). A digitális állomány növelhető újabb levéltári források feltöltésével. Feltétlenül bővítendő a honlapon verzió a mobilapplikációban elérhető háztörténetekkel. Ezeknek a történeti leírásoknak az integrálásával szeretnénk főként a laikus felhasználók számára barátibbá tenni a Térképvándort. Az archív fotóállomány növelése céljából a vármegyei levéltár fotógyűjtési akciót tervez. Főként 1945 előtti veszprémi utcaképek, épületek, házak fotóit várjuk, amelyeket a levéltár műhelyében digitalizálunk, majd feltöltjük őket a Térképvándorba. Ezzel a képeket ajándékozó városlakók is részesei, alakítói lehetnek a projektnek.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS IRODALOM

MNL OL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest
S 78 = Térképtár, Kataszteri gyűjtemény, Térképek
S 79 = Térképtár, Kataszteri gyűjtemény, Iratok

---

¹² Erre volt példa a 2023 szeptemberében az EKF-támogatással megvalósult Kincskereső pályázat keretében Veszprém belvárosában megrendezett helyszíni vetélkedő. Majd 2025 tavaszán felnőtt- és diákkategóriában Veszprémi Térképvándor online várostörténeti vetélkedőt bonyolított le a vármegyei levéltár.

MNL VeVL = Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Vármegyei Levéltára, Veszprém

V.177. = Megyei városok és községek, Veszprém város Mérnöki Hivatalának iratai

VII.6.c.2. = A jogszolgáltatás területi szervei, Veszprémi Járásbíróság iratai, Telekkönyvi iratok, Telekjegyzőkönyvek

XV.11.f. = Gyűjtemények, Térképgyűjtemény, Nyomtatott térképek

XV.13.e. = Gyűjtemények, Fényképgyűjtemény, Péterfay Endre fényképgyűjteménye

XV.14. = Gyűjtemények, Fénymásolatgyűjtemény

XV.81.a. = Gyűjtemények, Digitális képmásolatok gyűjteménye, Veszprémi Kaleidoszkóp

KENYERES István (2023): A Budapest Időgép mint a történeti kutatás eszköze. *Századok* 157 (2023) 989–1004.

NAGY Szabolcs (2023): A veszprémi „Térképvándor” projekt. In: KARLINSZKY Balázs – VARGA Tibor László (szerk.): *Műhelykonferencia. Építészeti topográfia, műemléki és műtárgy inventarizáció, adatbázis építés a gyakorlatban*. Veszprém. 37–48.

SIPOS András (2023): Budapest Időgép. In: KARLINSZKY Balázs – VARGA Tibor László (szerk.): *Műhelykonferencia. Építészeti topográfia, műemléki és műtárgy inventarizáció, adatbázis építés a gyakorlatban*. Veszprém. 113–123.

Kulcsszavak: adatbázis, fotó, telekjegyzőkönyv, térkép, tervrajz

Áradások a veszprémi Séden és a vidéken 6.

(Okok és következmények)

KOVÁCS GYŐZŐ GYULA

Floods in Séd, Veszprém, and the surrounding area 6.

(Causes and consequences)

Veszprém County and the Bakony Hills have two main watercourses. One is the Torna Stream, which rises in the Northern Bakony Hills, near Csehbánya. The other watercourse, Veszprém's main drainage channel, is the Séd stream. Its highest sources originate north of the village of Herend, on the southern slopes of the 485-meter-high Somod and Sáralás mountains in the Bakony Hills. In the past, countless mills operated on both the Torna and Séd streams.

Those living near both streams had to suffer the devastation of floods on several occasions, which not infrequently led to tragedy. In order to prevent flooding, almost every spring, millers had to be warned by decree to keep the streams and mill ditches clean and to maintain the sluices and other structures. Despite the warnings and regular maintenance, floods were often unavoidable. These were caused by the rapid melting of snow accumulated in the Bakony Mountains in late winter and early spring, and by flash floods caused by cloudbursts in the summer months.

This paper presents the floods that occurred on the two streams and in the vicinity of Veszprém in 1962–1963, their causes and consequences, as well as the flood protection works.

Keywords: cloudburst, flash flood, snowmelt, Veszprém, weather

Veszprém vármegyének és a Bakonynak két fő vízfolyása van. Az egyik a Torna patak, a másik vízfolyás, Veszprém fő vízlevezetője a Séd patak. Legfelsőbb forrásai Herend községtől északra a 485 méter magas Somod és Sáralás bako nyi hegyek déli lejtőin erednek. Mindkét patak mellett élőknek többször is el kellett szenvedniük az árvizek pusztítását, amelyek nem egyszer tragédiához is vezettek. Ezek okozója a tél végi, tavaszi időszakban a Bakonyban felgyülemlett hótömeg gyors olvadása, a nyári félévben pedig a felhőszakadások okozta villámárvizek kialakulása. Jelen dolgozat a két patakon és Veszprém környezetében kialakult áradásokat, azok okait és következményeit, valamint a védekezési munkákat mutatja be az 1962–1963-as évekből.

Az 1961–62-es télről és áradásairól

1961–62 tele mérsékelten hideg és átlagos csapadékú volt, hóolvadás okozta árvízről nem kellett tartani. Ugyanakkor egy jelentősebb mennyiségű csapadék, ami fagyott talajra érkezett, a Bakonyban gyorsan lefolyva a patakokon villámárvíz kialakulásához vezetett. Az 1962. január 11-i éjszakai és 12-i délelőtti esőzések következtében megduzzadtak a patakok, kiléptek medrükből, különösen a Bakony vidékén. A jelentések szerint az áradás 12-én délelőtt 11 órakor kezdődött, és délután egy órakor érte el tetőpontját.

A veszprémi meteorológiai állomás jelentése¹ szerint január 11-én (12-én reggel 7 óráig) Veszprémben 12,4 milliméter, majd 12-én délelőtt további 4,4 milliméter eső esett. A gondot elsősorban az okozta, hogy ez a nem nagy mennyiség térségünkben is, a Bakonyban is fagyott talajra hullott, nem tudott a talajba beszivárogni, így rövid idő alatt elérte a patakokat, ami téli villámárvízet okozott.

A Közép-dunántúli Vízügyi Igazgatóság szakaszmérnökségének védelmi naplójába 1962. január 12-én tett bejegyzések² szerint:

16:30 A Veszprém Városi tanács Ig. Osztályától Sági elvtárs érdeklődik, hogy a veszprémi Séd patak duzzadása miatt nincs-e szükség a lakosság mozgósítására? A Vidám Park víz alatt lévén és esetleg a Lackó forrás elöntése³ esetén a város vízellátása veszélyben lehet.

¹ A veszprémi meteorológiai mérésekről és feljegyzésekről készült naplók (havonta egy-egy két- vagy négyoldalas ív összefűzve) a HungaroMet (korábban Országos Meteorológiai Szolgálat) archívumában megtalálhatóak. Vannak hiányzó hónapok és évek is, amikor valami okból a mérés szünetelt, vagy az észlelőív nem került be az Intézetbe. Fájdalmasan hiányos a két háború időszaka. 1962–63-ban a meteorológiai észlelőállomás a NEVIKI [Nehézvegyipari Kutatóintézet] területén működött. Az észleléseket dr. Monostori Elek végezte. Az észlelőívek digitális másolatai engedéllyel a szerző tulajdonában vannak. Amikor az „eredeti észlelőívre” hivatkozunk dátum és időpont szerint, akkor ezeket az adatokat ismertetjük nyers vagy feldolgozott formában.

² Forrás: Somodiné Kaliczka Csilla: *Vízjárok a Veszprémi Séd vízgyűjtő területén* (kézirat). 7. melléklet: Történeti vízjárok a Veszprémi Séd vízgyűjtő területén. A szerző 1959-től a Közép-dunántúli Vízügyi Igazgatóság Veszprémi szakaszmérnökségének védelmi naplójából közöl szemelvényeket, amely bejegyzések a Veszprémi Sédre, illetve annak vízgyűjtő területére vonatkoznak. A naplókban minden olyan eseményt rögzítettek, amely készültség elrendelésével járt, ugyanakkor a készültség mértékéről nem található információ. A kézi bejegyzések nem minden esetben voltak olvashatóak, ezért egyes szavak, illetve nevek hiányozhatnak. Részletek közlése a szerző engedélyével.

³ A Laczkó-forrás elöntése itt a forrás közelében lévő kútra [Kisvölgyi karsztakna] vonatkozik, amelyet az 1960-as évek elején kapcsoltak be a városi vízhálózatba.

16:45 A veszprémi Séden Papkeszi és Berhida mozgósítva a veszély miatt.
16:50 Székesfehérvárott az Igazgatóságon is ügyeleti szolgálatot tartanak. Máté Zoltán főmérnöknek a fentieket jelentettem és kértem véleményt a fenti Városi Tanácsi kérdésre vonatkozóan. Merényi Gotthard véleménye szerint a Séd gyors lefolyású és a város veszélyeztetve nem volt hasonló eseteknél.

18:00 M.P. elvtárustól Antal elvtárs tájékoztatást kér a Veszprémi Séd vízállása tetőzése felől és az esetleg szükségessé váló intézkedések, valamint a lakosság igénybevétele felől.

20:30 Mohos Pál szakaszmérnök úr jelenti: Veszprémben a Séd árvize elöntötte az Unger galériát a Kiskúti és a Lampert galériát⁴ s e miatt csak a Sintérekúti Kutak és az aranyosvölgyi galériák szolgáltatnak vizet, amiből sajnos a magasabban fekvő városrészeknek már nem jut.

Holnap reggel a fertőtlenítés megkezdődik, a vízszolgáltatás előreláthatóan délben újra megindul a fertőtlenített kutakról is.

A veszprémi *Napló* január 13-án, szombaton arról tudósított⁵, hogy „Veszprémben a Séd kilépett medréből, [...] A veszprémi tűzoltóság négy fecskendőt küldött a veszélyeztetett területekre a Séd mentére, főképen a Lackó-forrás (sic!) tájékára. A Lackó-forrásnál ugyanis, a lőtérnél négy lakóházat elöntött a víz. Mintegy 30–40 centiméter magasságban folyt az áradat. A víz miatt a fecskendőt szállító autók nem tudták a lakóház csoportot megközelíteni, ezért nem tudtak hozzáfogni a szivattyúzáshoz, csak a mentési munkálatokhoz. Munkájukban segítette a honvédség és a rendőrség is, a lakóházakból kiszállították a bútorokat.

A Budai-malomhoz szintén segítséget kértek, de mivel a veszély nem volt nagy, egyelőre a tűzoltóság nem vonult ki – ha szükséges lett volna egyébként, az átcsoportosítást könnyen megoldották volna. A déli órákban Veszprémben még a Kádár utcában volt veszély. A tűzoltókocsik azonban hamarosan kiszivatták a vizet.

Devecserben a Torna patak öntött ki. Az állomásnál, az országúton mintegy 25–30 méteres szakaszon ömlött keresztül a víz, 10–15 centiméteres vastagságban, veszélyeztetve a környező házakat is. A lakosság homokzsákokkal és földgáttal igyekezett meggátolni az áradatot. Jó munkát végzett a helyi önkéntes tűzoltó testület, a honvédség segítségével. Az AKÖV⁶ öt gépkocsija is

⁴ Galéria: vízügyes szakkifejezés, az adott forrásvidéken kialakított gyűjtőkutak összességét jelenti, amelyek egy nagyobb víznyerő kúthoz kapcsolódnak. Az említett három „galéria” a Séd völgyében, a Kiskuti csárda közelében található, védett, elkerített terület.

⁵ *Napló*, 1962. január 13. Nem okozott komoly károkat az árvíz. 1.

⁶ AKÖV: Autóközlekedési Vállalat. Veszprémben később: 15. számú Volán Vállalat.

részt vett a mentésben, és segítettek az állami gazdaság és a gépállomás dolgozói is.

Ajkán szintén kiöntött a Torna patak. A város egy utcáját elöntötte. Ugyancsak kiöntött Márkó előtt is, és a 8-as számú műúton mintegy húszméteres szakaszon öt-tíz centiméter vastagon folyt keresztül a víz. A KPM⁷ 4. számú Szakasztechnikusok jelentése szerint az árvízveszélyre felkészültek, azonban nem jelentett komoly gondot az áradás. A tanács illetékes osztályának vezetői a helyszínen irányítják a munkálatokat.

Délután egy órakor a veszély tulajdonképpen már el is múlt, bár még az esti órákban is csak csekély mértékben apadtak a megduzzadt patakok. Az eddigi jelentések szerint anyagi kár nem keletkezett. Néhány vályogház még veszélyben van Devecserben, ha az éjszakai órákban nem csökken lényegesen a vízállás. Az esti órákban érkezett jelentések szerint a helyzet megnyugtató, nem várható továbbra áradás.”

A Veszprém megyei Víz- és Csatornamű Vállalat veszprémi üzemegysége közleményt adott ki, miszerint a Séd áradása következtében a kutak fertőtlenítése miatt a vízszolgáltatás előreláthatóan csak 13-án délután 2 óra körül indul meg.

A Vízügyi Igazgatóság szakasztechnikusának naplójába 1962. január 13-án az alábbiak kerültek:

9:00 Kocsis Viktor jelenti: A Séd árvize hajnali 2 órakor tetőzött Vilonyánál, átfolyva a Vilonya-Királyszentistván úton. Berhidán semmi kárt nem okozott. Leutazik Papkeszibe s onnan is ad jelentést.

12:10 Kocsis Viktor jelenti: Papkeszinél a Séd hajnali 2–3 óra között tetőzött. Tanács közérővel a befolyó árkokat trágyával zárta el, így a víz nem tudott kilépni. 11 órakor 1 méter apadás volt. Elöntés nem történt. Mederrézsű nagyon megrongálódott.

A *Napló* 1962. január 14-i tudósítása⁸ szerint „az árvízveszély szombaton virradóra megyénk minden veszélyeztetett részén megszűnt. A veszély legnagyobb volt Veszprémben, a Séd mentén és Devecserben, a Torna-patak környékén. A jelentések szerint Veszprémben pénteken este hat órára már 20 centimétert, Devecserben este hét órára hetven centimétert apadt a víz. Kárt megyénk egyetlen helységről sem jelentettek. A mentés során sérülés nem történt – csupán Devecserben egy megrémült koca harapta meg mentése közben egy önkéntes tűzoltó kezét. Épületek nem rongálódtak meg.

⁷ KPM: Közlekedési és Postaügyi Minisztérium

⁸ *Napló*, 1962. január 14. Elmúlt az árvízveszély. Forralva fogyasszuk a vizet. 1.

1.) Az elöntött Puskás-malom (MNL VeVL, Veszprémi Kaleidoszkóp)

Tegnap a veszprémi tűzoltóság a Laczkó-forrás környéki házak pincéiből, a 64-es AKÖV telephelyéről és a Budai-malom környékéről, az elárasztott pincékből kiszivattyúzta a vizet. A pénteki mentésekben és a készültségi őr-szolgálatban 30 rendőr és 10 katona is segített a tűzoltóságnak. Tegnap Devecserben is kiszivattyúzták a vizet az elöntött épületekből a Pápai Tűzoltó Alosztály és a Devecseri Önkéntes Tűzoltótestület tűzoltói. Még a nap folyamán visszatérhettek otthonukba a kiköltöztetett családok.

A Közúti Igazgatóság jelentése alapján – bár több útszakaszon átcsapott a víz – az utakban nem okozott kárt az áradás, csupán az útpadkát mosta el egy-két helyen, amit már rendbe is hoztak. Rendőrségi jelentések szerint a közlekedésben sem volt fennakadás. Az árhullám szombaton reggelre elvult, további veszélytől nem kell tartani.”

A Veszprémi Városi Tanács Egészségügyi Osztálya közleményben értesítette a lakosságot, hogy az áradás következtében a város néhány vízgyűjtő helyére betört a víz, és szennyezte a forrásokat, az ivóvízkészletet. A fertőzés esetleges bélhurutos megbetegedéseket okozhatna, ezért az ivóvizet néhány napig erősen klórozzák. Az ivóvíz kellemetlen klórszagát forralással meg lehet szüntetni. Az egészségügyi osztály kéri Veszprém város lakóit, hogy további intézkedésig tartsák be az egészségügyi óvórendszabályokat, ivásra, ételmezszermosásra csak felforralt, majd lehűtött vizet használjanak.

A Séd pénteki áradása nemcsak a veszprémi lakosság vízellátásában okozott átmeneti zavart, hanem a *Napló* nyomdai előállításában is. „Az öntőgép, amely a betördelt és lemezre préselt újságoldalakat ólomba önti, vízhűtéses.

Vizet pedig a vízművek sem tudott adni. Veszélyben forgott a megyei pártbizottság lapjának szombati megjelenése. Hiába ügyeskedett Bódiss József rotációs gépmester, víz nélkül nem működött az öntőgép.

És, mint pénteken annyi helyen, itt is a tűzoltóság segített. Délczeg Béla tűzoltóőrnagy, alosztályparancsnok tétovázás nélkül intézkedett, s éjjel fél tizenkettőkor megállt a piros szerkocsi a nyomda előtt. Németh Sándor szakaszvezető és Szántó György próbaidős tűzoltó pillanatok alatt felszerelte a fecskendőkígyót. Az öntő ajtajában már elkészülve várta őket a csatlakozó gumicső, amellyel a vizet a gép csőhálózatába eresztik. Izgalmas pillanatok: sikerül-e a csatlakoztatás?

Sikerült. A hosszú vászontömlők gyorsan megteltek vízzel, működni kezdett az öntőgép. Minden perc drága, mert a vonatok nem várhatnak, az újságnak el kell jutni a legkisebb faluba is, időben.

Egymásután kerültek ki az ólomlemezek a gépből, s fürge kezek szerelték fel a hatalmas rotációs gépre. Vízsuhogás, sístergés hallatszott az udvarról. A sebtiben összetákolts csatlakozó elengedett. Értékes percek mentek veszendőbe, amíg a csatlakozást újból megteremtették.

Gyorsan ment az öntés, de mégis lassúnak tűnt. Végre elkészült a 18 lemez, s felszerelve várta az indulást. Gyors próbanyomás, és a hatalmas rotációs gép ontani kezdte a Napló szombati példányait.

Az újság elkészült, s fennakadás nélkül eljutott az olvasók kezébe. Az emberi leleményesség, a tűzoltók megértése, segítőkészsége legyőzte az akadályt.

S Németh Sándor szakaszvezető büszkén jelenthette az ügyeletes tisztnek: a parancsot végrehajtottuk!

Köszönet érte, elvtársak!"⁹

Január 14-én, vasárnap a *Népszabadság* is tudósított a veszprémi és Veszprém környéki áradásról. „Veszprémben szombaton nagy erővel dolgoztak a vízművek munkásai és a kivevényelt tűzoltók a megáradt Séd-patak vizének elvezetésén. A vízművek megállapították, hogy a nagy mennyiségű csapadék nem tudott a fagyos földre beszivárogni és hirtelen feltöltötte a vízgyűjtő medencét, aminek következtében az ötvenszeresére nőtt Séd-patak vize kiöntött medréből. A vízművek gépházát gáttal kellett megvédeni az áradástól.

A tűzoltók szombaton megkezdték a pincékbe ömlött víz szivattyúzását is. A vízellátás biztosítására már az éjszakai órákban erőfeszítéseket tettek. Szombaton fertőtlenítették a kutakat, a vezetékeket és a délutáni órákban ismét szennyezésmentes vizet juttattak a hálózatba.

⁹ *Napló*, 1962. január 14. Köszönet érte! 10.

Devecseren, ahol száz ház környékét öntötte el a víz, szombaton a pápai tűzoltók dolgoztak kettőzött erővel. A kilakoltatott családok szombaton ismét elfoglalták lakásaikat.”¹⁰

Az 1963. márciusi árhullám okai

A következő nagy árhullám és belvízveszély 1963 márciusában érte térségünket és a megyét. Előzményeként érdemes felidézni a hosszú, hideg és havas 1962–63-as tél eseményeit, megismerni az okokat, amik előidéztek a rendkívüli árvízhelyzetet.

Elmondható, hogy a megelőző telek átlag körüli hőmérsékletűek voltak, egész télen végighúzódó, zord időjárás korábban 1953–1954 telén gyötörte térségünket. Akkor a három téli hónap középhőmérséklete mínusz 4,4 °C-nak adódott, míg 1962–1963 telén ez az érték mínusz 5,0 °C volt. 93 napon borította hó a talajfelszín, a hóréteg vastagsága Veszprémben még március elején is közel 20 centiméter volt, de a Bakonyban, Farkasgyepűn meghaladta az 50 centimétert.

November első fele még enyhének bizonyult, csak a hónap második felében kezdett hűvösebbre fordulni az időjárás, amikor november 22-re a Földközi-tenger felől egy ciklon helyeződött hazánk fölé, és ennek hátoldalán a Dunántúlra viharos széllel igen hideg levegő áramlott, amely nagy havazásokat és hófúvásokat idézett elő. A Bakonyban elakadtak a bányászokat szállító autóbuszok, akadályok jelentkeztek a vasúti forgalomban. Az ekkor kezdődő zord tél kisebb enyhülésektől eltekintve március végéig tartott.

„Az idei első hó után gyorsan leesett a második is, és a vele jött szélviharok zavarokat okoztak az országutakon. A zirci járás területéről 30–40 centiméter, sőt helyenként ennél is magasabb hótakarókat jelentettek. A havazás és a szélvihar a menetrendszerű autóbuszjáratok forgalmában kisebb-nagyobb késéseket okozott.

Mint az AKÖV forgalmi főnöksége jelentette, a délelőtt folyamán [1962. november 23-án] Hárskút környékén erősen havazott és emiatt a déli és délutáni autóbuszjáratok Hárskút és Nagyvázsony felé nem indultak el.

A KPM Közúti Igazgatóság jelentése szerint a vihar pénteken de. legerősebb volt a Balaton térségében, különösen Balatonszöllős környékén. Az utak járhatatlanok voltak Szentgál és Zsófiapuszta, Nemesvámos és Veszprém-

¹⁰ *Népszabadság*, 1962. január 14. Több helyen kilépett medréből a Rába. Ötvenszeresére duzzadt a Séd-patak. 12.

fajs, Márkó és Hárskút, Kab-hegy és Szentgál között, valamint a balatonszölösi bekötőút.

Nehezen járhatók a Bakony és Ajka környéki utak. A hóakadályok eltakarításán folyamatosan dolgoznak az úttisztító munkások és a gépek.”¹¹

„A változatlanul tartó zord időjárás a megye minden részében óriási feladatok elé állította a közlekedés és posta dolgozóit. Vasárnap [1962. november 25-én] délelőtt a veszprémi vasúti szolgálat egyetlen vezetőjét sem lehetett a helyén találni, mindenki kinn a pályán irányította a hó elleni küzdelmet. Zirc és Veszprémvarsány között megbénult a forgalom és a hótorlaszok veszélyeztették a dudari bánya anyagellátását is. A bánya felszabadítására két mozdony indult egy hókével, de a nagy hóban a mozdonyok kisiklottak és hosszú órákba telt, amíg sikerült visszaemelni azokat a pályatestre. [...] Az autóbussz közlekedés szinte teljesen megbénult. Vasárnap délelőtt Veszprémből csak Litér felé lehetett eljutni. Pápáról hasonlóképpen egyáltalán nem indultak távolsági járatok. [...] A posta szombaton [november 24-én] este Szombathely felé nem tudott telefonösszeköttetést teremteni. Időközben itt a megrongált vonalat kijavították, vasárnap azonban Győr és Tapolca felé szakadt meg az összeköttetés, [...] Egész nap hősies küzdelem folyt a vonalak legalább időleges megjavításáért. Zirc és Dudar között tíz ember gyalogszerrel küzdött a hóval és javította Székhelyi József munkavezető irányításával a vezetékeket.”¹² Hétfő délelőtti [november 26.] jelentések szerint a Bakony útjait 70 centiméteres hó borítja. A szél több helyen, főleg Zirc környékén kétméteres torlaszokat emelt hóból. A tapolcai, sümegi, pápai és zirci járásokban több mint 50 községet zárt el a külvilágtól a hóvihar.”¹³

November 27-én reggelre „a havazás már alábbhagyott, sőt az eső valamennyire töplesztette is a helyel-közzel fúvás nélkül is méter közeli hóréteget (Gyepűkaján 75 cm), de a zord idő változatlanul nagy feladat elé állítja a közlekedés és a posta dolgozóit. Megfeszített munka árán vasárnap délután négy órakor megyénkben az összes vasútvonal felszabadult.

¹¹ *Napló*, 1962. november 24. Novemberi tél. Hóakadályok az országutakon – késnek az autóbusszok. 10.

¹² *Napló*, 1962. november 27. Küzdelem a hóval. Zirc és Veszprémvarsány között megbénult a forgalom. Veszprémből csak Litér felé közlekedtek az autóbusszok. Több helyen megszakadt a telefonösszeköttetés. 1.

¹³ *Napló*, 1962. november 27. Legújabbjelentés a hóviharról. 1. „A Bakonyban, Farkasgyepűn 90 centiméter hó esett. Nem ritkaság azon a vidéken ilyen hótömeg, de csak a tél végén. Novemberben egészen kivételes. Veszprém megyében a hóvihar több mint 50 községet zárt el a külvilágtól” – írta a *Népszabadság* 1962. november 27-én. 7.

2.) Az észak felé hömpölygő Séd a Benedek-hegytől nyugatra
(MNL VeVL, Veszprémi Kaleidoszkóp)

Természetesen a sokkal hosszabb és nagyobb eltakarítási munkát igénylő közutak esetében ilyesmiről még nem lehet szó. A Közlekedési- és Postaügyi Minisztérium Közúti Igazgatósága 4. sz. Szakaszmérnökségének közlése szerint kedden késő délután Veszprém megyében mintegy negyven község volt elzárva a külvilágtól. [...] A községi tanácsok majdnem mindenhol igénybe vették a közmunkát, így például Devecserben minden háztól egy személyt rendelt ki a községi tanács az utak megtisztítására. Az akadályok nem csekély méretűek, például Herend-bányánál és Városlőd-Kislődnél három méteres hótörleszokkal is meg kellett küzdeniük az eltakarítóknak.”¹⁴

„Veszprém megye legöregebb emberei sem emlékeznek az elmúlt napokhoz hasonló zord időjárásra, ilyen nagyarányú novemberi havazásra. A hó több mint 50 falut teljesen elzárt a külvilágtól. Veszprém megye 1900 kilométernyi közúti hálózata a legutóbbi felmérések szerint 180 kilométer kivételével hosszabb-rövidebb időre járhatatlanná vált.

Az utóbbi napokban az ország csaknem minden közúti hóeltakarító gépét és járművét a Balaton-felvidékre és a Bakonyba vezényelték. Sokszáz egyéb járművön kívül 33 nagyteljesítményű hóeltakarító gép dolgozott még pénteken is a megyében. A nagy gépi erővel, az üzemek, a fegyveres erők és a lakosság segítségével egy hét alatt szinte hihetetlen nagy hőtömeg alól szaba-

¹⁴ *Napló*, 1962. november 28. Felszabadultak a vasút- és főútvonalak. A távbeszélő összeköttetés helyreállítása megszerezte tart. Legfrissebb jelentéseink az őszi hócsatáról. 1.

dították fel az utakat Megyénkben 1720 kilométernyi útszakaszt borított el a 40 centimétertől három méterig váltakozó hóréteg, amelyet november utolsó napjára, péntekre 8–10 kisebb bekötőút kivételével felszabadítottak. Hatszáz kilométernyi útszakaszon a hótorlaszok magassága egy méternél magasabb volt. Ajkarendek közelében a hó magassága meghaladta a három métert. Pénteken már csak két község, Bakonyszentlászló, Hidegkút és néhány pusztai település volt elzárva a külvilágtól.

A letaposott és megjegesedett tetejű hóban még a legnagyobb teljesítményű gépek is sokszor felmondták a szolgálatot. A legtöbb úton a gépek után is körülményes a közlekedés, mert félméteres, vagy még ennél is nagyobb, úgynevezett hóbordák keletkeztek. Az állami közutakon 800 ideiglenes hómunkást foglalkoztatnak az utóbbi napokban, hogy csákánnyal próbálják fellazítani a jeges döccenőket. A zirci és a veszprémi járásban több helyen, nagyvonalerejű lánctalpas traktorokkal szántják a közutakat borító vastag havas jégpáncélt.

A községekben, a tanácsi bekötőutakon és a majorokat megközelítő dűlőkön pénteken még mintegy ötezer ember fáradozott az akadályok eltávolításán.”¹⁵

December első felében a Dunántúlon volt hidegebb, a talajt 15–20 centiméteres hó borította. Itt a hőmérséklet már a hónap elején sokfelé mínusz 10 °C alá süllyedt, és a déli órákban sem emelkedett fagypontra fölé. A keleti országrészekben az időjárás a tél kezdeti időszakában kissé enyhébb volt.

„A múlt héten még csak a hó jelezte a szokásosnál jóval korábbi tél beköszöntését, de az elmúlt napokban a derült ég és az ezzel járó erős éjszakai kisugárzás hatására, amit az összefüggő hótakaró még fokozott is, egyre mélyebbre szállt a hőmérő higanyszála. Hivatalosan még mindig ősz van, de hajnalonként a lehidegebb téli napokkal vetélkedő fagy köszönti a munkába indulókat.

A NEVIKI-ben¹⁶ működő veszprémi meteorológiai állomás vezetője, dr. Monostori Elek tegnap [1962. december 4-én] délben tájékoztatást adott a most kezdődő tél eddigi legalacsonyabb hőmérsékleti értékeiről. E szerint kedden hajnalban Veszprémben mínusz 11 fok, reggel mínusz 10 fok volt a hőmérséklet. A talaj mentén azonban Veszprémben mínusz 16 fokra süllyedt a hőmérő higanyszála.

A Bakony magasabban fekvő helyein, különösen az úgynevezett „fagyzugokban” különösen Bakonyszentkirály környékén még ennél is hidegebb volt

¹⁵ *Napló*, 1962. december 1. 1720 km közutat szabadítottak fel a hó alól. Lánctalpas traktorokkal szántják az utak jégpáncélját. 1.

¹⁶ Nehézvegyipari Kutató Intézet (ma a Pannon Egyetem „N” épülete).

tegnap éjjel. Egyes pontokon mínusz 23 fokra süllyedt a hőmérséklet, ami december elején egészen szokatlan ezen a vidéken.

Az erős lehülés keddre virradó éjszakán országszerte fokozódott és kedden egész napon át tartott.

Kedd reggelre a derült, hideg idő hatására befagyott a Balaton.¹⁷

„Pénteken este és az éjszaka [1962. december 14-én] folyamán megyénk területéről hóviharakat jelentettek. Egyes helyeken a hóakadályok miatt forgalmi zavarok keletkeztek. A KPM. Közúti Igazgatóság jelentése szerint a legtöbb út síkos volt. A 8-as főúton, a herendi tetőn, hófúvás miatt torlódás keletkezett a forgalomban. A legveszélyesebb a közlekedés a zirci járásban. [...] A menetrendszerinti autóbuszjáratoknál is forgalmi zavarokat okozott a rendkívüli időjárás. [...] A tájékoztatás szerint előreláthatólag késésekre számíthatnak az utasok mindaddig, amíg az utakat fel nem szabadítják.”¹⁸

„A péntek, szombati [december 14–15.] hóesés után néhány helyről vasárnap is jelentettek kisebb havazást, ez azonban már nem okozott komoly gondot. A behavazott utakat vasárnap mindenhol letisztították és az utak járhatók. A zirci járás néhány részén még vannak kisebb hóakadályok, [...] A hóeltakarítás ezeken az utakon jelenleg is folyik. [...] Vasárnapra feltámadt a szél és hétfőn délelőtt is a megye területéről óránkénti 80–85 kilométeres sebességet jelentettek. A szél elsősorban az ÉDÁSZ-nak¹⁹ okozott gondokat. Újmajorban egy fenyőfaoszlop kitört, s a vezetékeket is megszagatta. Vezetékek szakadtak el Veszprémben is. A javítási munkálatokat folyamatosan végezték, az áramszolgáltatásban nem voltak hosszantartó zavarok.”²⁰

December közepén néhány enyhébb nap következett, 17-ére a hórétég nagy része elolvadt, a Bakonyban elvékonyodott. December 18-án Skandinávia felől ismét hideg levegő árasztotta el a Kárpát-medencét, ezzel egy időben az ország keleti felén is hidegebbre fordult az idő. Mivel a hideg levegő beáramlása csak kisebb havazásokkal járt, nem alakult ki vastag hótakaró. Újabb, erőteljesebb havazás december 30-án következett, amely azonban esőbe, havas esőbe váltott, így vastagabb hórétég ekkor sem jött létre. A havazás 1963.

¹⁷ *Napló*, 1962. december 5. Veszprém: mínusz 16 fok! A Bakonyban 20 fok alá szállt a hőmérő higanyszála. Befagyott a Balaton. 1. „Kedd reggelre befagyott a Balaton. A Tihany-Szántódreév között közlekedő 1-es számú komphajó hétfő este közlekedett utoljára, s bevonult a Siófoki teletőbe. Személyhajó kedden már csak Siófok és Balatonfüred között közlekedett” – írta a *Népszabadság* 1962. december 5-én, szerdán. 1.

¹⁸ *Napló*, 1962. december 16. Kisebbségi hírek, hóviharak, hóakadályok a megyében. 1.

¹⁹ ÉDÁSZ: Észak-dunántúli Áramszolgáltató Vállalat.

²⁰ *Napló*, 1962. december 18. Helyreállt az autóbuszforgalom. Néhány út még nehezen járható. Vezetékeket tépett le a vihar. 1.

január első napjaiban is folytatódott, így a Bakonyban a hóréteg vastagsága ismét elérte a 10–15 centimétert.

„Az év első napján erősen havazott a megye egész területén. A hótakaró 5–15 centiméter között változik. 15 centiméteres hó esett a zirci járásban, s Veszprémtől délre eső területeken. A jelentések szerint megyénk területén nincs hóakadály”.²¹

Január első dekádjában átmeneti szünetet tartott a tél. Harmadikától kezdve ciklonok enyhe levegőt szállítottak a Kárpát-medence térségébe, a hőmérsékletek az évszaknak megfelelő értékig emelkedtek. Veszprémben 6-án és 7-én a hőmérsékleti minimumok is kevéssel fagyponthoz alaktak. A tél újabb rohama január 10-én indult meg, észak felől ismét hideg sarkvidéki légtömegek zúdultak a Kárpát-medencébe. Mindenütt havazott, a napi hőmérsékletek ismét a sokévi átlag alá süllyedtek. A hideg január 18-án érte el tetőpontját, a hőmérséklet Veszprémben mínusz 16,9 °C-ig süllyedt, a délutáni maximum mínusz 13,4 °C-on tetőzött.

„A hóesés után vasárnap dél felé a megye egész területén viharos erejű szél kerekedett. Az első szélvihart a Pápától nyugatra eső területéről jelentették vasárnap délelőtt. A szélesebbésség itt meghaladta a 80 kilométert is. Hétfőn délelőtt a megye egész területéről 70–75 kilométeres szélesebbésséget jelentettek. A megye területén hóakadályok keletkeztek és néhány út kivételével valamennyi járhatatlan. [...] Hétfőn délelőtt még a Közúti Igazgatóság munkásai a vihar miatt nem tudtak dolgozni. Néhány útról a hóakadály eltakarítását megkezdték ugyan, de a munkát abba kellett hagyni, mert az erős szél újra befújta hóval az utakat.”²²

„Veszprém megye 1900 kilométernyi hosszú úthálózatából csupán 350 kilométer járható, az is csak nehezen. A Bakony vidékére hullott hótakarót ugyanis a szél hétfőre virradó éjjel az útbevéágásokba hordta és nem egy helyen másfél-két méter vastag hótorlasz keletkezett. A megyében több nagy teljesítményű hóeltakarító gép dolgozik az utak felszabadításán.”²³

Január 16-án arról írt a *Napló*, hogy „a három napja tartó szélvihar még a kedd délutáni órákban is tombolt. Tegnap sok utat felszabadítottak, de az időnként újra feltámadó vihar ismét befújta. Különösen nehéz a helyzet a Bakony fennsíkján, Szentgál és Úrkút környékén. Erről a részről kedden délután

²¹ *Napló*, 1963. január 3. A hótakaró 15 centiméter. Csúszósak az utak. 1.

²² *Napló*, 1963. január 15. A vihar miatt csak néhány útszakasz járható. Zavarok az autóbusszközlekedésben. 1.

²³ *Népszabadság*, 1963. január 15. Hótakaró borítja az egész országot. Sok közúton hótorlaszok gátolják a közlekedést. Másfél-két méter vastag hótorlaszok Veszprém megyében. 3.

is nagy hóvihart jelentettek. A hókotró kénytelen volt állomáshelyére bevonulni, mert a szél annyira hordta a havat, hogy nem láttak rendesen tőle. A hófúvás Zirc és Veszprém környékén a legnagyobb.”²⁴

Január 16-ára virradó éjszaka annyira elcsendesedett a szél, hogy a hóeltakarítási munkák zavartalanul folytak. „A fő közlekedési útvonalak tegnap már járhatók voltak, csak a Városlőd–Pápa útszakaszon fordultak elő kisebb fennakadások. [...] Zircen és környékén, a legveszélyesebb szakaszon egy hóeke, egy hótoló és egy nagy teljesítményű hómaró dolgozik. [...] A megyénkben dolgozó hóeltakarító gépeket éjjel-nappal üzemeltetik, hogy a zavartalan közlekedést minél hamarabb lehessen biztosítani.

A nagy hideg és a szél a távbeszélő forgalomban nem okozott hibát.”²⁵

3.) *A Davidikum elárasztott kertje*
(MNL VeVL, Veszprémi Kaleidoszkóp)

Csütörtökön [január 17-én] az erős szélvihar megszűnt. „Ennek ellenére azonban a délutáni órákban még mindig több út járhatatlan volt, mert előzőleg nagy hótorlaszok keletkeztek. Valamennyi hóeke és hómaró kint dolgozott az országutakon és a főútvonalakat letisztították, több mellékútvonal azonban

²⁴ *Napló*, január 16. Az utak egyrésze járhatatlan. A szélvihar még tart. Zavarok az autóbuszforgalomban. 1.

²⁵ *Napló*, 1963. január 17. Hét hóeltakarító gép éjjel nappal dolgozik megyénk országútjain. Csak a bekötő utak nem járhatók. A vasúti és távbeszélő forgalomban nincsenek zavarok. 1.

még mindig járhatatlan volt. [...] Hóakadályokat jelentettek az olaszfalui bekötőútról, a hidegkúti betérőből és Lókút környékéről. [...] A rossz utak miatt több késést jelentettek, és több autóbuszjárat nem indult el.”²⁶

Átmeneti, néhány napos enyhülés után, január végén ismét egyre zordabb időjárás köszöntött be. Elsősorban a Tiszántúlon volt hidegebb, de térségünkben is mínusz 15 °C alá, február 3-án mínusz 17 °C alá csökkent a hőmérséklet. Január 21-től február 3-ig valamennyi általános és középiskolában rendkívüli szénszünetet rendeltek el.

Február 3-án újabb hóvihár vonult végig az országon, amit egy, a Földközi-tenger térségében kialakult ciklon okozott, amelynek enyhe levegője a Tiszántúlon fagypont fölé emelte a hőmérsékletet. Ott a havazás ónos esőbe, majd esőbe ment át. A Dunántúlon azonban mínusz 10 °C körüli hőmérséklettel, viharos északnyugati szél kíséretében hatalmas hófúvások alakultak ki, sokfelé elakadt a közlekedés.

„Szombaton és vasárnap orkánszerű viharral párosult a hóesés. Keszthely térségéből már szombaton délben erős vihart jelentettek, Zirc környékén délután 4 órakor kezdett fújni a szél, és esni a hó. Estefelé már az egész megye területén nagy vihar volt. [...] A jelentések szerint a megye egész területén 25–35 centiméter vastagságú hó esett a két nap alatt. Az utak többségén a hóakadályok 50 és 150 centiméter között váltakoznak. Hétfőn hajnalban csendesedett le a vihar, és a Közúti Igazgatóság valamennyi gépe kiment az országutakra. Ennek ellenére azonban nagyon nehéz a közlekedés. [...] Több helyen a honvédség lánctalpas vontatói segítettek kihúzni a hófúvásban akadt autókat. A hétfő reggeli jelentés szerint a balatoni útvonalon 32 centis volt a hóvastagság, és emiatt – bár hófúvás nincs – az autók nem tudnak közlekedni.”²⁷

„Vasárnap 13 órakor Porva és Bakonyszentlászló között, közvetlenül az alagút után, a másfél méteres hótorlaszban elakadt a Győrtől Alsóörsig közlekedő személyvonat. A vonat előtt, Zirc és Porvacesznek között, egy tehervonat vesztegelt a nyílt pályán, ezért a Zircről elindított két mozdonynak először ezt a szerelvényt kellett bevontatni. Közben elfogyott a mentőmozdonyok vize és szene, s így Veszprémből kellett hótoló mozdonyt kérni. Az elakadt személyvonathoz csak este kilenc óra után sikerült eljutni a kisegítő mozdonynak, amely közben ugyancsak többször elakadt és gyakran hátrahataltott.

²⁶ *Napló*, 1963. január 18. Már csak néhány út járhatatlan. 8.

²⁷ *Napló*, 1963. február 5. Az orkánszerű hóvihár miatt csak néhány út járható. 15 hómaró és hóeke dolgozik. Autóbuszok és vonatok akadtak el a hóvihárban. Két vonat elakadt a Bakonyban. Több mint 17 órát késett a vasárnap délutáni győri vonat. 1.

A vonatot, amely háromszáz utast szállított, csak éjjel fél kettőre tudták bevonatni Zircre, ahonnan csak reggel indulhatott tovább.”²⁸ Az utasok az éjszakát részben a fűtött vonaton, részben a zirci állomás várótermében töltötték.

Március 5-én megisméltődött a két nappal korábbi időjárás, amikor hasonló időjárási helyzet következtében ismét a Dunántúlon alakultak ki újabb hófúvások. A hótakaró vastagsága 6-án reggelre sokfelé elérte a 40–60 centimétert. Az alig felszabadult utakon újból, a korábbinál magasabb hóakadályok keletkeztek.

„A napok óta tartó hóesés és szélvihar teljesen megbénította a forgalmat. A kedd délutáni jelentések szerint csak a 8-as főút volt járható Veszprémtől Ajka felé. Fehérvár irányában már ezen az úton sem tudtak közlekedni. A 82-es műúton Zircig még eljutottak a gépkocsik, de ez az útszakasz is nehezen járható. A megye többi részén a menetrend szerinti autóbuszokat nem indították el, mert a járatok nem is érkeztek meg állomáshelyükre, nagyrésztük elakadt az utakon.

A hóékék és a hómarógépek sem tudtak dolgozni, mert a vihar újra betette az eltakarított utakat. Kizárólag a munkásjáratok előtt takarították az utakat, több-kevesebb eredménnyel. [...] Veszprémben tegnap a honvédség is segített a hóeltakarításban, sok katona dolgozott a városban az utak szabaddá tételén.”²⁹

A rendkívüli időjárási helyzet következményeinek felszámolása érdekében az MSZMP [Magyar Szocialista Munkáspárt] Veszprém megyei bizottsága operatív bizottságot hozott létre. A március 6-i ülésükön megállapították, hogy „a kenyérbéállításához szükséges liszt- és tüzelőkészlet a sütőiparnak rendelkezésére áll. A szállítást szánokkal végzik azokon a helyeken, ahol a gépjárművek közlekedése lehetetlen. A húsiparban eddig még nem volt fenakadás, a kiutalt mennyiséget a vágóhidak megkapták. [...] Mivel a szállítás [...] mindenütt nehézségekbe ütközik, a városi és járási tanácsok végrehajtó bizottságai utasítást kaptak, hogy szükség esetén közerőt is vegyenek igénybe az utak felszabadítására.”³⁰

Február második dekádjában a tél túljutott tetőpontján. Az Atlanti-óceán felől enyhe levegő áramlott a kontinensre, amely elsősorban a Dunántúlon

²⁸ *Népszabadság*, 1963. február 5. Tovább tart a kemény tél. Tizenkétezer hó munkás az országutakon. Elakadt a vonat a Bakonyban. 1.

²⁹ *Napló*, 1963. február 6. A hóvihar megbénította a forgalmat. Több órát késnek a vonatok. A bányászok derekasan helyt állnak. Sok gépkocsi vesztegel az országutakon. 1.

³⁰ *Napló*, 1963. február 7. A legfontosabb feladat az utak felszabadítása. Operatív bizottsági ülés a megyei pártbizottságon. 8.

érezte hatását. A vastag hótakaró lassan olvadni kezdett, de a Bakonyban 20-án is még 50–60 centiméter volt a hóréteg vastagsága. Az átmeneti enyhülés után 22-től ismét a kemény tél jutott uralomra, amelynek csúcspontja 27-én érte el hazánkat.

„Az évszakbeosztás szerint pénteken [március 1-én] köszöntött be a tavasz első napja, amely azonban gyakorlatilag az idei rendkívüli szigorú és hosszú tél fagyrekordjával jelentkezett” – írta a *Napló* március 2-án, szombaton. „A Meteorológiai Intézet központi előrejelző osztályára érkezett jelentések szerint a tél harmadik hideghulláma – amely február 20-án érkezett hazánkba – a péntekre virradó éjszaka tetőzött. Országsszerte mínusz 20 fok alá süllyedt a hőmérő, Putnok és Pápa vidékeiről mínusz 26 [...] fokot jelentettek a megfigyelők.”³¹ Veszprémben február 28-án mínusz 19,1 °C volt a hőmérsékleti minimum, mínusz 7,3 °C a délutáni maximum. Március elsején a minimum mínusz 18,3 °C-nak adódott, a hőmérséklet mínusz 5,3 °C-on tetőzött. Mindkét napon a talaj közelében mínusz 22,0 °C-ig süllyedt a hőmérő higanyszála. A hóréteg vastagsága elsején még elérte a 15 centimétert.

„Hétfőn [március 4-én] reggelre az erős szélvihar miatt a megye területén több helyen hófúvások keletkeztek az országutakon. Az erős szélvihar feltépte a lefagyott havat is és az országutakra hordta. A hétfőn déli jelentések szerint 24 út volt járhatatlan, többek között Nagyvázsony, Tapolca, Csopak, Balatonalmádi, Zirc és Ajka környékén. [...] A bányászjáratok nem tudtak közlekedni a reggeli órákban Úrkútra, Padragra, Herendre, Ajkacsingerbe és Dudarra. Több mint 300 bányász nem jutott el munkahelyére. Az erős szélviharban négy hómarógép és egy hóeke dolgozott az utak letakarításán. A KPM Közúti Igazgatóság újabb segítséget kért, és az esti órákban újabb gépek kezdték meg a munkát.”³²

„Hétfőn [március 4-én] este a megye minden területéről hóesést jelentettek. A hóvastagság legtöbb helyen 2–3 centiméter volt, Pápa környékén azonban a 6–7 centimétert is elérte. [...] Tegnap [március 5-én] délután már sokat javult a helyzet, 10 gép dolgozott az országutakon, még mindig nem sikerült azonban valamennyi utat szabaddá tenni. A hóakadályok helyenként a másfél métert, sőt egy méter 80 centimétert is elérték. Nehezítette a munkát, hogy napközben a hó olvadt és tapadt, éjjel pedig megfagyott. A hóeltakarító munkások csak nehezen tudtak előre haladni. [...] Legnehezebb a helyzet Balatonfüred környékén, ahol még több útszakasz járhatatlan. A Közúti Igazgatóság vala-

³¹ *Napló*, 1963. március 2. Pápa a leghidegebb város. Tetőzött a tél legnagyobb hideghulláma. Lassú javulás várható. 1.

³² *Napló*, 1963. március 5. Hétfőn 24 út járhatatlan volt a hóakadályok miatt. 1.

mennyi hóeltakarító gépét ezekre a helyekre irányította és ma [március 6-án] reggelre már felszabadították ezeket az utakat is.”³³

A kemény tél után az árvizek és a belvizek is sok bajt okoztak. A Duna és a Tisza vastagon befagyott, és félni lehetett a jégzajlás idején fellépő jégtorlaszok okozta vízduzzasztástól. Ez szerencsére elmaradt, nagy folyóink nem okoztak komolyabb gondot. Ehelyett a kis vízfolyások, hegyi patakok áradtak meg. Rossz lefolyású területeken a hóolvadáskor a hólé nem tudott a fagyott talajba beszivárogni, s így belvizek keletkeztek, amelyek mezőgazdasági területekben és rossz helyre épített házakban idéztek elő tetemes károkat.

1963 márciusa: erőteljes melegedés, belvíz- és árvízveszély

1963. március ötödikétől erőteljes melegedés kezdődött, 12-én a délutáni hőmérséklet 11,6 °C-on tetőzött. A hóréteg rohamosan olvadt, 8-ára már csak hófoltok maradtak. A hó gyors eltűnését segítette a néhány napos gyenge eső. Az enyhe idő beálltával a hegyekben is megindult az olvadás. Az árvízveszély megelőzéséről, illetve elhárításáról kérdezte a *Napló* tudósítója Markó Lászlót, a Vízügyi Igazgatóság Veszprémi Szakasztechnológusának vezető főmérnökét. Arra a kérdésre, hogy „melyik folyóknál, patakoknál legnagyobb a veszély meggyénkben”, a szakember a következő választ adta:

„A Torna patak Devecser – Somlójenő – Somlónásárhely-i szakasza, a Kígyós patak teljes hossza, a Csinger patak Ajkánál, a Csigere patak Somlónásárhelynél, a Bitva patak Nyárádnál, valamint a Séd Veszprém – Gyulafirátót – Kádárta – Papkeszi – Berhida-i szakasza. Különösen fenyegető a Torna patak, amely három termelőszövetkezeti községet, tehát lakott területet veszélyeztet, s a Csinger patak, amely az ajkai üzemekhez fekszik közel. A többi folyó áradás esetén mezőgazdasági területet érint.”³⁴

A riport készítésekor a szakember belvízveszélyről még nem tudott beszámolni, de az interjú megjelenésével egy időben már arról olvashattunk, hogy házakat öntött el a víz Berhidán. „Elöntött a víz 12 házat Berhidán, a Jókai utcában, kedden [március 5-én] délután. A mélyebb területen fekvő utca és a kertek víz alá kerültek az erős olvadás miatt és a 40 centiméteres ár elöntötte a lakóépületek helyiségeit is.

³³ *Napló*, 1963. március 6. Másfél méteres hóakadályok voltak tegnap az utakon. 1.

³⁴ *Napló*, 1963. március 8. Közös erővel az árvíz ellen. Nyilatkozik a vízügyi szakasztechnológus főnöke. 8.

A mentéshez a veszprémi tűzoltók is kivonultak, a község lakói, a gépállomás dolgozói és az önkéntes tűzoltók segítségével mintegy 60 méteres gátat építettek, hogy elzárják a mélyebben fekvő területre folyó víz útját. Az elöntött területről hajnali négy órára kiszivattyúzták a vizet, az épületekben és egyéb vagyonban nem keletkezett kár.”³⁵

1963. március 7. [Részlet a Veszprémi szakaszmérnökség védelmi naplójából.]

20:50-kor a Vízügyi Igazgatóság ügyeletesét A Járási Tanácstól Börzsönyi elvtárs felhívta és közölte, hogy Berhida községben [a] belvív lakott területeket veszélyeztet. Cca. [körülbelül] 20 ház van veszélyben, nagy teljesítményű szivattyút kér, hogy a területről a vizet el tudják távolítani. [A]tűzoltóság már kivonult, azonban a szivattyú nem elég. A víz elvezetése a vasút menti árokban lehetséges, ezért kéri, lehetőleg 150 méter hosszú tömlőt hozzanak. Papkeszi községben a Séd teljes meder teltséggel folyik. További emelkedés esetén a jobb parton elterülő lakóházakat veszélyeztet. A lakosság gáttal próbál védekezni, azonban Börzsönyi elvtárs szerint a gát nem megfelelő. A Járási Tanácstól többemagával kb. 19-20 óra körül gépkocsival volt a helyszínen. Közlése szerint cca. 22 h-kor ismét kiutaznak. Kértem, hogy a Szakaszmérnökség képviselőjét vigyék magukkal. Intézkedésről értesítést kér.

21-kor Igazgatóságot sürgős telefonra meghívtam.

21:00-kor Igazgatóság Ár- és Belvív ügyeletének fentieket jelentettem volna, de nem jelentkezett. Igazgató kartársnak jelentettem. Igazgatóságról alábbi intézkedést kaptam: Karászi Kálmán igazgató elvtárs intézkedett szivattyú ügyben és egy öntözőszivattyút 150 folyóméter gyorskapcsolású csővel útnak indított, Berhida községi tanácsnál fognak jelentkezni.

21:25-kor Börzsönyi elvtársnak jelentettem.

21:30-kor Markó László szakaszmérnök [a] Járási Tanács gépkocsijával a helyszínre kiutazott.

22:30-kor [az] igazgatóságról Vajnay főmérnök telefonált, Berhida és Papkeszi községek belvív helyzetéről érdeklődött. Kéri Markó kartársat, hogy telefonon tájékoztassa.

1963. március 8.

3:30-kor Takács István kartársnak az alábbi tájékoztatást adtam a helyszínen tapasztaltakról. A március 6-án és 7-én bekövetkezett olvadás miatt Berhida községtől nyugatra, a vasúttól északra fekvő szántóterü-

³⁵ *Napló*, 1963. március 8. Házakat öntött el a víz Berhidán. 8.

letekről cca. 60 katasztrális holdat az érkező belvizek elárasztottak. A község nyugati szélén fekvő lakóházak közül 3-at előntés fenyegetett. A községi tanács végrehajtó bizottság elnöke intézkedett a tűzoltóság és az Á.G. felé, akik f. hó 7-én délelőtt a víz elvezetését megkezdték. Az érkező vizeket az Á.G. által készített árokrendszerrel a vasúttól északra fekvő vasúti árokba vezették, részben pedig a tűzoltóság gépi szivattyúval a vasútvonaltól délre fekvő szántóterületre bocsátotta. Utóbbi módszert a délutáni órákban leállították, mert féltő volt, hogy a vasúttól délre fekvő területen emelkedő víz a vasútvonalat meghágja és ismét annak északi oldalára kerül. A vasúti árokban elvezetett víz a vasúti átjárótól keletre lévő mély területre húzódott, ahol cca. 12 lakóházat veszélyeztetett oly módon, hogy a felemelkedett víz a kerteken keresztül megközelítette az épületeket és helyenként azok lábazatáig ért. Az érkező vizek további elvezetését úgy oldották meg, hogy részben a Kállai Éva utcán húzott árokban a Dankó Pista útig vezették, ahonnan további gravitációs úton a Vasút utca és a Dankó P. utca keresztezésénél lévő kubikgödörbe jut. A víz másik részét a tűzoltóság és a Vízügyi Igazgatóság szivattyúival a Vasút utcai árokba juttatják, ahonnan ugyancsak gravitációs úton fent említett kubikgödörbe folyik. A községi tanács véleménye szerint a gödörből megtelése esetén lehetőség van a víznek a Diófa és Kossuth Lajos utcán keresztül a Sédbe való bevezetésére.

Papkeszi községben a Séd-től délre fekvő területen cca. 30 házat veszélyeztet a Séd patak. Jelenlegi vízállása a március 7-i maximális vízállásnál 40 cm-el alacsonyabb. A fenti házak védelmére a tanács irányításával a lakosság nyúlgátat épített a Séd jobb partján mintegy 300 folyóméter hosszban, amely azonban sem minőségileg, sem méreteiben nem megfelelő. A Járási Tanács képviselője a védelem vezetőjét utasította a töltés megfelelő megerősítésére. A szükséges járművek és esetleges kotrógép biztosítását Járási Tanács vállalta.

19:30-kor Kocsis Viktor építésvezető jelenti, hogy Hajmáskér vasútállomás előtt a Séd p. medre teljesen megtelt és a környező részeket előntötte és a réteken folyik a víz. Sóly vasútállomás melletti bekötő úton a víz átfolyik, mert a Séd medre nem bírja el. Vilonya és Királyszentistván közötti úton a víz cca. 60–70 cm vastagságban folyik át. Ezen az útszakaszon a közlekedés a délutáni óráktól megbénult. A felsorolt térségek mentén a Séd patak kiöntése miatt cca. 500 katasztrális hold zömmel rétet terület került víz alá. Közli, hogy Papkeszi községbe gyalogosan ki megy, hogy az esetleges vízkárellhárítási munkákban műszaki támogatást adjon.

19:45-kor Sándor Ferencnek a Megyei Tanács ügyeletesének jelentettem a fentieket, megígérte, hogy a Járási Tanácscsal összeköttetést teremt, majd felhív.

19:55-kor Mindkét értesítést Vajnay kartársnak jelentettem. Vette: Markó László.

20:20-kor Kiss Imre a Megyei tanácstól felhívott. Közölte, hogy a jelentettek a hozzájuk beérkezett értesülésekkel megegyezőek. Királyszentistvánon 3 házat a víz elöntött. Ezek víztelenítésére berhidai tűzoltóságot kérték fel, akik a segítséget megígérték.

21:45-kor Kocsis Viktor Papkesziről jelenti, hogy a Sédén 30 cm-es apadás mutatkozik Hajmáskéren. Vilonyánál 20 cm-es az apadás. Papkeszinél az előző napi jelentésben jelzett töltéserősítési munkákat elvégezték, így a falu veszélyeztetett részét mentesítették az elöntéstől. A belvizek különösebb veszély nélkül folynak a Sédbe. Közli, hogy Vilonyára indul, ahonnan megérkezte után ismét jelentkezik távbeszélőn. Vette: Markó.

23:30-kor Kocsis Viktor Vilonyáról jelenti, hogy a Sédén 20 cm-es apadás van, az országút mélyebb pontjain még 50 cm víz van.

23:45-kor a megyei törzstől Sándor Ferenc érdeklődött a helyzetről, közölte, hogy a holnapi napra jelzett erősebb f3elmelegedés hatására várható tetőzés mellett szükség esetén papkeszi-i további töltéserősítési munkához markolókat és dömpereket tudnak-e rendelkezésre bocsátani.

24:30 [március 9. 00:30] fentieket az igazgatósági ügyeleten Fabulya Pálnak jelentettem.

A *Napló* március 9-én arról írt, hogy „Berhidán negyedik napja készenlétben áll a falu lakossága a fenyegető árvíz elhárítására. Az első kisebb árhullám 12 ház környékét öntötte el, a víz útját azonban egy nyolcvan méter hosszú gáttal sikerült megakadályozni. A pénteki hirtelen felmelegedés gyors olvadást idézett elő a környék magassfennsíkjaiban és a hólé a megáradt hegyipatakok módjára zúdult a völgyben elhelyezkedő falura. Az egy méter magasságot meghaladó víztömeg kikerülte a napokban épített és azóta is állandóan erősített gátat s elárasztotta a község két utcáját. Itt több mint kétszáz ház került veszélybe a pénteken délután már 30–40 centire emelkedő víz miatt. Az utcákra betört víz magassága egyes mélyebb helyeken megközelíti a másfélmétert, ennek ellenére azonban péntek délutánig még egyetlen családot sem kellett kilakoltatni. A község termelőszövetkezetének tagjai teljes létszámmal részt vesznek az árvíz megfékezéséért folytatott küzdelemben. Segítik a munkát a gépállomás és a környék ipari üzemének dolgozói, továbbá a tűzoltók is.”³⁶

³⁶ *Napló*, 1963. március 9. Több mint kétszáz házat fenyeget az árvízveszély Berhidán. 8.

1963. március 9-én: [Részlet a Veszprémi szakaszmérnökség védelmi naplójából.]

9:30-kor Kocsis Viktor Vilonyáról jelentkezik és jelenti, hogy Vilonyán a víz 80 centimétert apadt. A 8-án tett jelentésében közölt Vilonya-Királyszentistváni úton a víz nem folyik át, de mivel mélyfekvésű, áll rajta.

19:20-kor Kocsis Viktor jelenti, a Séd patak a királyszentistváni hidjánál 17 órától 19 óráig 50 centimétert emelkedett a vízállás, a vízszint a híd alsó élétől 15 centiméterre van. A bekötő úton 20 centiméter vastagon víz folyik át cca. 60 folyóméter hosszban. Később jelentést tesz a vízállásról.

19:30-kor Igazgatóság ügyeletének: Philipp István főmérnöknek jelentve, Markó.

A *Napló* március 10-én riportot közölt a berhidai védekezésről. A nyilatkozók elmondták, hogy árvíz nincs, de belvíz annál inkább. Előre számoltak az olvadással, és a falu veszélyeztetett részén nyúlgátakat húztak. Ebben főleg a gépállomás dolgozói jeleskedtek. Részt vettek a védekezésben a gépállomás, a termelészövetkezet, a rendőrség, a tűzoltóság, az Ipari Robbanóanyaggyár, a Colorchemia, sőt még a fűzfői gyár emberei is. A fűzfői Nitrokémia Ipari telepek dömpereket adott, az Ipari Robbanóanyaggyár robbantómestert és paxitot, hogy a fagyott földréteget megmozgatva munkához lássanak a marológépek. A riport készítésének idején három, egyenként hatvan méter hosszú és másfél méternél magasabb gát már készen állt. Ezeket erősítették, és három „zsákban” a vasúti töltés felé szorították a vizet (hólét). Innen a veszprémi és a péti tűzoltóktól, valamint a Vízügyi Igazgatóságtól kapott szivattyúkkal átemelték a vizet a töltésen, ahol a lejtés iránya már kedvező, és a víz a falura veszélytelen. A védekezési munkák miatt elmaradt a nőnap ünnepség és a termelészövetkezeti közgyűlés is. A riporter [O.I. Ordas István] befejezés-ként megjegyzi: „A veszélynek még nincsen vége. A berhidaiak azonban őrt állnak, most már nem is egy, hanem mindhárom gáton.”³⁷

„Súlyos helyzet alakult ki szombatra virradó éjszaka az öt és fél ezres lakosú Berhidán. A felszabadulás óta, mintegy tízutcányi új ház épült egy domb alján, a régi dűlőutak mentén. Az utóbbi évek enyhe telei nem veszélyeztették a völgyben fekvő területet, de az idejű hó és jég gyűlt össze a lejtős domboldalakon. A várható veszély ellen egy kisebb nyúlgátat épített a község lakossága, a csütörtök-pénteki gyors olvadás azonban hatalmas mennyiségű vizet zúdított a mélyebb területekre.

³⁷ *Napló*, 1963. március 10. Harcban az árral Berhidán. Hármas sáncgyűrű védi a falut. Ezer ember a gáton. 1.

Éjjel Keszei Sándor [...] vette észre, hogy a lezúduló ár mintegy 60 méteres szakaszon áttörte a nyúlgátat, s előntéssel fenyegeti a község 200 házát. Az építésvezető azonnal intézkedett. Riasztotta a közeli munkásszállás dolgozóit, akik [...] azonnal hozzáláttak az átszakadt gát helyreállításához. A veszélyeztetett terepre siettek az Ipari Robbanóanyaggyár dőmperei is, amelyek nagy mennyiségű salakot hordtak a helyszínre. [...] Szombat délelőtt újabb erőekkel indult meg a küzdelem. [...] három, egyenként 60 méter hosszúságú új gátat emeltek a vízárr útjába. Az elhárító munkákban segítkeznek a Székesfehérvári Vízügyi Igazgatóság és a veszprémi tűzoltóság két-két szivattyúja.”³⁸

1963. március 10-én: [Részlet a Veszprémi szakaszmérnökség védelmi naplójából.]

1:40-kor Sztankovics József a Veszprém Megyei Tanács ügyeletes közli, hogy Vilonya-Királyszentistván között a közlekedési úton az elmúlt éjjelhez hasonlóan átfolyik a Séd medréből kilépett víz. Az őrháztól az ott lakó vasúti őr telefonált be a Megyei Tanácshoz, hogy az őrházat előntés veszélyezteti, mert a közvetlenül a vasúti átjáró mellett lévő fedlapos átereszen a vasút alatt átfolyik a víz, s az út vasúttól Vilonya felőli oldalán is az úttesten folyik át a víz. Azt tanácsolta, hogy a víz további emelkedése esetén a bejáratot torlaszolják el, szükség esetén a Községi Tanács segítségével a kitelepítést szervezze meg. Sztankovics elvtárs tudomást szerzett arról, hogy a Tanácselnök (közös Papkeszivel) Papkesziről fogatos járművel elindult Vilonya felé. Papkeszin egyelőre különös baj nincs, a töltés tartja a Séd vizét. A töltéstől a meder felé eső részen régebben készített betonfal több helyen alámosás következtében becsúszik. Berhidáról értesítés nem érkezett.

2:00-kor fentieket Philipp Istvánnak az Igazgatóság ügyeletesének jelenttem.

13:30-kor Radnai elvtárs közli: Berhidán árvíz, belvíz veszély nincsen. Papkeszin még 4 ház van víz alatt, ide szivattyút helyeznek és a még stagnáló vizet átemelik. A Fűzfői tározó egyik zsilipjén – nyitva van – a szennyvíz folyik, de nem a levezető csatornába, hanem szétterülve a Bendola árok menti szántókon és réteken, cca. 800 katasztrális holdon. A zsilip lezárására intézkedést kér. Fentieket jelenttem Igazgatósági ügyeletre.

14:30-kor Sz. fehérvárról Enyedi et. közölte, hogy a Fűzfői tározó zsilipjét nem zárják le, mert a beömlő hólé teljesen megtöltötte a tározót és az már veszélyeztette a töltést. A víz beáramlása még tart. Amint ez megszűnik, a zsilipet lezárják. A megyei Tanács ügyeletére jelentve 15:20-kor.

³⁸ Népszabadság, 1963. március 10. Hősies küzdelem az árral Berhidán. 12.

1963. március 12-én arról tudósított a *Napló*, hogy „a szombatról vasárnapra virradó éjszakán [március 9-ről 10-re virradóra] – pontosabban éjfél után 0 óra 35 perckor – a községi „hangos” erélyesen riasztotta a papkeszietek: «Lapáttal, szerszámmal, mindenki a gátra!...»

A megáradt Séd patak – amely a belvizeken kívül már megkezdte az olvadásnak indult bakonyi hóréteg levezetését is – Papkeszi határában beomlasztotta az egyik betongát-szakaszt és a háromszorosára duzzadt Séd sebesen hömpölygő folyammá változott. A patak 40 centiméteres vízszintje 120 cm-re emelkedett és joggal lehetett tartani, hogy kilép medréből.

A község lakossága [...] azonnal munkához látott és salakot, földet, trágyát hordtak a megrongálódott gátra, de a víz erejét csak a délutáni órákban [...] tudták ellensúlyozni. [...] Berhidán, ahol az elmúlt napokban három völgyzáró gáttal sikerült megfékezni a lezúduló belvizet, vasárnapra már megszűntették a készültséget.”³⁹

1963. március 12-én: [Részlet a Veszprémi szakaszmérnökség védelmi naplójából.]

14:15-kor a [Veszprém] városi tanács ép. oszt. továbbítja a szentgáli tanács telefonjelentését, miszerint a déli órától kezdve nagy tömegű víz zúdul lefelé. Ez a víz Veszprémet is veszélyezteti, nevezetesen a Viadukt környékén, a Pajta u., a Fenyves u. környékén. A Viaduktnál elhelyezett víz-mérce +120 cm emelkedést mutat, a medertelítettségéből 10 cm hiányzik. 500 db homokzsák kiutalását kéri. Adta: Kunos főmérnök. A Veszprémi Városi rendőrkapitányságról Rózsa százados jelenti, hogy Szentgál-Márkó irányából 50 méter szélességben 50 centiméter magas árhullám érkezik Veszprém felé, amelyet 18:30–19:00 között várhatunk Veszprém-ben.

14:30-kor fentieket az Igazgatósági ügyeletnek jelentettem, s kértem az igényelt homokzsák kiadásának engedélyezését. Engedély megadva. Vette: Molnár Károly.

„A tavaszt jelző olvadás és az eső néhány helyen komoly gondokat okozott” – írta a *Napló* 1963. március 13-án. „A dombokról lefolyó víz Veszprém-ben előntötte a Rózsa utcát és két nap óta veszélyezteti a környező házakat. Az út víz alatt áll, az úttesten komolyabb károk is keletkeztek. A tűzoltók és a lakosság nyúlógátakat épített és az állandóan ömlő vizet áterrelték a Beloianisz utcán át a Kossuth Lajos utcába, ahol a főcsatornába folyik le. Az épületekben nem keletkeztek károk. Helyenként a járdákra padlókat fektettek, hogy közlekedni tudjanak.

³⁹ *Napló*, 1963. március 12. Vasárnap Papkeszin küzdöttek az árral. Berhidán megszűnt a belvízveszély. 1.

Devecserben mintegy 10 méteres szakaszon áttörte a gátat a megáradt Torna patak. A víz a Várkert felől betört a községbe s majdnem a felét elöntötte. [...] Ajka környékén szintén a Torna okozott gondokat. Több autó hordta a földet a gátakhoz, hogy a töltéssel megerősítsék. [...] Somlóvásárhelyen szintén kilépett a patak a medréből és a község egy részét elöntötte. [...] Papkeszin 3 nagyteljesítményű szivattyúval dolgoztak a tűzoltók. A víz a volt homokbányában gyűlt össze és a laza talaj miatt a környéken épült hat házat erősen veszélyeztette. [...] A pápai járásban a Marcal menti terület csaknem egész hosszában víz alá került. [...] Kilépett medréből a Cuha is, amely Zirc egyik utcáját elöntötte.”⁴⁰

1963. március 13-án: [Részlet a Veszprémi szakaszmérnökség védelmi naplójából.]

6:45-kor Joós ügyeletes számolt be a Papkeszi határában lévő belvízről. Állítólag Papkeszi és Hajmáskér közelében két híd összedőléssel fenyeget. A Megyei Tanácsot értesítették, ma reggel 8-kor fognak kimenni. Hozzánk Papkesziről jelentés nem jött.

7:10-kor felhívtam a Megyei Tanács árvízvédelmi ügyeletét Papkeszivel kapcsolatban.

10:05-kor az Igazgatóságtól Bukovszky közli, hogy [...] Ferenc főmérnök rövidesen indul a Papkeszii híd robbantásához, illetve megvizsgálásához annak, hogy lehet az aláaknázást felszedni. Fentieket a megyei törzssel közöltem.

21:55-kor a városi vízművek közölte, hogy a Viaduktnál elhelyezett vízmérő állása 95. (Veszprémi Séd)

22:00-kor a Veszprém megyei ár- és belvízhelyzetet Fejér főmérnök kartársnak az alábbiakban jelentettem: A Veszprém megyei vízfolyások ált. 12-én a délutáni. és esti órákban tetőztek. A Veszprémi Séd is 12-én este 22:00-kor tetőzött Veszprémbe, ahol 12 házat lakoltattak ki. A veszprémi vízkárelhárításhoz 500 db homokzsákot bocsátottunk a Városi Tanács rendelkezésére belvízi készletből. 13-án este 22:00-kor 70 centiméterrel volt a vízállás alacsonyabb, mint 12-én azonos időpontban. Adta: Markó László.

„Második napja küzdenek az árvízzel a Torna patak mentén” – adta hírül a *Napló* 1963. március 14-én. „A Bakony megolvadt hólevét már hétfő este sem tudta befogadni a Torna patak és este kilépett medréből. [...] Éjjel szerencsére fagyott, de már mindenki tudta, hogy kedden – a délelőtti olvadás után

⁴⁰ *Napló*, 1963. március 13. Kiöntött a Torna és a Marcal. Megáradtak a bakonyi hegyipatakok. 1.

– újabb árhullám érkezik. [...] Somlóvásárhely megközelíthetetlen [...]. Idős gazdaemberek szerint kilenc éve nem volt példa arra, hogy a Tornába torkoló kis Csigere-ér dühös hegyi folyamként viselkedjen és ilyen mértékben rohanja le a falut. [...]

A tegnapi napsütés a herendi bánya környékén is megindította az olvadást. A nagy tömegben lezúduló hólé elöntötte a bányát. A folyamatos termelés biztosításához nemcsak a bánya szivattyúit kellett igénybevenni, hanem a tűzoltóság több nagyteljesítményű szivattyúját is. Ezek segítségével sikerült a szüntelenül áramló hólével szemben állandóan olyan mennyiségű vizet kiemelni a bánya területéről, hogy a termelést nem kellett leállítani.”⁴¹

A március 15-i *Napló*ban arról olvashatunk, hogy a 14-én reggelre virradó éjszaka tapasztalt enyhe fagyot sokfelé üdvözölték Veszprém megyében. „Devecserben [...] csökkent a veszély, a huszonkét kilakoltatott család közül tizennégy már visszaköltözött otthonába. Apadt a Zala és a tapolcai járásban levő Eger vize is. [A lap megjegyzi, hogy] a Rába jégtorlaszai jelentik [...] a legnagyobb veszélyt a megye északi részén. [...] Marcaltő megközelíthetetlen. A tanácselnök közlése szerint [...] majdnem mindent a »tettrekész emberek«, a honvédségnek és az ideiglenesen hazánkban állomásozó szovjet csapatok tagjainak köszönhetnek. Kenyeret szállítanak a kételtű járművek a körülzárt falu lakosságának. [Lapzártakor érkezett hír szerint] Marcaltón [...] az elhárítási munkák eredményre vezettek. A magyar és szovjet alakulatok közös erővel felrobbantották a vasúti híd körüli jégtorlaszt, a zajlás megindult és a víz ez idő szerint nem fenyegeti a falut.”⁴²

A *Napló* március 16-i beszámolója szerint a Marcal és a Rába mentén változatlanul súlyosak a körülmények, „a megye északi részén csak keveset enyhült az áradó Marcal- és Rába-menti községek helyzete. A Marcal [...] valamelyest apadt ugyan, a Rába szintje azonban emelkedett. A magyar és szovjet katonaságon kívül változatlanul a veszély elhárításán dolgoznak az érintett községek lakói, a gépállomási, állami gazdasági erőgépek [...] Múlóban van a veszély az északi megyerészekkel szemben délen. Sümegnél és Keszthelynél elvonulóban van az árvíz és a Séd is apadt a megyeszékhelynél. A helyreállítások a lehetőségekhez mérten megkezdődtek, vagy megkezdődnek, így Papkeszinél is, ahol szintén hidat rombolt le a víz.”⁴³

⁴¹ *Napló*, 1963. március 14. Veszély után – veszély előtt. Második napja küzdenek az árvízzel a Torna-patak mentén. 1.

⁴² *Napló*, 1963. március 15. A megye északi részén növekszik – délen csökken az árvízveszély. Kételtű járművek szállítják az élelmet. Robbantják a Rába jegét. 1.

⁴³ *Napló*, 1963. március 16. A Marcal és a Rába mentén változatlanul súlyos a helyzet. 1.

Örömteli hírről számolhatott be a *Napló* március 19-én, ugyanis vasárnap tovább csökkent az árvízveszély. „Megyénk árvízvédelmi szervei – a Székesfehérvári Vízügyi Igazgatósággal karöltve – vasárnap ismét felmérték az áradás sújtotta területeket. Megállapították, hogy a hegyekből lefolyó hólétől megduzzadt patakok örvendetesen apadnak és a kiöntött területekről lassan visszatérnek medrükbe. [...] Több helyről jelentették, hogy a kilakoltatott épületekbe a lakosság ismét visszaköltözött. [...] Eddigi megállapítások szerint, Veszprém megyében 70 épületet rongált meg az áradás és 7 ház dőlt össze. A megromlott épületek rövid időn belül helyrehozhatók. Intézkedés történt a közlekedési utak mielőbbi rendbehozására, valamint a MÁV pályafenntartási dolgozói rohammunkával igyekeznek a forgalmi akadályokat elhárítani, mindazon vonalszakaszon, ahol erre máris lehetőség nyílik.”⁴⁴

1963. március 20-án ülést tartott a Szakszervezetek Veszprém megyei Tanácsa. „A vita után a tanácsülés határozatban elismerését fejezte ki a megye dolgozóinak a kongresszusi évben végzett eredményes munkájáért, s a kemény és hosszantartó tél nehézségeinek elhárításában, valamint az árvíz és belvizek leküzdésében tanúsított hősiességéért.”⁴⁵

Március utolsó napjaiban az építésügyi miniszter a pénzügyminiszterrel egyetértésben utasítást adott ki a tanácsi házkezelési szervek kezelésében lévő épületekben, valamint a személyi tulajdonban álló lakó- és gazdasági épületekben okozott ár- és belvízkárok helyreállítására. „A miniszteri utasítás előírja, hogy az állagvédelmi munkák elvégzése után azonnal meg kell kezdeni a helyreállítási és az újjáépítési munkák megszervezését. A kárt szenvedett épületekről adatfelvételi lapokat kell készíteni. Az épületkárok felmérését április 20-ig el kell végezni. [...] Az árvíz- és belvíz következtében megsérült, illetőleg megsemmisült személyi tulajdonban álló épületek helyreállításával, valamint újjáépítésével kapcsolatos előkészítési, lebonyolítási és kivitelezési szabályokat – ezek keretében az épületek tulajdonosai számára nyújtható építési kölcsönök és más állami kedvezmények feltételeit – az építésügyi miniszter és a pénzügyminiszter külön jogszabályban állapítja meg.”⁴⁶

⁴⁴ *Napló*, 1963. március 19. Vasárnap tovább csökkent az árvízveszély. Megyénkben jelentősen javult a helyzet. A kiöntött patakok visszatértek medrükbe. A Rába és a Marcal is apad. 1.

⁴⁵ *Napló*, 1963. március 21. Az idei éves versenyvállalások reálisak. Ülést tartott a Szakszervezetek Veszprém megyei Tanácsa. 1.

⁴⁶ *Napló*, 1963. március 28. Utasítás az ár- és belvíz okozta épületkárok helyreállításáról. Április 20-ig el kell végezni az épületkárok felmérését. 8.

Felhőszakadás okozta villámárvíz 1963. július 6-án

„Veszprémben szombat délután [1963. július 6-án] felhőszakadás volt, fél óra alatt olyan hatalmas víztömeg zúdult a városra, hogy a lejtős utcák megáradt folyókra hasonlítottak. Az eső hosszabb időre lehetetlenné tette a közúti forgalmat: lovaskocsikat, motorkerékpárokat és kerékpárokat hagytak gazdátlanul. Az áradat a Veszprémet környező köves fennsíkokról egy méter magasságban zúdult a várost átszelő völgyekbe és gerendákat, faágakat, építőanyagot, továbbá számos motorkerékpárt sodort magával. A városszéli házak kis fahídjait tucatszámra sodorta a műútra. Az árkok és a csatornák nem tudták levezetni a hatalmas víztömeget, így az ár sebesen vonult végig a város utcáin. A víz több helyen szökőkútszerűen tört fel a csatornákból és néhol felszakította az utak betonjait is. A legnagyobb víztömeg a sziklavölgyben épült állatkerten tört keresztül, ahol ketreceket és hosszú szálfákat, valóságos tutajokat sodort magával. Az állatállományban nem esett kár.”⁴⁷

A Vízügyi Igazgatóság naplóbejegyzése szerint 1963. július 8-án 14:50-kor Páhy Emil telefonon jelentést tett Fejér főmérnöknek a július 6-án történt felhőszakadásról:

A felhőszakadás 13:15-kor kezdődött és 14:20-kor ért véget. Ezen idő alatt rendkívül heves intenzitású eső zúdult a városra. Legnagyobb csapadék mennyiség az Egyetem – Fejesvölgy környékére hullott. Erre a magas fennsíkra hullott esővíz a város központján át hömpölygött a Séd patakba. A városi szennyvízhálózat a nagymennyiségű csapadékot nem tudta levezetni, ezért az utakon, utcákon át folyt a Séd patakba, nagymennyiségű hordalékot lerakva az utakon. Az utakon lefolyó nagy víztömeg sok helyen felszakította az út burkolatát (Toborzó úti iskola⁴⁸) és kisebb csőátereszeket rongált meg.

Legnagyobb víztömeg a Fejesvölgyben folyt le (állatkert). Állatállományban kár nem esett. A befolyt víztömeg pincékbe is behatolt. A szivattyúzást a tűzoltóság végezte el.

Az országos lapok közül a *Népszabadság* is tudósított⁴⁹ a felhőszakadásról és az azt követő áradásról. A *Napló* írásának átvételét azzal egészítette ki, hogy „a hatalmas víztömeg a Séd patakban összpontosult, amely percek alatt több mint tízszeresére duzzadt és a partjára korábban kivetett hordókat, faanyagot

⁴⁷ *Napló*, 1963. július 7. Felhőszakadás Veszprémben. 1.

⁴⁸ Béke téri iskola.

⁴⁹ *Népszabadság*, 1963. július 7. Fákat, építőanyagot és motorkerékpárokat sodort az áradat Veszprém utcáin. 12.

kat sorra elrabolta. A víztömeg keresztültört a Veszprémi Állami Gazdaság gabona- és kukoricatábláin és számottevő kárt okozott. A tűzoltóságna is sok dolga akadt. A posta egyik épületéből és számos mélyen fekvő ház pincéjéből kellett kiszivattyúzni a vizet.”

Összefoglalásként érdemes visszatekinteni az 1962–1963-as tél és az azt követő tavasz néhány sajátosságára. Gyakori volt a Földközi-tenger térségéből érkező ciklonok által okozott enyhülés és ezzel párhuzamosan a kitartó havazás. A közlekedés több ízben megbénult a nagy hófúvások miatt. „Különösen az ország nyugati részein, a Bakonyban, továbbá a Nyírségben voltak hóakadályok, [főként] azokon a területeken, amelyek az északi és északnyugati szélviharoknak ki vannak erősebben téve. Bányászaink több ízben vasárnap is dolgoztak, hogy enyhítsék a lakosság tüzelőgondját.

Kemény telek után az árvizek is sok bajt okoznak. A Duna és a Tisza vastagon befagytak, és félni lehetett a jégzajlás idején fellépő jégtorlaszok okozta vízduzzasztástól. Ez szerencsére elmaradt. Nagy folyóink nem okoztak bajokat. Ehelyett a kis vízfolyások áradtak meg. Rossz lefolyású területeken a hóolvadáskor a hólé nem tudott a talajba beszivárogni a vastagon befagyott talajrétegen át, s így belvizek keletkeztek, amelyek vetésekben és rosszul épített házakban idéztek elő károkat. A vízkárokból azt a tanulságot vonhatjuk le, hogy nagy gondot kell fordítanunk a belvízelvezető csatornahálózat jókarban tartására és a falusi települések helyének megfelelő kijelölésére.”⁵⁰

Kulcsszavak: felhőszakadás, hóolvadás, időjárás, Veszprém, villámárvíz

⁵⁰ *Léggör*, 1963/2. szám. Dr. Hajósy Ferenc: Visszaemlékezés az elmúlt télre. 34–36.

A nemzeti ellenállás ékszerei: karkötők, brossok magyar ezüst 6 krajcárosokból

RAINER PÁL

Jewelry of the national resistance: bracelets, brooches
made of Hungarian silver 6 kreuzers

Following the suppression of the 1848/1849 revolution and war of independence, most of Hungarian society showed united silent resistance to the Bach system embodying the Habsburg absolutism. One element of this process was that ladies preferred to wear jewelry made from silver 6-kreuzer coins minted by the Hungarian government in Nagybánya in 1849, which depicted the small coat of arms of Hungary with St. Stephen's crown instead of the hated imperial double-headed eagle. This paper describes several examples of this type of jewelry (from collection of the Hungarian National Museum, Budapest; the Museum of Applied Arts, Budapest; and the Laczkó Dezső Museum, Veszprém). The wearing of this jewelry at the time is well documented by Péter Mihály Bohun (Peter Michal Bohúň) (1822–1879) in 1858, which depicts Vilma Ruttkay, the wife of judge János Matyuga (1832–1885), wearing a bracelet made of such silver sixes (Liptószentmiklós, Bohun Gallery /Liptovsky Mikuláš, Galéria Petra Michala Bohúňa/).

Keywords: Bach era, jewelry made from Hungarian silver six-kreutzer coins, Laczkó Dezső Museum, national resistance

1998-ban – az 1848/1849-es szabadságharc 150. évfordulóján – Czeglédi Noémi történész és Őriné Nagy Cecília művészettörténész, a Gödöllői Városi Múzeum munkatársai „'48 kultusza” címmel rendeztek kiállítást Gödöllőn, a Gödöllői Galériában. A kiállítás katalógusában Heltai Miklós *1848-as hagyományok Gödöllőn* című tanulmányában ezeket írta: „...az iskolai múzeum (a későbbi Gödöllői Városi Múzeum elődje – R. P.) egyik legérdekesebb darabja egy karkötő volt, csupa, a használattól erősen megkopott 48-as ezüstkrajcár-ból összeállítva, jelül annak, hogy valaki mementóként hordta magán hosszú ideig. Ahogy a zsidók, akiknek az egy igaz Istenre emlékeztetően véste a szívükbe és agyukba a mózesi törvényt: „Vegyétek azért szívetekre és lelketekre e szavaimat és kössétek azokat jegyül a ti kezetekre...” Önkéntelenül is Petőfi vágódik újra az eszembe: „A te dicső szent katonáid ők, Segítsd őket, szabad-

ság Istenel!” – ez az emléktárgy gazdáját a szabadság Istenére emlékeztette egy életen át.”¹

Az elmúlt években több ilyen 1849-es (nem 1848-as!) ezüst 6 krajcárosokból készült ékszer került a látókörömbé. Ezeket szeretném itt összegyűjtve bemutatni. Az ékszerekben közös, hogy valamennyihez a szabadságharc alatt, 1849-ben Nagybányán (Szatmár vm., ma Baia Mare, Románia) vert ezüst hatkrajcárosokat használtak fel. A hatkrajcárosok verését 1849. január 21-én rendelték el. Előállításuk a császári csapatok elől Körmöcbányáról Nagybányára menekített pénzverő gépekkel történt. (Görgey röviden csak így írt erről: „A bányavárosokban talált részint vert, részint veretlen nemesfémkészletet a nagyobb biztonság kedvéért az északi hadoszlop vitte magával, és utóbb szintén átadta a kormánynak. (Ez Kassáról történt meg.)”)² A hatosok 2,20–2,25 g átlagsúllyal, 19 mm átmérővel, 0,438-as finomságú ezüstből készültek. Az érmek előlapján (avers) Magyarország szent koronás kiscímere látható. A korona barokkos jellegű. Körirat: „MAGYAR KIRÁLYI VÁLTÓ PÉNZ.”. A címer két oldalán „6. – K.” (6 krajcár) értékjelzés. Az érmek hátlapján (revers) három egymás alá írt sorban „HAT/ KRAJCZÁR/ 1849.” felirat, alatta apró méretben „N. B.” (Nagybánya) verdejel.³

Laczkó Dezső piarista szerzetestanár, veszprémi múzeumigazgató a Laczkó Dezső Múzeum jogelődje, a Veszprémvármegyei Múzeum Szerzeményi Naplójába (mai szóval leltárkönyvébe) az alábbiakat rögzítette:

1903/68. szám: Karperecz (1849-iki ereklye) – Kolozsváry Józsefné ajándéka.⁴

1903/238. szám: Csipkemunka és karperecz, 1849-iki ezüst hatosokból – Kerényi Andorné ajándéka (Veszprém).⁵

1906/1566. szám: ezüst karperec tokban (1848) – Mikovinyi Jenőné (Veszprém).⁶

¹ CZEGLÉDI-ÓRINÉ 1998. 23.

² GÖRGEY 1988. I. 322.

³ H. SZABÓ 1995. 36., 38. ábrákkal, illetve SOÓS 1998. 238. ábrákkal.

⁴ Az adományozó Kolozsváry Józsefnek (Veszprém, 1851. szept. 5. – Budapest, 1926. ápr. 27.), Veszprém vármegye főispánjának (1903–1905) felesége, Batta Emília volt. Házasságkötésük Veszprémben, 1879. szept. 11-én történt. HUDI 2018. 272. 26. jegyzet.

⁵ Az adományozó Kerényi Andor (Veszprém, 1866. jún. 6. – Balatonalmádi, 1944. nov. 19.) főszolgabíró, író, költő felesége, Corson Elza Corzan y Arendano. Lőrinczi Ferenc közlése, köszönet érte.

⁶ Az adományozó Mikovinyi Jenő (Keszthely, 1876. szept. 29. – Budapest, 1925. júl. 21.) járásbíró, ügyvéd, m. kir. kormányfőtanácsos, nemzetgyűlési képviselő felesége, Mikovinyi Ildikó. Lőrinczi Ferenc közlése, köszönet érte.

1907/1698. szám: Karkötő ezüstpénzekből – múzeum vásárlása (3.60).

1907/1728. szám: Karperecz 1849-es ezüstpénzekből – Noszlopy Ilonka (Noszlop).

Tehát az 1903-as múzeumalapítást követő években legalább 5 db ilyen karperec került ajándékozás vagy vétel útján a veszprémi múzeumba. Talán nem tévedek, ha az 1907-ben vásárolt, ezüstpénzekből álló keltezetlen karkötőt is közéjük sorolom. 1953-tól kezdődően a múzeum valamennyi műtárgyát újraleltározták. Sajnos ez a korszakra jellemző szocialista kampánymunka rengeteg adatvesztéssel járt, mert a műtárgyak jó részének provenienciáját nem vezették át az új leltárkönyvekbe.

Az iparművészeti gyűjtemény 66.309. ltsz.-ú tárgya, egy ezüst 6 krajcárosokból álló karperec vélhetőleg a régi szerzeményi naplóban feltüntetett darabok egyike, de pontosabb visszaazonosítása ma már nem lehetséges.⁷

1.) Karperec ezüst 6 krajcárosokból Kossuth-képpel (LDM IGY ltsz. 66.308.)

Az 1906/1566. számú tárgyat 1966-ban leltározták át, azóta az iparművészeti gyűjtemény 66.308. ltsz.-ú darabja. A karperec 6 db sima, kerek ezüstoffolatba illesztett 6 krajcáros ezüstpénzből áll. A középső, hetedik, aranyozott foglalatba Kossuth Lajos Franz Eybltől származó (1841) ábrázolásának miniatűr változatát illesztették bele. A Kossuth-kép a kerek foglalatban belül egy álló ovális alakú külön foglalatba került, amelyet az ovális kereten kívül zöld leveles, rózsaszínű, zománcozott rózsák koszorúznak. A Kossuth-kép jobb oldalán zsanér mutatja, hogy a képnek egykor fedele is lehetett, ami azóta elveszett. A karperec nem teljes, zárszerkezete hiányzik.⁸

A Kossuth-képes veszprémi karperec igen közeli rokon darabját a Magyar Nemzeti Múzeum ötvösgyűjteménye őrzi (MNM ÖGy. ltsz. 1.89.). Ez szintén 6 db sima foglalatban 6 krajcáros érekből és egy hetedik, Kossuth-képes medálból áll. A Kossuth-kép és a leveles rózsakoszorú azonos a veszprémi példányéval, de a Kossuth-kép itt nem ovális, hanem egy nyolckaréjos keretbe

⁷ TÓTH 1998. XXIV., tévesen NGy ltsz.66.309.1.

⁸ TÓTH 1998. XXIV., tévesen NGy ltsz.66.308.1.

2.) Karperec ezüst 6 krajařosokból Kossuth-képpel (MNM ÖGy ltsz. 1.89.)
(KOTTRA 1999. 201. 10.70. ábra után)

került. A Kossuth-képes medál kerete vésett, áttört, aranyozott palmettákkal díszített. Ez a Kossuth-képes elem egyben a karperec zárrésze is.⁹

A budapesti Iparművészeti Múzeum karperece (61.242. ltsz.) ugyancsak 6 db 6 krajařos éremből áll, a hetedik tagba itt egy máriás aranyat (valószínűleg dukátot) foglaltak bele. A 6 krajařosok foglalata itt palmettás, áttört. Az összedugható zárszerkezet a karperec két végén, egy-egy 6 krajařos foglalathoz illeszkedik. A gödöllői katalógus sajnos csak részletfotót közölt erről a tárgyról, amelyen a máriás elem egyáltalán nem látszik.¹⁰

3.) Karperec ezüst 6 krajařosokból (Iparművészeti Múzeum, Budapest ltsz. 61.242.)
(CZEGLÉDI-ŐRINÉ 1998. 64. utáni ábra után)

⁹ KOTTRA 1999. 201. Nr. 10.70 színes fotóval.

¹⁰ CZEGLÉDI-ŐRINÉ 1998. 44., a 64. o. után színes fotóval.

A liptószentmiklósi (Liptovsky Mikuláš) Bohun Galéria (Galéria Petra Michala Bohúňa) a régió jeles szlovák festőművészeinek, Bohun Péter Mihálynak (Peter Michal Bohúň) (Nagyfalu, Árva vm., ma Velícňá, Szlovákia, 1822. szept. 29. – Bielsko Biela, Szilézia, ma Lengyelország, 1879. máj. 20.) számos környékbeli

4.) Matyuga Jánosné szül. Ruttkay Vilma (1832–1907). Bohun Péter Mihály festménye, 1858 (Galéria Petra Michala Bohúňa, Liptovsky Mikuláš, Szlovákia) (Nemzeti Portrétár Nr. 6009. után)

(főként Liptó és Szepes vármegyei) nemesi és polgári család tagjáról készült portréját őrzi. Ezek között található Matyuga Jánosné szül. Ruttkay Vilma (1832–1907) 1858-ban festett, 93x68,5 cm méretű olaj-vászon portréja is. A gazdagon felékszerezett fiatalasszony csipkegalléros, puffos ujjú, rózsamintás ünneplő selyemruhát visel. Hátra-simított, feltűzött, sötét haját uszályos főkötő takarja. Fülében arany fülbevalót, nyakában vékony nyakláncot és egy másik, szintén vékony láncon fekete zománcos (?) keresztet, jobb kezén három, bal kezén két gyűrűt, jobb karján pedig karperecet visel.

Karperece a fentebb ismertetett karperecekkal megegyezve ugyancsak 6 krajcáros ezüstérmékből áll. Ezekből 3 db látható a képen, a középső érem aranyozott. Közről még a pénzék körirata is olvasható: „MAGYAR KIRÁLYI VÁLTÓ PÉNZ”, valamint

5.) Matyuga Jánosné szül. Ruttkay Vilma (1832–1907) ezüst 6 krajcárosokból álló karperece Bohun Péter Mihály festményén, 1858 (Galéria Petra Michala Bohúňa, Liptovsky Mikuláš, Szlovákia) (szerző fotója, 2019)

Magyarország koronás kiscímerének két oldalán: „6. – K.” (6 krajcár).¹¹ A festmény jelentőségét az adja, hogy megörökítette, dokumentálta egy ilyen ékszer viselését.

Bohun Péter ugyanilyen méretben és kivitelben szintén 1858-ban megfestette Ruttkay Vilma férjét, Matyuga János (1832–1885) bírót is. Az asztal mellett ülő bíró jobb kezét combján nyugtatja, bal karjával az asztalra könyököl. Sötét, rövidre nyírt haja baloldalt elválasztott, arca bajuszos. Fehér inget, fekete csokornyakkendőt, fekete zsinóros fekete magyar ruhát (mellény, atilla, csizmanadrág) visel. Bal keze gyűrűs ujján arany pecsétgyűrű, mellényén ezüst óralánc látszik. A festmény szintén a liptószentmiklósi Bohun Galériában látható.¹²

A házaspár magyar öltözete, ékszerei kellően demonstrálják hazafias érzelmüket a Bach-korszak császári önkényuralmának éveiben is.

Az ezüst 6 krajcárosokból nemcsak karkötőket, hanem brossokat is készítettek. Ilyen a veszprémi Laczkó Dezső Múzeum példánya, ahol balra egy címeres, jobbra egy értékjelzéses felével előrefordított 6 krajcárost úgy forrasztottak össze, hogy a jobb oldali darab kissé fedi a bal oldalit. Az érempár hátoldalára szépen kidolgozott, vízszintes helyzetű tűt és tűrögzítőt forrasztottak.¹³

Ehhez hasonló, de 3 db 1849-es ezüst hatkrajcárosból alakították ki a Gaszó László magángyűjtő tulajdonában lévő, 2 cm magas, 4,9 cm széles melltűt, amelynek hátoldalán szintén hosszú tű található.¹⁴

Amióta pénzverés létezik, azóta léteznek a pénzérmék ékszerként való fel-

6.) Matyuga János (1832–1885) bíró.
Bohun Péter Mihály festménye, 1858
(Galéria Petra Michala Bohúňa, Liptovský
Mikuláš, Szlovákia) (Nemzeti Portrétár
Nr. 1883. után)

¹¹ Nemzeti Portrétár Nr. 6090.

¹² Nemzeti Portrétár Nr. 1883.

¹³ LDM NGy ltsz.68.3.24.

¹⁴ CZEGLÉDI-ŐRINÉ 1998. 44.

7.) Bross két darab ezüst 6 krajcárosból (LDM NGy ltsz. 68.3.24.)

használása, viselése is. Magyar vonatkozásban tán elég, ha a honfoglalás kori síroknak a kalandozások során részben adóba kapott, részben zsákmányolt, majd viseleti elemként használt arab dirhemeire,¹⁵ bizánci és nyugat-európai pénzeire utalok.¹⁶ A 19. század közepétől a 20. század derekáig rendkívül közkedvelt volt a Bácskában (Kalocsa–Baja környékén) délszláv hatásra az ún. lázsiás, azaz egy igen változatos, esetenként színes kövekkel is díszített foglatokba illesztett, ezüst- vagy aranyérmékből készített női ékszerfajta nyakban, mellen való viselete. Ennek több szép példánya tanulmányozható például a bajai Türr István Múzeum állandó kiállításában.¹⁷ Így korántsem lehet meglepő, ha az 1848/1849-es szabadságharcot követően a nyilván akkoriban is meglévő, pénzérmékből készített ékszerek viselésének szokása még hazafias elemmel is kiegészülhetett. Az ékszerekhez a forgalomból egyébként is kivont, a kormányzat által betiltott, de a magyar léleknek és szívnek kedves, magyar címerrel ellátott ezüsthatosokat használtak fel egy olyan korban, amikor a középületektől kezdve a katonák csákójáig mindenhol a gyűlölt császári kétfejű sas tekintett vissza az emberre. Mint ahogyan fentebb már ismerttettem, a 20. század elején 5-6 ilyen ékszer került be a veszprémi múzeum gyűj-

¹⁵ SZILÁGYI 2007.

¹⁶ KOVÁCS 1989.

¹⁷ JÁSZ 2007.

teményébe. Az ismert adományozók nemesasszonyok, a vármegyei vezetők, illetve értelmiség (főispán, főszolgabíró, ügyvéd) feleségei voltak. Talán joggal feltételezhetem, hogy ezen hölgyeknek a szabadságharc idején élt elődei (egyben alighanem az ékszerek egykori viselői) is hasonló társadalmi közegben mozoghattak. Ugyanehhez a körhöz tartozott a Bohun Péter festményén látható, Liptó vármegyei Matyuga János ügyvéd felesége, nemes Ruttkay Vilma is. (Jelen tudásom szerint ez az egyedül ismert olyan ábrázolás, amely megörökítette ennek az ékszertípusnak a viselését.) Rendszeres kutatással valószínűleg még számos további hasonló ékszert lehetne összegyűjteni a kisebb-nagyobb hazai és határon túli közgyűjteményekből. Az eddig ismert kisszámú anyag szórtsága (Budapest, Gödöllő, Liptószentmiklós, Noszlop, Veszprém) arra mutat, hogy ezek a darabok feltehetően az ország akkori területén mindenütt kedveltek lehettek a magyar érzelmű lakosság köreiben. Ebben a közegben alighanem általánosan elterjedt lehetett ennek az ékszerfajtának a viselete országszerte, így Veszprém vármegyében is. A Kossuth-képes extrább darabok pedig alighanem valamilyen központibb helyen (Pest-Buda?, Pozsony?) készülhettek.

A pénzerméből való ékszerkészítés helyenként még az első világháború idején is divatban volt. Saját tulajdonomban van egy orosz, Szentpéterváron 1910-ben vert 10 kopejkás rézérem, amelynek a peremére 4 kis fémfület forrasztottak. Eredetileg feltehetően egy hasonló kialakítású kopekekből összeállított karperec egyik eleme lehetett, olyan karperecé, mint amilyen az 1849-es ezüsthatosokból álló ékszer. Vélhetően hadifogoly munkája volt.¹⁸

Jász Anikónak a lázsiással foglalkozó írásából tudjuk, hogy Érsekcsanádon (Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm., ma Bács-Kiskun vm.) az első

8–9.) Orosz 1 kopejkás rézérem (1910) elő- és hátlapja, egykor karperec egyik eleme. Hadifogoly munka (Szerző tulajdona)

¹⁸ Évtizedekkel ezelőtt, már nem emlékszem rá, hogy hol – de valószínűleg közgyűjteményben (Hadtörténeti Múzeum?) – láttam ilyen kopejkából kialakított teljes karperecet is. Ez azt valószínűsíti, hogy egykor ez az ékszerfajta is elterjedt lehetett.

világháborús orosz hadifogságból hazajött férfiak készítettek kopejkákból lázsiást vagy karkötőt családjuk nőtagjai számára.¹⁹

Amíg 1849-ben hazafias szempontból az ékszereken az osztrák császári sas kiiktatása volt a kívánatos, úgy az első világháború alatt éppenséggel az orosz cári sas szerepeltetése utalt félreérthetetlenül az ékszerkészítő hadifogoly (vagy Érsekcsanád esetében volt hadifogoly) státusára.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS IRODALOM

LDM = Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém

IGy = Iparművészeti Gyűjtemény

NGy = Numizmatikai Gyűjtemény

MNM = Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest

ÖGy = Ötvösgyűjtemény

CZEGLÉDI Noémi – ÓRINÉ NAGY Cecília szerk. (1998): *‘48 kultusza*. Kiállítás a Gödöllői Galériában. Gödöllő.

GÖRGEY Artúr (1988): *Életem és működésem Magyarországon 1848-ban és 1849-ben*. I–II. Görgey István fordítását átdolgozta, a bevezetőt és a jegyzeteket írta Katona Tamás. Budapest.

HUDI József (2018): Véghely Dezső visszaemlékezései. I. *Acta Papensia* 18 (2018/3–4) 263–398.

JÁSZ Anikó (2007): Lázsiás – a Baja környéki viseletek pénzékszere. In: TORBÁGYI Melinda (szerk.): *A numizmatika és a társtudományok VI*. Székesfehérvár. 233–240.

Cs. KOTTRA Györgyi (szerk.) (1999): *„Fényesebb a láncnál a kard...” Emlékkiállítás az 1848–49 évi forradalom és szabadságharc 150. évfordulójára*. Budapest.

KOVÁCS László (1989): *Münzen aus der ungarischen Landnahmezeit*. Archäologische Untersuchung der arabischen, byzantinischen, westeuropäischen und römischen Münzen aus dem Karpatenbecken des 10. Jahrhunderts. Budapest. (Fontes Archaeologici Hungariae)

SOÓS Ferenc (1998): *A magyar fémpezsek feliratai és címerei*. Budapest.

H. SZABÓ Lajos (1995): *A szabadságharc és az emigráció pénzei, kitüntetései: 1848–1866*. Pápa.

RAINER Pál (2020): Hazafias ékszerek a Bach-korszakból. Veszprém. 2020. május 8. <https://www.ldm.hu/hu/blog/hazafias-ekszerek-a-bach-korszakbol>

SZILÁGYI Mihály (2007): A honfoglalás kori arab dirhemekről. In: TORBÁGYI Melinda (szerk.): *A numizmatika és a társtudományok VI*. Székesfehérvár. 95–109.

TÓTH Péter (1998/1999): *„Hisz ez ma a mi ünnepünk hazáért szabadságért!”*. Egy veszprémi borbély a forradalomról. A Laczkó Dezső Múzeum kiállítása. Veszprém.

Kulcsszavak: Bach-korszak, Laczkó Dezső Múzeum, magyar ezüst hatkracárosokból készült ékszerek, nemzeti ellenállás

¹⁹ JÁSZ 2007. 238.

HELYTÖRTÉNETI BARANGOLÁSOK

Veszprém emlékjelei 2018, 2019, 2020¹

HERTH VIKTÓRIA

Memorials in Veszprém 2018, 2019, 2020

For many years, László Bándi was the person in Veszprém and in Veszprém county, who collected and then, until 2017, tracked the memorials placed in public spaces and institutions: sculptures, memorial plaques, and other works of art.

In 2012, the municipality of Veszprém commissioned the House of Arts – and the author was given the task within the institution – to compile a register of public works in Veszprém. László Bándi provided a great deal of help during this work.

The author continues the publication of Veszprém's memorials from where he left off. Starting in 2018, newly placed sculptures, monuments, and memorial plaques in our city will be published on an annual basis.

Keywords: House of Arts, László Bándi, memorials, Veszprém

Hosszú éveken át Bándi László volt Veszprémben, sőt a megyében az a személy, aki összegyűjtötte, majd – 2017-ig – évről évre nyomon követte a közterületeken, intézményekben kihelyezett emlékjeleket: szobrokat, emléktáblákat és egyéb kategóriákba tartozó alkotásokat. Veszprém önkormányzata 2012-ben bízta meg a Művészetek Házáat – az intézményen belül én kaptam a feladatot –, hogy a veszprémi köztéri alkotások regiszterét készítse el. E munka során sok segítséget nyújtott Bándi László. A veszprémi emlékjelek közzétételét most onnan folytatom, ahol ő abbahagyta. Ebben az évben 2018-tól évenkénti bontásban jelennek meg a városunkban újonnan kihelyezett szobrok, emlékművek, emléktáblák.

---

¹ A fotókat Zachár Zsolt készítette.

2018

Emlékjel neve: Kommunista diktatúrák áldozatai

Típusa: emléktábla

Helye: a Veszprémi Törvényszék (volt várbörtön) udvara

Anyaga: fekete márvány

Készítője: Novák Sándor alsóörsi kőfaragó

Felirata:

A KOMMUNISTA DIKTATÚRÁK IDŐSZAKÁBAN
A VÁRBÖRTÖNBEN RABOSKODÓ ÉS AZ ITT KIVÉGZETT
POLITIKAI ELÍTÉLTEK EMLÉKÉRE ÁLLÍTOTTAK A TÚLÉLŐK.
MAGYAR VIDÉK ORSZÁGOS 56-OS SZERVEZET 2018.

Felavatás dátuma: 2018. február 23.

Avató: *Pintér Kornél*, a Magyar Vidék Országos 56-os Szervezet elnöke: a kommunizmus világszerte százmillió áldozatot követelt.

Porga Gyula polgármester: az emléktábla azok hősiességét hirdeti, akik képesek voltak ellenállni a diktatúra elnyomásának, akár életüket is áldozva meggyőződésükért. Látszólag az áldozatok azok, akiket legyőzött a kommunizmus, mára azonban azok váltak győztesse, akiknek lelkét nem tudta megtörni a diktatúra.

Kahler Frigyes jogtörténész, a Veszprémi Törvényszék büntetőkollégiumának nyugalmazott vezetője: a kommunizmus mérhetetlen szenvedést okozott Magyarországnak a Tanácsköztársaság alatt 1919-ben, majd a szovjet megszállással az 1945 utáni évtizedekben. A diktatúra a társadalomnak terrort, málenkij robotot, koncepciók pereket, kitelepítést, téveszesítést és vallásüldö-

zést hozott. Ezreket öltek meg, több tízezren sínylódtek börtönökben, és sokan voltak, akiknek pályájukat kellett elhagyniuk a diktatúra miatt.

Az emléktáblát *Némethné Szent-Gály Edit*, a Veszprémi Törvényszék elnöke és Kahler Frigyes leplezte le; *Márfi Gyula* veszprémi érsek és *Oláh Emil* alezredes, a Protestáns Tábori Püspökség kiemelt vezető tábori lelkésze áldotta meg. A rendezvényen közreműködött a Magyar Honvédség Légierő Zenekara. *(A Napló 2018. február 24-i tudósítása alapján.)*

Történet: 2001 óta február 25. a kommunista diktatúrák áldozatainak emléknapja. 1947-ben ezen a napon hurcolták el a Szovjetunióba Kovács Bélát, a Független Kisgazdapárt főtitkárát. Az emléktábla állítását a Magyar Vidék Országos 56-os Szervezet kezdeményezte, és az épületben jelenleg is működő Veszprémi Törvényszék, valamint a város önkormányzata támogatja.

***

Emlékjel neve: 101. (Puma) Vadászpilóta Ezred emléktáblája

Típusa: emléktábla

Helye: az MNL Veszprém Vármegyei Levéltár épületének udvari falán

Anyaga: tardosi márvány

Felirata:

A MAGYAR KIRÁLYI HONVÉD LÉGIERŐ ÉS A MAGYAR KIRÁLYI-HONVÉD 101. (PUMA) VADÁSZREPÜLŐ EZRED (1944-1945) EMLÉKÉRE VESZPRÉM VÁROS ÖNKORMÁNYZATA 2018.

Felavatás dátuma: 2018. március 6.

Avató: *Ovádi Péter* országgyűlési képviselő: a honvédségben elvárt erények – a becsület, a tisztesség és a fegyelem – igazodási pontot jelentenek min-

denkinek. Az emléktábla ezekre az erényekre hívja fel a figyelmet a Puma Vadászpilóta Ezred példáján keresztül, és egyúttal ahhoz is hozzájárul, hogy honvédeink hőstettei ne vesszenek a feledés homályába.

Dr. Földváry Gábor István, a Honvédelmi Minisztérium jogi és igazgatási ügyekért felelős helyettes államtitkára: a Puma Vadászpilóta Ezred gépei 1944–45-ben korszerűtlenebbek voltak, mint a Magyarországgal szemben álló feleké. A pilóták ennek ellenére felszálltak, és szembenéztek előbb a nyugatról, majd a keletről érkező ellenséggel. Hozzátette, az alakulat – amely három osztályból és kilenc századból állt – egykori pilótái tettükkel a repülés tiszteletét és a hazaszeretetet hagyták az utókorra. A mi feladatunk ennek az örökségnek az ápolása.

A beszédek után a jelenlévők megkoszorúzták az emléktáblát, és gyertyát gyújtottak a II. világháborúban hősi halált halt katonák emlékére. *(A VEHÍR 2018. március 6-i és a VEOL 2018. március 7-i tudósításai alapján.)*

Történet: Az épület falai között működött a Jutasi Altisztképző Intézet, ahol a légierő pilótáit is képezték 1938 és 1944 között.

Az emléktáblát a Bakony-Balaton Régió Ifjúságáért Alapítvány és az önkormányzat állította.

Az emléktábla felavatása után a levéltárban a magyar légierő és a 101. Puma Vadászpilóta Ezred történetét bemutató kiállítás nyílt.

***

Emlékjel neve: Természetbarátok a Bakonyért és a Balatonért

Típusa: emléktábla

Helye: Veszprémvölgy, a Laczkó-forrás felé

Anyaga: rézlemez

Felirata:

Természetbarátok a Bakonyért és a Balatonért

Veszprém Megyei Természetbarát Szövetség alapításának 65. évfordulója alkalmából emlékezünk elhunyt egykori elnökeinkre, jeles elnökségi tagjainkra

(1953–2018)

dr. Borsi Lőrinc alapító elnök 1952

Czibók István elnökhelyettes 1952–62

dr. Laczay Péter alapító tag 1952

Dr. Dékány Mihály alapító tag 1953

Venczlik László Bizottsági tag 1953

Hodossy Lajos elnök 1964–67

Komáromy Jenő elnök 1962–64

Kehrer Gyula alapító tag Technikai bizottsági vezető 1953–70

Fábián Pál elnök 1964

dr. Kovács József titkár 1966

Nagy István elnök 1968–72

Mendly Gyula elnök 1972–82

Kósa Zsigmond főtitkár 1978–86

Németh József főtitkár 1972

Simon Ágoston elnök 1989–98

Simon Ágostonné Kék túra bizottsági elnök 1980–85

Körmendy Katalin Kék túra bizottsági elnök 1985

Szilágyi László főtitkár 1986

Nemere József kulturális és propaganda felelős 1989–94

id. Szathmáry Árpád alelnök 1994–97

„Csak az szeretheti a hazáját igazán, aki ismeri is!”

Veszprém Megyei Természetbarát Szövetség és Veszprém MJV Önkormányzata. 2018. április 22.

Felavatás dátuma: 2018. április 22.

Avató: az ünnepi beszédet *Pálmai Vencel*, a szövetség akkori elnöke mondta.

Az esemény során az elnök méltatta a megyei természetjárás úttörőit és a szövetség alapítóit, akiknek neve az emlékkövön szerepel. Az avatáson részt vettek a megyei természetjáró egyesületek képviselői és tagjai, akik a VMTSZ hivatalos beszámolója szerint közös koszorúzással és gyertyagyújtással emlékeztek meg elhunyt sporttársaikról.

***

Emlékjel neve: Önálló törvényszék épületének emléktáblája

Típusa: emléktábla

Helye: Vár utca 19.

Anyaga: fekete gránit

Felirata:

1763-RA E HELYEN ÉPÜLT FEL ÉS MŰKÖDÖTT
1887-IG A RÉGI VÁRMEGYEHÁZA.
1872. JANUÁR 1-JÉN EBBEN AZ ÉPÜLETBEN KEZDTE MEG
TEVÉKENYSÉGÉT A KÖZIGAZGATÁSTÓL FÜGGETLEN,
ÖNÁLLÓ VESZPRÉMI KIRÁLYI TÖRVÉNYSZÉK
ÉS A VESZPRÉMI KIRÁLYI JÁRÁSBÍRÓSÁG.
AZ ÉPÜLET WAGNER ÖDÖN TERVEI ALAPJÁN
1906-RA NYERTE EL MAI ARCULATÁT.
ÁLLÍTTATTA AZ ORSZÁGOS BÍRÓSÁGI HIVATAL
ÉS A VESZPRÉMI TÖRVÉNYSZÉK
2018

Felavatás dátuma: 2018. július 9.

Avató: A Veszprémi Törvényszék elnöke, *dr. Némethné dr. Szent-Gály Edit*: ez az épület, amely a veszprémi igazságszolgáltatás felleadvára, és ahova több évszázados ítélkezési múlt kapcsolódik, az 1900-as évek elejére nyerte el mai arculatát Wagner Ödön tervei alapján. Elődeink munkájának gyümölcse az épület, akikre tisztelettel és megbecsüléssel kell visszagondolni. Folyamatosan korszerűsítik az épületet, hogy a jövő bírái számára is méltó módon maradhasson fenn.

Bóka János, a Magyar Igazságügyi Akadémia igazgatója: az épület története példázza a város, az egyház és a bíróságok közötti történelmi kapcsolatot.

André Tibor bíró visszaemlékezést olvasott fel az épületről.

Az ünnepségen részt vettek, és babérkoszorút helyeztek el: Kovács Zoltán és Ovádi Péter országgyűlési képviselők, Porga Gyula polgármester, Polgárdy Imre, a megyei közgyűlés elnöke, Takács Szabolcs kormány megbízott. (A Napló és a VEHÍR 2018. július 10-i tudósításai alapján.)

***

Emlékjel neve: Botlatókövek

Típusa: emlékjel, emléktábla

Helyük, felirataik:

Veszprém, Kossuth utca 13. (13. hrsz.)

Itt lakott *Benedek Éva* sz. 1923
deportálták 1944-ben
megölték Auschwitzban
Itt lakott *Benedek Pál* sz. 1891
deportálták 1944-ben
megölték Auschwitzban

Veszprém, Kossuth utca 5. (25/1. hrsz.)

Itt lakott *Dóri Katalin* sz. 1889
internálták 1944-ben
meghalt 1945 januárjában Budapesten
Itt lakott *Dóri Miklós* sz. 1894.
munkaszolgálatban eltűnt 1942-ben
Itt lakott *Dóri Ödönné* sz. 1872
deportálták 1944-ben
megölték Auschwitzban

Veszprém, a Holokauszt emlékmű előtt (6/10. hrsz.)

Itt lakott *Kun Lajos* sz. 1886

deportálták 1944-ben

megölték Auschwitzban

Itt lakott *dr. Kun Lajosné Pap Frida* sz. 1893

deportálták 1944-ben

megölték Auschwitzban

Veszprém, Szabadság tér 8. (44. hrsz.)

Itt lakott *Lantos Dezső* sz. 1886

deportálták 1944-ben

megölték Auschwitzban

Itt lakott *Lantos Dezsőné Kopstein Ilona* sz. 1895

deportálták 1944-ben

megölték Auschwitzban

Itt lakott *Lantos Anna* sz. 1924

deportálták 1944-ben

megölték Auschwitzban

Veszprém, a Holokauszt emlékműtől északra, a húszemeletes alatt, az OTP Bank felé eső átjáróban (10. hrsz.)

Itt lakott *Pillitz Ármin* sz. 1866

deportálták 1944-ben

megölték Auschwitzban

Itt lakott Pillitz Árminné Münzer Kornélia sz. 1873
deportálták 1944-ben
megölték Auschwitzban

Anyaguk: gránitkockákra rögzített réztáblák

Készítőjük: Günter Demnig kölni művész

Felavatásuk dátuma: 2018. augusztus 8.

Avató: A Veszprémi Zsidó Hitközség tagjai, érdeklődők, az önkormányzat képviselői és a sajtó jelenlétében helyezte el a helyszíneken Günter Demnig a köveket. Avatóbeszéd nem hangzott el.

Történet: Veszprémben 1944 májusában zárták gettóba a zsidó vallású lakoságot, 1944. június 19-én indult el velük a vonat az auschwitzi haláltáborba.

Günter Demnig kölni művész, aki azt vallja, hogy „egy embert csak akkor felednek, ha neve feledésbe merült”, 1997 óta alkotja és helyezi el legálisan a botlatóköveket szerte Európában. A kis betonkockákra rögzített réztáblákon a holokauszt áldozatainak neve, születésük, valamint meggyilkolásuk helyszíne és időpontja olvasható.

Magyarországon 2007. április 27-én helyezte el az első botlatókövet Budapesten, a Ráday utca 5. szám előtt, azóta évente 50–100 botlatókövet helyez el civil kezdeményezésre, illetve a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület közreműködésével.

2019

Emlékjel neve: Herendi festett életfa

Típusa: porcelánszobor

Helye: a kórház előtti nagy körforgalom közepe

Anyaga: keményporcelán, Viktória-mintával festve

Készítője: Herendi Porcelánmanufaktúra Zrt.; tervezője Meixner Etelka

Kihelyezés dátuma: 2019. június 15. körül

Története: Veszprémben az Aréna melletti körforgalomba 2009-ben helyezték ki az első

porcelán életfát, a Herendi Porcelánmanufaktúra Zrt. ajándékát. A festetlen, fehér porcelán alkotás belső világítást kapott.

2019 júniusában helyezték ki a belvárosban a második porcelán életfát. Alakja, mérete megegyezik az elsőével, azonban ez festett, a jellegzetes herendi Viktória-minta díszíti. Az alkotás a Herendi Porcelánmanufaktúra Zrt. tulajdona, határozatlan idejű letéti szerződéssel került városunkba. Szintén 2019 óta áll ennek testvére Budapesten, a József nádor téren. A budapesti alkotás – amely nagy vitát kavart – Rothschild-mintával lett díszítve.

A Veszprém belvárosában álló életfát 2020. augusztus 12-re virradó éjszaka egy 20 éves sárkeresztúri férfi kővel megrongálta, több alsó ágát összetörte. A sérüléseket 2020 szeptemberében a Herendi Porcelánmanufaktúra munkatársai kijavították.

***

Emlékjel neve: Veszprém–Balatonalmádi vasútvonal

Típusa: emléktábla

Helye: a vasútállomás peronja

Anyaga: üveg (esetleg erős műanyag)

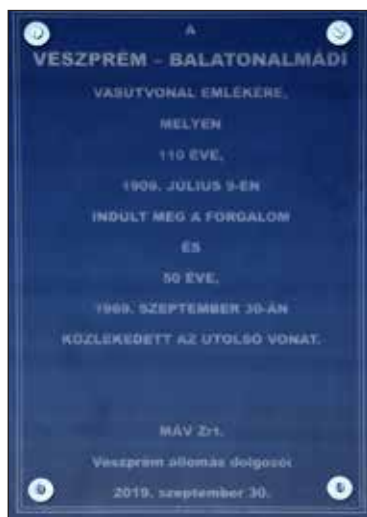
Felirata:

A VESZPRÉM – BALATONALMÁDI
VASÚTVONAL EMLÉKÉRE,
MELYEN 110 ÉVE, 1909. JÚLIUS 9-ÉN
INDULT MEG A FORGALOM ÉS 50 ÉVE,
1969. SZEPTEMBER 30-ÁN KÖZLEKEDETT
AZ UTOLSÓ VONAT.

MÁV Zrt.

Veszprém állomás dolgozói

2019. szeptember 30.

Felavatás dátuma: 2019. szeptember 30.

Avató: Erdősi Ferenc, a veszprémi vasútállomás állomásfőnöke, Tóth Gusztáv vasúti balesetvizsgáló és Takács László önkormányzati képviselő leplezték le az emléktáblát a vasútállomás peronján.

Történet: A veszprémi vasútállomás dolgozói kezdeményezték az egykori vasútvonalra emlékeztető tábla elhelyezését. 1909. július 9-én indult el az első

vonat Veszprémből Balatonalmádiba, majd onnan Alsóörsre. A vonal 60 évét élt meg, 1969. szeptember 30-án az utolsó menetrend szerinti járat is elhagyta a veszprémi vasútállomást, majd bezárták a vonalat.

Az évfordulóhoz kapcsolódva a vasútállomás kisvárótermében kiállítást rendeztek, korabeli felvételeken és dokumentumokon keresztül lehetett megismerni az egykori vasútvonalat.

A tábla leleplezése után Tóth Gusztáv rövid történelmi áttekintést adott a vasútvonal 60 éves történetéről, számos érdekességgel. Levetítettek egy 1970-es filmhíradót, amely a vasútvonal bezárásáról tudósított, és a buszközlekedés korabeli fejlesztését dicsőítette. (A VEHÍR 2019. október 2-i tudósítása alapján.)

***

Emlékjel neve: Aradi vértanúk emlékműve

Típusa: szobor

Helye: Török Ignác utca 12. előtt, az MNL Veszprém Vármegyei Levéltár mellett

Anyaga: bronz

Felirata:

A szobor közelében, beton hasábon lévő táblán

AZ ARADI VÉRTANÚK EMLÉKÉRE

*Az nem lehet, hogy annyi szív
Hiába onta vért,
S keservben annyi hű kebel
Szakadt meg a honért.*

VESZPRÉM VÁROS ÖNKORMÁNYZATA
2019. OKTÓBER 6-ÁN

AULICH LAJOS
DAMJANICH JÁNOS
DESSEWFFY ARISZTID
KISS ERNŐ
KNEZICH KÁROLY
LAHNER GYÖRGY
LÁZÁR VILMOS
LEININGEN-WESTERBURG KÁROLY
NAGYSÁNDOR JÓZSEF
POELTENBERG ERNŐ
SCHWEIDEL JÓZSEF
TÖRÖK IGNÁC
VÉCSEY KÁROLY

Készítője: Ashot Baghdasaryan örmény szobrászművész

Felavatás dátuma: 2019. október 6.

Avató: *Porga Gyula polgármester:* az emlékmű örmények és magyarok szabadságért folytatott közös harcának is emléket állít. Katonai szempontból vereséggel ért véget szabadságharcunk 1849-ben, a kitartó, hősi küzdelem azonban, amelyet szabadságáért és nemzeti függetlenségéért vívott a magyar, győzelmet jelent. Győzelmet, mert népünk legyőzte félelmeit, és a harc megerősítette a magyarságot mint nemzetet.

Gopcsa Katalin művészettörténész: az emlékművön Ikarosz-alak látható, de nem bukására, hanem a magasba repülésére, a lehetetlen megkísérlésére kell emlékezni. Jelképe mindazoknak, akik ostromolták az emberi sors lehetőségeit, és életüket eszményeikért áldozták.

Az alkotást Porga Gyula és *Akopján Nikogosz*, a veszprémi örmény nemzeti önkormányzat elnöke leplezte le.

Akopján Nikogosz és *Avaneszjan Alex*, az Örmény Kulturális Központ igazgatója Kiss Ernő és Lázár Vilmos arcmásával díszített emlékplakettet és okle-

velet adott át Porga Gyulának, *Brányi Mária* alpolgármesternek és *Wohlmuth Klaudia* szerkesztő-rendezőnek az örmény hagyományok és kultúra megőrzéséért végzett munkájuk elismeréseként.

A rendezvényen közreműködött *Kőrösi Csaba* és *Oberfrank Pál*, a Veszprémi Petőfi Színház színésze és igazgatója, *Gurgen Ovszepjan* operaénekes és a Veszprémi Ifjúsági Fúvószenekar.

Áldást mondott *Takáts István* érseki kancellár, imát tartott *Niederhoffer Zoltán* református lelkész és *Isó Dorottya* evangélikus lelkész. (Forrás: a VEOL 2019. október 7-i, valamint a VEHÍR 2019. október 6-i tudósításai alapján.)

Története: A jelenlegi emlékmű helyén, amikor a terület a szovjet katonai lak-tanyához tartozott, állt egy szovjet páncélos emlékmű. Egy fal, rajta felirat: *Megsokszorozzuk és folytatjuk apáink dicsőségét*, előtte pedig egy több helyen lyukas páncéltorony állt. E falra helyezte el 1997-ben a két örmény aradi vértanú, Lázár Vilmos és Kiss Ernő emléktábláját a veszprémi örmény nemzetiségi önkormányzat.

Az önkormányzat 2018-ban meghívásos pályázatot hirdetett. Meghívott művészek: Dienes Attila, Lugossy László és Ashot Baghdasaryan. A kiírásban szerepelt, hogy a korábban ott lévő emlékfal határolta terület is méltóképpen kell kialakítani, s az ezen a falon lévő tábla része kell hogy maradjon az új emlékhelynek. Ez később megváltozott, s a tábla a közelbe, a Levéltár Török Ignác utcai homlokzatára került.

A pályaművekről első körben az önkormányzat Köztéri műalkotások munkacsoportja döntött, több fordulóban.

Az örmény alkotó így fogalmazta meg szobrának üzenetét: Ikarosz alakja a fáradhatatlan, kitartó, álmokat kergető ember archetípusa, aki célját a lehetetlennel szemben próbálja elérni. Emberfeletti erejét a remény adja, de sorsa egyben a szárnyavesztett küzdelem példája is.

A szobor mellett, az emlékhely terében lévő táblát, illetve az azt tartó hasábot 2025-ben az önkormányzat kicseréltette, mert az előző széttöredezett.

2020

HÁROM MINISZOBOR

Készítőjük: Kolodko Mihály gerillaszobrász

Típusuk: miniszobor

1. Neve: Ernő, a vár őrzője

Helye: a Hősök kapuja nyugati pillére előtt

Anyaga: bronz

Kihelyezés dátuma: 2020. július 13.

Üzenete: *Ő vigyázza városunkat*

A komoly, méltóságteljes figura a múltat szimbolizálja. A koronaőrök 1944. november 6. és december 6. között Veszprémben őrizték a Szent Koronát és a Szent Jobbot. Parancsnokuk Pajtás Ernő ezredes volt. (A szobor névadását ez befolyásolta.) A szobor helyszíne megegyezik a régi vár bejáratával, a Hősök kapuja lényegében a ma ismert várnak is a bejárata.

2. Neve: Ödön, az utcazenész

Helye: a Kossuth utca alsó részén, a Hangvilla közelében

Anyaga: bronz, mész kő

Kihelyezés dátuma: 2020. augusztus 6.

Üzenete: *„Legyen a zene mindenkié”* (Kodály Zoltán)

A vidám, bohém hangulatú figura a jelent szimbolizálja. Nemcsak a Veszprémi Utcazene Fesztiválhoz, hanem a város teljes, gazdag zenei életéhez kötődik. A mész kőből faragott csigaház nem konkrét hangszert, hanem egyszerre valamennyit jelképezi.

3. Neve: Leonóra, a kislány és az oroslán

Helye: a Kollégium utca végén lévő gyaloghíd déli pillérére

Anyaga: bronz, mész kő

Kihelyezés dátuma: 2020. szeptember 3.

Üzenete: *Együtt a jövőért*

A nyugodt, csendes kompozíció történelmi, kulturális és turisztikai szempontokat összegez. A királynék városának „királynőit” ábrázolja. A jövőt szimbolizálja a modern kislány, de utal Szent Margit alakjára is.

Az oroszlán az állatkert közelsége miatt lett a mű része, valamint ő jelenti a királyfit a királylány mellett.

Történet: Az A1-Sped Kft. tulajdonosát, *Török Balázst* Veszprémhez való erős kötődése vezette az elképzeléshez, hogy olyan maradandó alkotásokkal gazdagítsa Veszprémet, amelyeket a város lakói és az idelátogató turisták egyaránt szerethetőnek, befogadhatónak éreznek.

A szobrok helye nem véletlen, üzenetük a helyszínhez is kötődik. Ernő a vár kapuját őrzi, Ödön a Hangvilla közelében és az Utcazene Fesztivál egyik fő helyszínén zenél, Leonóra pedig városunk frekventált turisztikai útvonalán, a Margit-romok közelében, az állatkert felé vezető sétaúton látható.

Bár Kolodko Mihály gerillaszobrásznak nevezi magát, mindhárom szobor előzetes egyeztetések után, az önkormányzat, a műemléki hatóság és a szakmai lektorátus jóváhagyásával került a szintén egyeztetett és engedélyezett helyszínekre.

A szobrok magántulajdonban vannak, letéti szerződés alapján kerültek határozatlan időre a város birtokába. A tulajdonos vállalta, hogy egyedi gondozást igénylő tulajdonát karbantartja, szükség esetén javítja a jövőben is.

Részlet a szakmai állásfoglalásból: Kolodko Mihály miniszobrai abba a szoborállítási hagyományba kapcsolódnak, amely a szobrokat megszelídítette, közelebb hozta a közönséghez. A szakértők véleménye szerint ezek a kis méretű szobrok közvetlenek, szerethetőek, méretüknek megfelelően kidolgozottak, hitelesek. A tartalom és a figurális megjelenítés minősége harmonikus egységet képez, a koncepció szépen felépített.

Kulcsszavak: Bándi László, emlékjelek, Művészetek Háza, Veszprém

KÖNYVISMERTETÉS

Források Veszprém kora újkori történetéhez 1538–1566. Szerkesztette: Bagi Zoltán Péter – Szatlóczki Gábor. Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára, Veszprém, 2022. (A Veszprém Megyei Levéltár kiadványai 43.) 280 o.

Veszprém történetének különösen fontos korszaka volt a 16. század közepe, amikor is a püspöki székhely az oszmánellenes háborúk frontvonalába került, s a régiót jelentős mértékben elpusztító folytonos küzdelem során 1552-ben elfoglalták az oszmánok, majd 1566-ban visszafoglalta a keresztény haderő. A Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Vármegyei Levéltára 2022-ben e korszak alaposabb bemutatása érdekében jelentette meg Bagi Zoltán Péter és Szatlóczki Gábor kötetét, amely a város és vidéke 1538 és 1566 közti történetéről ad közre egy forrásválogatást.

A mű elején a bevezetőt követően öt tanulmány kapott helyet. Ezek a Veszprémbe rendelt királyi hadat, az 1551-es veszprémi ütközetet, a vár 1552-es elfoglalását, az 1561-es szántói ütközetet, illetve Veszprém 1566-os visszafoglalását dolgozzák fel. E tanulmányok legnagyobb előnye, hogy bemutatják a korabeli veszprémi hadszervezetet, részletesen elemezve annak összetett voltát, a külföldi és magyar had felépítését. Hasznos lett volna ugyanakkor itt egy Veszprémet mint települést bemutató fejezetet is írni, hogy jobban megismerkedhessen az olvasó a vár és a város korabeli társadalmi, vallási, gazdasági viszonyaival is.

Ezután következik az impozáns, 271 tételt számláló okmánytár, melyben magyar, latin és német nyelvű forrásokat közölnek. Az iratok java része a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában őrzött Nádasdy-leveltár misszilisei közül került a válogatásba. Ezt egészítik ki az MNL OL más fondjaiból, illetve az Österreichisches Staatsarchivból származó források. Mindezek mellett már korábban – például Hatvani Mihály brüsszeli okmánytárában, Körnöcbánya Matunák Mihály által kiadott forrásaiban vagy Csányi Ákos levelezésében – publikált szövegek jelenhettek meg újra. Itt ugyanakkor felmerül a gondolat, hogy szerencsés lett volna *in situ* a Veszprémi Főegyház-

megyei Levéltár gyűjteményét is kiaknázni, ugyanis a püspöki, valamint a 16. századi káptalani birtokjogi anyag nem kevés veszprémi vonatkozású forrást tartalmaz.

Mindegyik nyelvnél más-más eljáráshoz folyamodtak a kötet szerkesztői: a magyar nyelvű iratokat a korabeli sajátosságok meghagyásával, eredeti nyelven, regeszta nélkül, a latin szövegeket változatlanul, regesztával ellátva,¹ míg a német nyelvű forrásokat az eredeti német szöveg és regeszta nélkül, magyarra fordítva közlik. Utóbbi esetében sajnos nem jelölik, hogy az adott szöveg eredetileg német nyelvű volt. Véleményem szerint szerencsés lett volna minden szöveghez egységesen regesztákat készíteni. Az egyes iratok dátumának kiírásakor a szerkesztők a fejlécben megadták az eredetileg a forrásban közölt dátumot is, amelyet nem tartok feltétlenül szükségesnek, hiszen a szövegben alább olvasható.²

Több misszilisnél közölték a forrás pontos jelzetét, illetve a kiadásának könyvészeti adatait, s jó választásnak tartom, hogy a korábbi megjelenések datálási hibáira is felhívják a figyelmet. Ugyanakkor a Matunák Mihály által publikált források kapcsán csak a kiadás adatait tüntették fel, míg a 216. sorszámú röplapnál elmaradt a pontos jelzet közlése. Találunk arra is példát, hogy egy tétel már korábban megjelent, ezt viszont nem jelölték a kötetben.³ A forrásokban található nevek lábjegyzetelése terén viszonylag nagyok az eltérések, ezeket érdemes lett volna – a minél alaposabb jegyzetek felé elmozdulva – egységesebbé tenni. Ennek megfelelően például Szigethez (768. lj.) hasonlóan megérdemelt volna egy lábjegyzetet *Beslya váras* (No. CVIII.), hogy tudja az olvasó, itt a korabeli Fehérvár egyik városrészéről van szó, illetve az 1548-as összeírásban szereplő, sokszor nehezen felismerhető helyneveket is hasznos lett volna azonosítani (No. XXVIII.).

Az átírásokban található kisebb hibák⁴ és elgépelések⁵ számonkérésétől egy ekkora volumenű opuszban eltekinthetünk, a latin iratok értelmezésében

¹ Kivéve: No. XXVIII., ahol az összeíráshoz nem adtak meg regesztát.

² Az iratok fejléceinek egységesítésére is érdemes lett volna nagyobb hangsúlyt fektetni, mint például a Veszprém alatti tábor esetében, amely Veszprémként és Veszprémi táborként is szerepel (No. XXXVIII., XLI.), illetve Hans Görtschacher kapcsán is csak a későbbi regesztában adják meg a tisztségét (No. XVI., XVIII.).

³ Ilyennek számít Thury György 1562. március 30-án Nádasdy Tamáshoz (No. 201.) írt levelének másolata, melyet pont a kötet egyik kiadója által lektorált munkában közölt e sorok írója. Kanász Viktor: *Oroszlán a végvárban. Thury György és Nagykanizsa*. Nagykanizsa, 2021. 118.

⁴ Például: 76. o. Vesprimiensis helyett Vespremiensis.

⁵ Például: 5. o. címzés, 54. o. *qonbusta a combusta* helyett, 57. o. Nádasdy megszólítása, 66. o. 269. lj., 152. o. a regeszta latin dátuma, 157. o. 583. lj., 192. o. 66. lj.

azonban akadtak problémák. Ilyen például Bornemissza Pál 1551. január 21-i, Nádasdynak írt levele (No. XLII.), melynek regesztájában azt olvashatjuk, hogy „Ezenkívül elég szűkösen él mind Pozsonyban, mind Bécsben, ráadásul sokba kerül a vára fenntartása is.” Ugyanakkor a levél e helyen azt állítja, hogy a püspök komoly anyagi problémákkal küzd, s nem tud Pozsonyba, illetve az udvarba, Bécsbe menni, s Bécsnek és Pozsonynak 500 forinttal tartozik. Itt kell megjegyezni, hogy a latin szövegek központozását is érdemes lett volna alaposabban ellenőrizni, illetve bizonyos egységesítéseket alkalmazni.⁶

A kiadásban szerepelnek a Hofkriegsrat lajstromkönyveinek egyes bejegyzései, pontosabban a protokollumbejegyzések magyar nyelvű fordításai közül közel 50 darab. Érdemes lett volna az e forrásban kevésbé jártas olvasók számára jelezni, hogy ezek egyrészt fordítások, másrészt nem az eredeti iratok, hanem – mivel azok a kiselejtezések miatt mára elpusztultak – az azokról fennmaradt, de korabeli rövid összefoglalók közlései. A források után bibliográfia,⁷ majd hely- és személynévmutató zárja a kiadványt. A mutatók kapcsán meg kell jegyezni, hogy az összeállításuk nem sikerült túl jól, ugyanis meglehetősen sok olyan személy- és településnév hiányzik belőle, amely a forrásokban szerepel.⁸ Mindennek tükrében jó ötlet lenne a kötetet online, a Hungaricana oldalára is feltölteni.

A kiadott források különleges lehetőséget nyújtanak az olvasó számára, hogy betekintsen egy kifejezetten kritikus időszak, a végvárrendszer dunántúli megszervezése mindennapjaiba. Ezzel túlléphet a Veszprém kapcsán emlegetett 1552-es és 1566-os tankönyvi dátumokon, s láthatja, hogy a nagy hadjáratokat nélkülöző években sem volt béke, sőt a hódoltsági oszmán csapatok előrenyomulása következtében a dunántúli végeken változó intenzitású, állandó háború dúlt. Ezekben az évtizedekben a végvidék egyes vezetői folyamatos kapcsolatban álltak egymással. Ennek során nemcsak az oszmánok portyáiról és pusztításairól, illetve a róluk terjengő hírekről nyerhetünk képet, hanem a keresztény hadak mindennapjaiba (az egységek felfogadása,

⁶ Például ugyanazon forráson belül a *praesidium/presidium* alakokat. No. XXVIII.

⁷ A bibliográfia kapcsán megjegyzendő, hogy hasznos lett volna pár fontos, a korszak szempontjából releváns munkát citálni. Például a *Veszprém a török korban* (Szerkesztette: Tóth G. Péter, Veszprém, 1998.) című kötetből egy tanulmányról történik csak említés. Ld. még: Szurmay László: *Török hétköznapiak Veszprémben (1552–1566)*. Veszprémi Szemle, 2016. 3. sz. 36–45. Végül olyan tételt is találunk (40. o. 171. lj.), amely nincs a bibliográfiában feloldva.

⁸ Például Drágfi Anna (21. o.), Bécs (78. o.), Szentgotthárd (106. o.), Kanizsa (137. o.), Babócsa (142. o.), Pozsony (145. o.), Vázsony (224. o.), Székesfehérvár (232. o.), Thury Márton (258., 259. és 261. o.). Ezekon kívül a 91. oldalon Lévka kapcsán tanácsos lett volna lábjegyzetben utalni arra, hogy ez Léva vagy Léka települést rejti-e.

felszerelése, élelmezése, mozgatása, hírek szerzése stb.) is bepillantást kapunk, mégpedig különböző szinteken, ugyanis többek közt Ferdinánd király és Miksa főherceg, Köves András püspök, Magyar Bálint, Thury György kapitány, valamint Nádasdy Tamás egyes középnemes familiárisai is megszólalnak a lapokon. Így bár több műfaj is található a források között, egyértelműen a missziliseké a főszerep.

Mindezek során több olyan témát is érintenek a források, amelyek Veszprém és az országos események tárgyalásakor elsikkadtak, pedig fontosságuk révén alaposabb kutatásokat igényelnének, melyekre talán pont e forráskiadás ad kellő inspirációt. Ilyennek számít Nádasdy Tamás országbíró szerepe 1552-ben, ugyanis a levelekből egyértelműen kitűnik, hogy a magyar és német kortársak közül sokan őt tették felelőssé Veszprém elestéért, s Ferdinánd, illetve Miksa főherceg is felettébb elégedetlen volt a várháborúk egyik legkritikusabb időszakában: az 1552 nyarán nyújtott teljesítményével. Mindezt a levelek elmondása szerint Nádasdy familiárisai is érzékelték, s mozgásra sarkallták a főurat. Miksa és Ferdinánd levelezésének itt magyar fordításban is olvasható darabjai ugyanakkor arra is felhívják a figyelmet, hogy a máig uralkodó történelmi közhiedelemmel ellentétben a királyi dinasztia mennyire fontosnak tartotta Veszprém sorsát s az egész magyar hadszínteret, illetve az oszmánok elleni háborút. Hasonlóan izgalmas adatokat találunk az 1552-ben a magyarországi hadszínterre érkező és itt harcoló itáliai és spanyol alakulatok dunántúli mozgásáról, útvonaláról. Kiemelendő, hogy bár a kötet középpontjában Veszprém története áll, azonban a látóhatár ennél jóval tágabb, gyakorlatilag Kanizsától Budáig tart, lefedve a Dunántúl nagy részét, s nem egy esetben e határokon is jóval túlnyúlik. Így a mű Fehérvár és Palota, Pápa, Kanizsa és Győr, illetve sok egyéb dunántúli település történetéhez is fontos adalékokkal szolgál.

A kötetben Veszprém történetének elsősorban a hadügyi vonatkozásai domborodnak ki, sőt annyira dominálnak, hogy a mostani cím helyett a *Források Veszprém kora újkori hadtörténetéhez* elnevezés jobban fedte volna a tartalmat. Mivel azonban nem ezt a megoldást választották a szerzők, érdemes lett volna a bevezető tanulmányokban röviden magának a püspökségnek, valamint a korabeli püspököknek a történetére kitérni. Mindez azért is kínálná magát, mert a kiadvány – nagy erényeként – Bornemissza Pál, Kecseti Márton és Köves(i) András veszprémi püspökök több, eddig kiadatlan levelét is közli, köztük olyanokat, amikben a főpapok püspökségük hányattatott sorsáról írnak. Ennek során Bornemissza egy helyen (No. XLII.) egyenesen kijelenti, hogy sokkal szegényebbé tette őt a püspökség, mint korábban volt. Itt szerencsés lenne felidézni Kecseti 1539. november 21-én írt levelét, melyben töb-

bek közt lelki fiának nevezi a későbbi nádort. Hogy ez pontosan mit jelent, jelenleg nem lehet pontosan tudni,⁹ mindazonáltal a Nádasdy vallásossága kapcsán évszázadok óta folyó diskurzusban nem elhanyagolható adat lehet. Végül hogy a közölt források egyes adatainak sokszínűségét érzékeltessem, a tokhalak beszerzése (No. XXVI.) mellett emeljük ki Sennyey Ferenc 1552. június 7-én Nádasdy Tamásnak írt levelét (No. LXXX.), melyben a Kanizsai Orsolya által oly nagy szeretettel gondozott, híres sárvári kert körtéiről is szó esik, melyeket éppen Sforza Pallavinici emlegetett.

Összességében egy olyan kötettel gazdagodott a veszprémi történeti szakirodalom, amely sok, eddig ismeretlen és kiadatlan forrást közöl Veszprém és a régió 16. századi történetéből. Mint általában a forráskiadványok, elsősorban nem a nagyközönségnek, hanem a szakmabeli történészeknek készült, s a benne található levelek, röplapok, protokollumbejegyzések és összeírások érzékletesen mutatják be a Mohács utáni évtizedek állandó oszmán fenyegetés árnyékában zajló, dunántúli mindennapjait. E munka minden bizonnyal hozzájárul Veszprém korabeli történetének monografikus igényű megírásához, valamint a közzétett források további kutatásokra inspirálhatják a régió múltjával foglalkozó kutatókat is.

KANÁSZ VIKTOR

---

⁹ Négy opció jöhet szóba: keresztapja (kizártnak tartom), esetleg gyóntatója lehetett-e a főúrnak (a püspök kegyességére vonatkozó adatok ezt sem valószínűsítik), vagy valószínűbb, hogy csak a köztük lévő kapcsolat mélységére utal, illetve egy szép szóvirágba csomagolt túlzásról van szó.

Évfordulónaptár 2026 – Veszprém

Összeállította:

PALKÓNÉ JÁDY MELITTA – VASKORNÉ REITMESZ ANDREA

750 éve

- 1276-ban dúlták fel és pusztították el Csák Péter nádor hadai a veszprémi székesegyházi iskolát és a székesegyházat.

550 éve

- 1476. december 12-én koronázta meg Vetési Albert püspök Beatrix királynét.

525 éve

- 1501. október 6-án városunkban járt II. Ulászló király.

300 éve

- született **KATONA József** (Bő, **1726. máj. 13.** – Veszprém, 1801. máj. 28.) r.k. kanonok. 1778-tól veszprémi kanonok, az Aggpapok Házának felügyelője, esperes, 1795 után címzetes prépost, 1782-től örkanonok. Pápai plébánossága alatt épült a nagytemplom, amelynek érdekében sokat fáradozott. Kijavíttatta a Kálváriát. Veszprémben, a székesegyházban két oltárt emeltetett;
- született **KISS Adorján** (Jászberény, **1726. okt. 7.** – Veszprém, **1801. febr. 17.**) piarista tanár. Kegyesrendi tanárként 1772-ben került Veszprémbe, haláláig ott dolgozott. Előtte különböző településeken volt gimnáziumi tanár. Mérnöki tudományokban jártas emberként elkészítette a veszprémi gimnázium épületének tervrajzát, és házfőnökként fáradhatatlan volt annak megépítésében is. Az akkori iskolai feladatokról és gondokról naponta jegyzeteket készített. Írt költeményeket is. A veszprémi Szent Anna-kápolna kriptájában temették el.

275 éve

• született **ROSOS Pál Sándor**, szentkirályszabadjai (Sümege, 1751. jan. 15. – Veszprém, 1809. jún. 17.) r.k. püspök. 1778-ban, 27 éves korában veszprémi kanonoki javadalommal ajándékozta meg az újonnan kinevezett Bajzáth püspök. 1790-ben és 1792-ben a káptalan követeként vett részt az országgyűlés munkájában. Kanonoksága idejének nagyobb részét Pesten és Bécsben töltötte. A veszprémi egyházmegye élére 1808. április 29-én lépett. Még abban az esztendőben, szeptember 7-én, Pozsonyban megkoronázta Mária Ludovika királynét.

225 éve

• született **HALÁSZ György** (Veszprém, 1801. febr. 2. – Veszprém, 1863. jan. 10.) polgármester. Veszprém város közössége, választásra jogosult lakói 1846-ban és 1847-ben is a város bírójává, 1849. július 16-án, majd 1861-ben, mindkét alkalommal csak rövid időre, polgármesternek választották. 1861. szeptember 21-én a veszprémi takácsceh felügyelőbiztosának nevezték ki;

• hunyt el **KISS Adorján** (Jászberény, 1726. okt. 7. – Veszprém, 1801. febr. 17.) – lásd fentebb!

• született **FÜLÖP József**, ifj. (Veszprém, 1801. márc. 11. – Veszprém, 1884. márc. 13.) postamester, vármegyei építészmérnök. Veszprémi postamester, hosszú éveken át a vármegye főmérnöke. A közügyeknek aktív résztvevője, több egyesületnek tagja, a Veszprém vármegyei felkelési alap pénztárnoka volt. Eötvös Károly írja róla: „...öreg barátom, mérnök és főpostamester Veszprémből. Mérnök létére értett az építéshez”. Végrendeletében megemlékezett Veszprém szegényeiről, a helybeli kórházról és a Szent Ferenc-rendiekről;

• hunyt el **KATONA József** (Bő, 1726. máj. 13. – Veszprém, 1801. máj. 28.) – lásd fentebb!

• hunyt el **CSAPODY Lajos**, zalalövői (Petőfalva, 1729. okt. 9. – Veszprém, 1801. jún. 6.) r.k. nagyprépost. Bajzáth József püspök 1777. március 17-én hantai préposttá és veszprémi mesterkanonokká nevezte ki. 1780-tól nagyprépost, 1783-tól pedig a veszprémi szeminárium felügyelője, 1801-ig helyettes igazgatója. 1792-ben a Baernkopf Ignác pozsonyi kanonokkal folytatott vitában védelmére kelt a veszprémi püspök királynékoronázási jogának. Több latin nyelvű egyházi munkája jelent meg.

200 éve

- 1826. április 1-én kezdték meg Hild József tervei alapján a Davidikum építését;
- született **BEZERÉDJ Gyula** (Veszprém, **1826. okt. 26.** – Veszprém, 1880. dec. 30.) alispán. Szorgalmazta szülővárosa, Veszprém gimnáziumának fejlesztését. Közigazgatási tárgyú cikkeket és törvényt magyarázatokat írt különböző lapokba.

175 éve

- született **PERÉNYI Antal**, 1873-ig Pernitz (Kám, **1851. máj. 14.** – Veszprém, 1922. szept. 7.) r.k. kanonok, történész. Veszprémbe végezte a teológiát, 1874-ben szentelték pappá. Több településen volt segédlelkész. 1886-ban a veszprémi Dávid-árvaház igazgatójának nevezték ki. Több mint harminc évig állt az intézet élén, igazgatása alatt fejlődött nagyobb szabású internátussá. Bővítette és korszerűsítette az intézmény épületét, telefont, villanyt vezetettet be. Több társadalmi szervezet megalapításának volt kezdeményezője a városban;
- hunyt el **RUSZEK József** (Pápa, 1779. márc. 1. – Veszprém, **1851. nov. 9.**) r.k. kanonok, filozófus, nyelvész, író. Pápán és Győrben végezte iskoláit, majd Veszprémbe és Pozsonyba teológiát tanult. 1813-ban doktorrá avatták. Veszprémbe szeminárium felügyelő, püspöki levéltáros és szentszéki jegyző. 1834-től Veszprémbe kanonok. A Kazinczy vezette nyelvújítás ellenfele, a dunántúli ortológusok egyik vezére, aki segítette a *Mondolat* közrebocsátását.

150 éve

- született **KOMJÁTHY László** (Veszprém, **1876. szept. 2.** – Veszprém, 1930. aug. 30.) polgármester, szakíró. A Takarékpénztár ügyésze és titkára, 1905-től a városi rendőrkapitány helyettese, egy évvel később rendőrkapitány. Szeglethy György halála után, 1911-ben Veszprém város polgármestere lett. Ezt a tisztséget 1929. december 23-ig (a Tanácsköztársaság időszakát kivéve, amikor Neumayer Imre volt a város polgármestere), nehéz időszakban, politikai változásokkal és nagy városrendezési feladatokkal megterhelve látta el. Közigazgatási és városrendezési témájú írásai szaklapokban és a helyi sajtóban jelentek meg;
- hunyt el **LIEDL Lipót** (1814 – Veszprém, **1876. szept. 11.**) hegedűs, zeneszerző. A 19. században Székesfehérvárott az egyik legjobb hegedűsnek tartották. 1849. május 1-jén Gabriel Ferenc (1812–1849) utódként Veszprémbe,

a székesegyház zenekarába került másodkoncertmesternek. Zenetanítással is foglalkozott, ő volt Auer Lipót első tanára. Művei a székesfehérvári és a veszprémi székesegyházi, illetve a tatai Esterházy-féle kottagyűjteményben találhatóak;

- hunyt el **id. CSOLNOKY Ferenc** (Kecskemét, 1808. nov. 25. – Veszprém, **1876. szept. 18.**) orvos. 1836-ban Budapesten kapta seborvosi diplomáját, majd Veszprémbe került, ahol Puchly Ignác megyei főorvos felügyeletével egy évig gyakornokként dolgozott. Zichy István főispán 1837. június 19-én nevezte ki, valószínűleg a Veszprémi járás orvosi felügyeletét is ellátta. A szabadságharc idején a veszprémi nemzetőrök orvosa. 1862-ben járási orvosi feladatai alól felmentették, ezt követően csak Veszprém városának orvosaként dolgozott, és az akkor 40 ágyas kórházban sebészorvosi teendőket látott el. Nagy szerepe volt az 1866. és az 1872. évi kolerajárványok gyors és sikeres megfékezésében;
- született **KÖRMENDY-ÉKES Lajos** (Dég, **1876. dec. 14.** – Budapest, 1951. jún. 4.) főispán. 1926. augusztus 15-én nevezték ki Veszprém megye főispánjává, és 1931-ig töltötte be ezt a tisztséget. A Balatoni Intézőbizottság megszervezője, az első balatoni fürdőigazgatási szabályrendelet megalkotója, Veszprém vármegye és a Balaton-vidék villamosításának kezdeményezője és megindítója. Irodalmi és publicisztikai munkásságot is folytatott. 1914-ben *Mozi* címmel önálló munkája jelent meg;
- készült el a ma ismert formájában a Sörház lépcső.

125 éve

- született **KOVÁTS Zsigmond** (Pölöskefő, **1901. márc. 29.** – Veszprém, 1970. jan. 15.) tanító. 1921-ben Babócsán, 1924 és 1940 között Jutaspusztán, a káptalani uradalmi iskolában hat elemi osztályt együtt tanított, és ellátta a kántori teendőket is. 1940-ben Veszprémbe költözött, 1942-től a Szent István és a Szent László Iskolákban is tanított, az iparostanonc-iskolában pedig óraadóként dolgozott. 1945-ben Mindszenty József iskolaigazgatói címmel tüntette ki, majd 1947-ben a várpalotai esperesi kerület iskolafelügyelőjének nevezték ki. 1952-től 1963-ig, nyugállományba vonulásáig a Veszprémi Járási Tanács művelődési osztályán a gazdasági felügyelői feladatokat látta el;
- április 6-án jelent meg először az iparosok érdekeit képviselő *Iparosok Lapja*;
- született **LINCZMAJER György** (Veszprém, **1901. ápr. 21.** – Veszprém, 1956. aug. 28.) építészmérnök. 1920-ban a veszprémi piarista gimnáziumban érettségizett. 1926-ban a budapesti Királyi József Műegyetemen szerzett építészmér-

női oklevelet. Építésmérnöki tevékenységét Veszprémben végezte. 1930-ban önálló építési vállalkozást alapított. Alkotásai közül a legjelentősebbek: az 1935-ben épült Bakonyi Ház, valamint az 1937–1938-ban, Kapuváry Gusztávval közösen épített Szent Margit-templom. 1939-ben építette meg az Egyházmegyei Könyvnyomda épületét a mai Szabadság téren, a MÁV külső pályaudvarának kiértékelő központját, a vasútállomással szemben lévő postahivatal épületét, valamint a Magyar Nemzeti Bank három munkáslaktanyáját. 1941-ben tervei szerint épült a Kossuth utcai evangélikus elemi iskola. 1948-ban egyik alapítója a Veszprémi Építőipari Szövetkezetnek, a Veszprémi Magasépítő Nemzeti Vállalat (később: Veszprém Megyei Állami Építőipari Vállalat: VÁÉV) jogelődjének, ahol először főmérnökként, majd tervezőmérnökként dolgozott;

- született **PRÓDER Ferenc**, 1939-től Börzsönyi (Veszprém, **1901. szept. 25.** – Veszprém, 1943. okt. 9.) építésmérnök. Veszprémben érettségizett, 1925-ben a budapesti műegyetemen szerzett mérnöki oklevelet. A Veszprémi Államépítészeti Hivatalnál dolgozott. Út-, vasút- és hídépítésekkel foglalkozott. A 8. sz. műút, a Balaton körüli és a Veszprém–Veszprémvarsány közötti utak tervezése fűződik nevéhez. Megálmodta a veszprémi völgyhidat is. Vásárhelyi Boldizsárral és Hertzler Lászlóval meghonosították hazánkban az aszfaltburkolatok építését;
- az év során újjátották fel az 1828–1833 között épült piarista templomot a Vár utcában;
- adták át a Magyar Királyi Posta- és Távirdahivatal épületét;
- Laczkó Dezső a jeruzsálemhegyi kőfejtőben megtalálta a kavicsfogú áltektonős (*Placochelys placodonta*) megkövesült maradványait;
- kezdtek el az életveszélyessé vált Szent László-kápolna bontását, a következő évben szentelték fel a helyére épült új templomot.

100 éve

- január 24-én jelent meg az új veszprémi folyóirat, a *Magyar Élet* című képes hetilap. A folyóirat kéthetente jelent meg, utolsó számát 1926. június közepén adták ki;
- született **DARÁS Léna** (Budapest, **1926. febr. 26.** – Veszprém, 1990. febr. 15.) színművész. 1949-től a debreceni Csokonai Színház tagja volt. 1955-ben szerzett diplomát a Színház- és Filmművészeti Főiskolán. 1951–1958 között a Néphadsereg Színház (ma: Vígszínház) társulatának tagja. 1956-os magatar-

tása miatt 5 évig nem léphetett színpadra. 1963-tól haláláig a veszprémi Petőfi Színházban játszott. Karakter- és epizód szerepeket alakított. Előadóesteken is gyakran fellépett;

- született **DÉVAY József** (Szombathely, **1926. febr. 26.** – Budapest, 1984. jún. 9.) tanár, kémikus. A kémiai tudományok kandidátusa (1959), doktora (1963). A budapesti tudományegyetemen 1949-ben szerzett diplomát, majd az egyetem radiológiai tanszékén demonstrátor, tanársegéd, később adjunktus. 1963 és 1975 között Veszprémben a Veszprémi Vegyipari Egyetem fizika-kémiai tanszékének vezetője;

- február 27-én adták át ünnepélyes keretek között a Veszprémvármegyei Múzeum könyvtárát a közönségnek;

- született **R. KISS Lenke**, Rábai Györgyné (Illye Clumeghiu [Románia], **1926. máj. 13.** – Veszprém, 2000. jan. 18.) szobrászművész. 1964 után Veszprémben élt és dolgozott. Szobrászata figuratív, realista szellemiségű. Kisplasztikákat és megrendelésre monumentális kompozíciókat alkotott. Műveinek anyaga elsősorban a bronz és a kő, de gyakran alkalmazta az anyagok ötvözését is (bronz-kő, bronz-fa);

- augusztus 8-án Veszprémben rendezték meg a Magyar Országos Véderő Egyesület országos atlétikai versenyét, melyen Horthy Miklós is megjelent;

- augusztus 9-én a Korona Vendégházban alakult meg a Magyar Turista Egyesület Bakonyi Osztálya. Elnöke Laczkó Dezső, ügyvezetője Rhé Gyula lett;

- született **HARDY Zoltán** (Veszprémvarsány, **1926. aug. 19.** – Veszprém, 2005. márc. 11.) jogász, tanácstitkár, főiskolai tanár. 1952–1953-ban a Veszprémi Járási Tanács, 1953 és 1987 között a Veszprém Megyei Tanács végrehajtó bizottságának titkára. 1972–1982 között a Veszprémi Akadémiai Bizottság Jogtudományi Bizottságának elnöke. 1970-től 1980-ig az Igazságügyi Minisztérium Jogi Szakvizsgabizottságának, a Magyar Jogász Szövetség elnökségének tagja. 1972 és 1982 között az Államigazgatási Főiskola tanára. A Veszprémi Vasas, majd a Veszprémi Haladás Sportegyesület vezetőségi tagja;

- született **SIKLÓS Olga** (Kolozsvár, **1926. nov. 6.** – Budapest, 2006. júl. 22.) dramaturg, rendező. Az irodalomtudományok kandidátusa. 1966-tól 1973-ig a Veszprémi Petőfi Színház dramaturgja. Veszprémben, a megyei könyvtárban tartott felolvasószínpad szervezője és rendezője. 1973 és 1990 között rendező a Magyar Rádióban;

- született **VAJNA József** (Hajdúszoboszló, 1926. dec. 15. – Veszprém, 2005. jan. 18.) tanár, igazgatóhelyettes. 1947 és 1954 között tanító, tanár a Veszprémi 2. Számú Általános Iskolában. 1954–1955-ben tanulmányi felügyelő a Veszprémi Járási Tanácson, 1955 és 1977 között tanulmányi felügyelő, osztályvezető a Veszprémi Városi Tanácson. 1977-től 1982-ig a Veszprém Megyei Továbbképzési és Nevelési Tanácsadó Központ vezetője. 1982 és 1987 között igazgatóhelyettes a Veszprém Megyei Pedagógiai Intézetben. 1962-től 1968-ig a Pécsi Tanárképző Főiskola veszprémi konzultációs központjában oktató. 1982 és 1996 között a *Megyei Pedagógiai Körkép* szerkesztőségének tagja. Írásai jelentek meg a *Veszprém Megyei Művelődésügyi Szemle*, valamint a *Megyei Pedagógiai Körkép* c. periodikákban;
- hunyt el **KRAUSZ József** (Veszprém, 1854. márc. 15. – Veszprém, 1926. ápr. 10.) könyvkereskedő, nyomdatulajdonos. Édesapja Krausz Ármin. 1885. júniusban vette át a Rákóczi utca 1. sz. alatti épületben működő nyomdát, könyvkereskedést és a könyvkötő műhelyt. 1895. október 19-től 1897. december 31-ig a *Veszprém* c. hetilap felelős szerkesztője, egyben a lap kiadója és előállítója. Elnöke volt az iparos ifjúság önképző és betegsegélyező egyesületének, alelnöke az izraelita iskolaszéknek és a munkásgimnázium bizottságának;
- indult meg a személyszállítás a MAVART utasszállító autóbuszaival Veszprémből, az Óvári Ferenc utcából, a postaépület udvarából;
- vette fel a veszprémi színház Petőfi Sándor nevét.

75 éve

- hunyt el **ROSOS Károly** (Zirc, 1874. márc. 4. – Szentkirályszabadja, 1951. aug. 1.) polgármester. 1900-ban Veszprém város szolgálatába állt. Volt ikatató, pénztári ellenőr, árvaszéki ülnök, közigazgatási tanácsnok, 1935 és 1941 között polgármester. Ebben az időszakban épült a csererdei Lószerművek (Bakony Művek), az alsóerdei Danuvia, a Völgyhíd, a Szent István-iskola (a Dózsavárosban), a 8. sz. műút és a jutasi repülőtér. A Várban felavatták Szent István király és Gizella királyné szobrát.

50 éve

- hunyt el **LÓRÁND Imre** (Budapest, 1910. jún. 24. – Budapest, 1976. febr. 10.) újságíró, szerkesztő, könyvtáros. 1948–1950 között a *Veszprém Megyei Népszerűség* szerkesztője. 1950 és 1952 között az 1949-ben alapított városi könyvtár vezetője, majd bérelszámoló Veszprémben. 1956. október 26-án a

Veszprém Megyei Nemzeti Forradalmi Tanács elnökévé választották, ezt a funkciót október 31-ig töltötte be. 1957 októberében a Brusznai Árpád és társai ellen lefolytatott perben hatévi börtönbüntetésre ítélték, 1960-ban amnesztiával szabadult. Egy budapesti könyvesboltban dolgozott. Élete utolsó évtizedeiben a *Világosság*, a *Jelenkor*, a *Tiszatáj*, a *Helikon* és a *Könyvbarát* c. lapokban jelentek meg írásai;

- hunyt el **SIGMOND István** (Gidófalva, 1904. júl. 28. – Veszprém, **1976. máj. 18.**) orvos. 1934 és 1939 között a Veszprémi Gyermekmenhely segédorvosa. Közben 1935-től a tüdőgondozó intézet orvosa, 1937-től vezető főorvosa. 1945-ben saját lakásán vizsgálta és kezelte a város tüdőbetegeit. Kiepítette a megyei gondozói hálózatot, amelynek 1971-ig szakfelügyelője volt;
- szeptember 9-étől vált önálló egyetemmé a Veszprémi Vegyipari Egyetem;
- hunyt el **LATINOVITS Zoltán** (Budapest, 1931. szept. 9. – Balatonszárszó, **1976. jún. 4.**) színművész. A magyar színjátszás és versmondás kiemelkedő egyénisége. 1971 és 1973 között a Veszprémi Petőfi Színházban színész és rendező. Több mint ötven filmben játszott. Szenvedélyes hangú, egyéni íásaival a művészet és az egyéniség szabadságáért emelt szót. Mellszobrát 2011. szeptember 8-án avatták Veszprém-ben, a Latinovits–Bujtor Játékszínben;
- hunyt el **SEBESTYÉN Gábor** (Veszprém, 1953. jún. 24. – Veszprém, **1976. aug. 3.**) irodalmiszínpad-vezető. A Lovassy László Gimnáziumban a diákszínjátszó-csoport lelkes tagjaként részt vett irodalmi műsorok szervezésében, lebonyolításában. 1971-ben érettségizett, és a Mezőgép vállalatnál helyezkedett el. Itt megszervezte a Szabó Lőrinc Irodalmi Színpadot, melynek haláláig a vezetője volt. Nemcsak a vers- és prózamondást, hanem önálló, saját szerkesztésű, politikai üzenetet hordozó színpadi művek bemutatását is szorgalmazta, melyek közül jelentős volt a *Szellemvilág* című fantáziaműsora és a *Prometheus* című színdarab. Az 1976. március 15-i televíziós műsort ő rendezte, és szerepelt is benne;
- november 7-én nyílt meg a Cserhát Étterem;
- alakult meg a VÁÉV Néptánc Együttes (mostani nevén Honvéd Bakony Táncegyüttes);
- adták át a rendőrkapitányság új székházát;
- épült fel a Zsinagóga helyén a Közép-dunántúli Szénbányák Vállalat új épülete az imaház néhány elemének megtartásával;

- készült el a Marxizmus–Leninizmus Esti Egyetem (Politikai Tanulmányok Intézete) épülete a Jutasi úton. Az épület 1995-től az Érseki Hittudományi Főiskola székhelye.

25 éve

- január 1-étől működik hivatásos bábszínházként a Kabóca Bábszínház;
- február 16-án alakult meg a Pannon Várszínház Színművészetfejlesztési Kht.;
- hunyt el **BORSI Lőrinc** (Zólyom, 1914. jan. 18. – Veszprém, 2001. febr. 19.) tanár, iskolaigazgató. Először Pápán kapott tanári állást, majd rövid idő múltán a Veszprémi Állami Közgazdasági Középiskolába (később Közgazdasági Szakközépiskola) helyezték, amelynek 1956 és 1974 között igazgatója volt. Nyugdíjasként az intézet levelező tagozatát irányította. 1974-ben alapítója és huszonöt évig vezetője a Pedagógus Szakszervezet Veszprémi Laczkó Dezső Nyugdíjas Klubjának. A Veszprémi Városi Tanács, a Bakonyi Intézőbizottság tagja, a Hazafias Népfrent titkára, a megyei turistaszövetség vezetője, a Közgazdasági Társaság Veszprém Megyei Szervezetének alapítója;
- hunyt el **ZÁGON Sándor** (1915. jan. 15. – Veszprém, 2001. ápr. 12.) vasúti főtiszt, néptáncoktató. A Veszprémi Felsőkereskedelmi Iskolában érettségizett. 1940-től különböző beosztásokban, 1956-ban főintézőként dolgozott a MÁV veszprémi vasútállomásán. Az 1956-os forradalom időszakában, október 31-én a Veszprém város Forradalmi Nemzeti Tanács tagjává, majd a vasúti dolgozók munkástanácsa elnökévé választották. A bukás után elfogták és megkínózták, első fokon négy évre, a fellebbezés után, 1957 végén két év börtönre ítélték, amit részben Kistarcsán és Tökölön töltött le. Kiszabadulva rokkantnyugdíjasként élt. Feleségével együtt évtizedekig tanította néptáncra Veszprémben a Bakonyi Táncegyüttes tagjait, a Veszprémi Vegyipari Egyetem, a Közgazdasági Szakközépiskola tanulóit, valamint a városkörnyéki települések fiataljait: Városlődön a Rozmaring Együttes tagjait német/sváb néptáncokra, Tésén, Herenden, Fűzfőgyártelepen a Nitrokémiánál és a papírgyárnál a fiatal dolgozókból szervezett néptáncsoportok tagjait pedig a hagyományos és új tánckultúra elsajátítására. Megalapítója és első művészeti vezetője volt a VÁÉV Néptánc Együttes néven 1976-ban megalakult, 40–45 tagú Honvéd Bakony Táncegyüttesnek;
- augusztus 20-án avatták fel az Óváros téren a Millenniumi Emlékművet, mely Lugossy Mária szobrászművész alkotása;

- ugyanezen a napon avatták fel a felújított Dubniczay-palotát, melyben a Művészetek Háza egyik kiállítótere, valamint a Tegelarium, azaz a téglamúzeum kapott helyet;
- augusztusban adták át a Veszprém–Szentkirályszabadja közötti kerékpárutat;
- szeptember 20-án avatták fel Kádártán a Ficánka Óvoda új épületét;
- hunyt el **KEMÉNY Géza** (Bp., 1937. szept. 8. – Veszprém, 2001. dec. 11.) tanár, költő. 1963-tól 1977-ig a veszprémi Kállai Éva Gimnázium és Egészségügyi Szakközépiskolában, 1977 és 1991 között a balatonfüredi Lóczy Lajos Gimnáziumban, 1991-től 1995-ig a veszprémi Vetési Albert Gimnáziumban tanított. 1979 és 1996 között a megye középiskolaiban a magyar nyelv és irodalom tantárgy szakfelügyelője, majd szaktanácsadó. Versei, tanulmányai jelentek meg a következő periodikákban: *Életünk*, *Somogy*, *Új Horizont*, *Hitel*, *Hazánk*, *Soproni Füzetek*, *Várhely*, *Sétatér*, *Veszprém Megyei Pedagógiai Körkép*, *Bakony–balatoni kalendárium*. Verseikkel szerepelt antológiákban is.

A borító képei:

Címlapon: *Bross két darab ezüst 6 krajcárosból* (LDM NGy ltsz. 68.3.24.)

2. oldal: *Fekete Jenő szülőháza az Ányos Pál utcában, 1982-ben* (MNL VeVL, Veszprémi Kaleidoszkóp VK_02595)

3. oldal: *Ernő, a vár őrzője* (Fotó: Zachár Zsolt)

hátral: *Az észak felé hömpölygő Séd a Benedek-hegytől nyugatra* (MNL VeVL, Veszprémi Kaleidoszkóp VK_01495)

VÉSZPRÉM
A KIRÁLYNEK VÁROSA